

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Mateja Pogačnik

Mentor: red. prof. dr. Lojze Sočan

Somentorica: asist. mag. Sabina Kajnc

PRIDRUŽEVANJE TURČIJE EVROPSKI UNIJI

Diplomsko delo

Ljubljana 2005

KAZALO

SEZNAM KRATIC

1. UVOD	6
2. POJMOVNO – TEORETIČNA IZHODIŠČA	10
2. 1. VARNOSTNA PERSPEKTIVA EU	10
2. 1. 1. <i>Varnost</i>	10
2. 1. 2. <i>EU kot varnostna skupnost</i>	11
2. 1. 3. <i>Kopenhagenski politični in ekonomski kriteriji za članstvo v EU</i>	16
2. 1. 4. <i>SZVP EU</i>	17
3. ZGODOVINSKI KONTEKST PRIDRUŽEVANJA TURČIJE EVROPSKI UNIJI	21
3. 1. OBDOBJE DO USTANOVITVE TURŠKE REPUBLIKE	21
3. 2. ZAČETKI TURŠKE REPUBLIKE	26
3. 3. TURČIJA V OBDOBJU HLADNE VOJNE	27
3. 4. TURČIJA IN PRIDRUŽITVENI SPORAZUM Z EGS	29
3. 5. KANDIDATURA TURČIJE ZA POLNOPRAVNO ČLANSTVO V EGS	30
3. 6. CARINSKA UNIJA TURČIJE Z EU	32
3. 7. VRH EVROPSKEGA SVETA V HELSINKIH IN RAZGLASITEV TURČIJE KOT URADNE KANDIDATKE ZA ČLANSTVO V EU	32
4. ANALIZA DEJAVNIKOV, KI VPLIVAJO NA POLOŽAJ TURČIJE V MEDNARODNI SKUPNOSTI	35
4. 1. GEOPOLITIČNI IN GEOSTRATEŠKI POLOŽAJ TURČIJE.....	35
4. 2. GOSPODARSKE ZMOGLJIVOSTI TURČIJE.....	39
4. 2. 1. <i>Osnovne značilnosti turškega gospodarstva</i>	39
4. 2. 2. <i>Sposobnost obvladovanja konkurenčnih pritiskov in tržnih sil znotraj EU</i>	41
4. 2. 3. <i>Obstoj delujočega tržnega gospodarstva</i>	43
4. 3. STABILNOST DEMOKRATIČNIH INSTITUCIJ.....	47
4. 3. KURDSKA PROBLEMATIKA	50
4. 4. CIVILNO – VOJAŠKI ODNOSI V TURČIJI.....	57
4. 5. ZUNANJA POLITIKA TURČIJE	61

5. ANALIZA APLIKACIJE KONCEPTA VARNOSTNE PERSPEKTIVE EU V PRIMERU MOREBITNEGA ČLANSTVA TURČIJE V EU	65
6. ZAKLJUČEK	71
7. VIRI	73
7. 1. PRIMARNI VIRI	73
7. 2. SEKUNDARNI VIRI	77

SEZNAM KRATIC

AI	<i>Amnesty International</i>
AKP	Stranka pravice in razvoja
BDP	Bruto domači proizvod
CENTO	<i>Central Treaty Organization</i>
CDU	<i>Cristlich Demokratische Union,</i> (Krščanskodemokratska unija)
CU	carinska unija
EEA	Enotni evropski akt
EFTA	<i>European Free Trade Association,</i> (Evropsko združenje za svobodno trgovino)
EGS	Evropska gospodarska skupnost
EP	Evropski parlament
EPS	Evropsko politično sodelovanje
ES	Evropska skupnost
ESi	Evropske skupnosti
ESJE	Evropska skupnost za jedrsko energijo
ESPJ	Evropska skupnost za premog in jeklo
EU	Evropska unija
EVOP	evropska varnostna in obrambna politika
GAP	<i>Güney Anadolu Projesi,</i> (projekt GAP)
GS ZN	Generalna skupščina Združenih narodov
ILO	<i>International Labour Organization,</i> (Mednarodna Organizacija dela)
KVSE	Konferenca o varnosti in sodelovanju v Evropi
MDS	Mednarodni denarni sklad
MZZ	Ministrstvo za zunanje zadeve
NAFTA	<i>North American Free Trade Association,</i> (Severnoameriško združenje za svobodno trgovino)
NATO	<i>North Atlantic Treaty Organization</i> (Organizacija severnoatlantske pogodbe; zveza NATO)
ODIHR	<i>Office for Democratic Institutions and Human Rights,</i>

	(Urad za demokratične institucije in človekove pravice)
OECD	<i>Organization for Economic Cooperation and Development</i> , (Organizacija za gospodarsko sodelovanje in razvoj)
OEEC	<i>Organization for European Economic Co-operation</i> , (Organizacija za evropsko gospodarsko sodelovanje)
OVSE	Organizacija za varnost in sodelovanje v Evropi
PEU	Pogodba o Evropski uniji
PKK	<i>Partiya Karkeren Kurdistan</i> , (Delavska stranka Kurdistan)
SZVP	skupna zunanja in varnostna politika
TNI	tuje neposredne investicije
TRSC	Turška republika severni Ciper
UL ZN	Ustanovna listina Združenih narodov
UNCTAD	<i>United Nations Conference on Trade and Development</i> , (Konferenca ZN za trgovino in razvoj)
UNDP	<i>United Nations Development Programme</i> , (Program ZN za razvoj)
ZN	Združeni narodi

1. UVOD

V diplomski nalogi se ukvarjam s tematiko, ki je predvsem v drugi polovici leta 2004 in v začetku leta 2005 razdelila evropsko javnost na zagovornike in nasprotnike vstopa Turčije v Evropsko unijo (EU).¹ V nalogi se bom ukvarjala z vprašanjem pridruževanja Turčije EU. K proučevanju tematike me je spodbudila njena aktualnost, saj so decembra 2004 na vrhu Evropskega sveta voditelji držav članic EU odločali o začetku pristopnih pogajanj s Turčijo (Evropski svet 2004: 5).

Prizadevanja Turčije za članstvo v Evropskih skupnostih oz. Evropski uniji (ESi/EU)² segajo v leto 1959, ko je Turčija vložila prošnjo za pridruženo članstvo v takratni Evropski gospodarski skupnosti (EGS) (Preston 1997: 213). Pridružiteni sporazum Turčije z EGS je bil podpisan 12. septembra 1963 ter je stopil v veljavo 1. decembra 1964.³ Do naslednjega večjega napredka v odnosih Turčije z EU je prišlo šele aprila 1987, ko je Turčija vložila prošnjo za polnopravno članstvo v takratni EGS (Preston 1997: 215). Dobri dve leti in pol kasneje je Evropska komisija njeno prošnjo zavrnila (Avery in Cameron 1998: 25 in Preston 1997: 215). Naslednji prelom predstavlja sporazum, ki med EU in Turčijo ustanavlja carinsko unijo (CU). Sporazum je bil podpisan 6. marca 1995 v Bruslju in je stopil v veljavo 1. januarja 1996. Slabi dve leti kasneje so evropski voditelji na zasedanju v Luksemburgu Turčijo postavili v t. i. Evropsko strategijo za Turčijo (Evropski svet 1997). Čeprav je vrh Evropskega sveta v Luksemburgu decembra 1997 potrdil možnost, da se Turčija vključi v takratno petnajsterico, Turčija z odločitvijo ni bila zadovoljna in je za nekaj časa zamrznila odnose z EU (Smith 2003: 132). Na zasedanju Evropskega sveta v Helsinkih decembra 1999 pa je politika EU do Turčije spet dosegla preobrat. Turčija je namreč uradno postala

¹ Najbolj silovita razprava na to temo se je razvnela v Nemčiji, ki je največji trgovinski partner Turčije in v kateri živi od dva do tri milijone turških migrantov (Haynes 1999: 19). Čeprav so časi krščanskodemokratskega kanclerja Helmuta Kohla, ki je turškemu povezovanju z EU nasprotoval (Haynes 1999: 19), že zdavnaj mimo, je njegova, sedaj opozicijska Krščanskodemokratska unija (nem. Christlich Demokratische Union, CDU), edina velika politična stranka v EU, ki načelno zavrača polnopravno članstvo Turčije v EU (Kramžar 2004: 4).

² Da bi se izognila zapletom v zvezi s poimenovanjem zahodnoevropskih institucij, bom v nadaljevanju, kadar bo na splošno govora o institucijah, zakonodaji ter procesih znotraj Evropskih skupnosti, uporabljala kratico ESi/EU. Evropske skupnosti (ESi) so izraz, ki se je pred Maastrichtsko pogodbo (podpisana 7. februarja 1992, stopila v veljavo 1. novembra 1993 (Grilc in Ilešič 2001: 40)) uporabljal za poimenovanje Evropske gospodarske skupnosti (EGS), Evropske skupnosti za premog in jeklo (ESPJ) in Evropske skupnosti za jedrsko energijo (ESJE). ESPJ je 23. julija 2003 prenehala obstajati (Portal EU 2004a). Maastrichtska pogodba oz. Pogodba o Evropski uniji (PEU) je EGS preimenovala v ES. Za uporabo kratice ESi/EU sem se odločila zaradi pravne subjektivitete ESi ter zaradi splošno razširjene uporabe izraza EU v javnosti. V kolikor bom v nalogi želela izpostaviti točno določene institucije, pa bom uporabljala naziv dotičnih organizacij.

³ Odločitev Sveta 64/732, 1964 O.J. (B 217) 3685-3686.

kandidatka za članstvo v EU (Evropski svet 1999). Na vrhu Evropskega sveta decembra 2002 v Kopenhagenu so voditelji EU sklenili, da bodo o začetku pristopnih pogajanj s Turčijo odločali na zasedanju Evropskega sveta decembra 2004 (Evropski svet 2002: 5). Evropa bo prižgala zeleno luč za pogajanja, če bo kandidatka v tem času izpolnila kopenhagenske politične kriterije (Smith 2003: 132). V ta namen je Turčija v zadnjih nekaj letih sprejela vrsto reform, s katerimi je poskušala zapolniti manjkajoče obveznosti, ki so potrebne za začetek pristopnih pogajanj.⁴ Oktobra 2004 je EU objavila pozitivno oceno napredka Turčije, ki čaka na članstvo v EU, s čimer je prižgala zeleno luč za začetek pristopnih pogajanj s Turčijo (Evropska komisija 2004: 9). Decembra 2004 so na vrhu Evropskega sveta v Bruslju evropski državniki sklenili, da bo EU pričela pristopna pogajanja s Turčijo oktobra 2005, v kolikor bo Turčija v tem času podpisala protokol o nadgraditvi Sporazuma iz Ankare, na podlagi katerega bo stopila v pridruženo članstvo z desetimi novinkami EU iz leta 2004 (Evropski svet 2004: 5).

V okviru pridruževanja Turčije EU je bilo večkrat poudarjeno, da bo Turčija za začetek pristopnih pogajanj morala izpolniti t. i. kopenhagenske politične in ekonomske kriterije za članstvo v EU.⁵ Sprejetje omenjenih kriterijev je predlagala Evropska komisija, saj je menila, da bi avtomatična širitev večjega števila držav lahko ogrozila dosežke EU in onemogočila nadaljnje poglobljanje (Smith 2003: 113). Kopenhagenski kriteriji so z Uredbo Sveta (622/98) postali tudi del sekundarne zakonodaje EU in kljub dejstvu, da so bili sprva namenjeni državam kandidatkam Srednje in Vzhodne Evrope, na ta način veljajo za vse države kandidatke za članstvo v EU (Avery in Cameron 1998: 23). Še posebej pomembni so ti kriteriji v primeru Turčije, saj odražajo norme in vrednote držav EU, zaradi česar njihovo izpolnjevanje za Turčijo predstavlja posebej trd oreh. Zgornja trditev se navezuje na domnevo, da se dejavniki, ki vplivajo na položaj Turčije v mednarodni skupnosti, razlikujejo od dejavnikov, ki na ta način opredeljujejo karakter držav EU.

⁴ Poleg tega, da so se od jeseni 2002 do jeseni 2003 v Turčiji razširile temeljne pravice, je prišlo tudi do izboljšanja položaja človekovih pravic in varstva manjšin (Evropska komisija 2003: 23).

⁵ Kopenhagenske politične in ekonomske kriterije za članstvo v EU je potrdil vrh Evropskega sveta v Kopenhagenu 21. in 22. junija 1993 ter so naslednji:

- Država kandidatka mora imeti delujoče tržno gospodarstvo ter mora biti sposobna spopasti se s konkurenčnimi pritiski in tržnimi silami znotraj EU
- Prav tako mora država kandidatka doseči stabilnost demokratičnih institucij, vladavino prava, spoštovati človekove pravice in zagotavljati varstvo manjšinskih skupnosti
- Država kandidatka mora biti sposobna prevzeti obveznosti, ki izhajajo iz polnopravnega članstva EU, vključujoč pripravljenost na vzpostavitev gospodarske in monetarne unije

Vir: Evropski svet (1993: 14).

Geopolitični položaj Turčije, ekonomske zmogljivosti, nedemokratičnost institucij, kurdska problematika, značilnosti civilno-vojaških odnosov in zunanja politika Turčije so dejavniki, ki v procesu pridruževanja Turčije EU igrajo ključno vlogo.⁶ V tem kontekstu bom zato poskušala ugotoviti pomen teh dejavnikov, pri čemer mi bo v pomoč prva hipoteza:

1. Medtem ko je v sedemdesetih letih 20. stoletja predvsem zunanja politika Turčije ovirala pridruževanje Turčije takratni EGS, sta v osemdesetih in devetdesetih letih prejšnjega stoletja to postali kurdska problematika in ekonomske zmogljivosti, specifična teža civilno-vojaških odnosov pa se skozi celotno obdobje pridruževanja Turčije EU ni bistveno spreminjala in je vseskozi v večji meri ovirala kot pospeševala pridruževanje Turčije EU.

Omenjeni dejavniki predstavljajo norme in vrednote Turčije, zato ob morebitni včlanitvi Turčije v EU lahko pride do ogroženosti norm in vrednot držav članic EU. Le-te so izražene že v preambuli PEU ter predstavljajo zavezanost načelom svobode, demokracije, spoštovanja človekovih pravic in temeljnih svoboščin ter pravne države (PEU, preambula). Ker v kontekstu EU zagotavljanje varnosti med drugim temelji na skupnih normah in vrednotah (glej npr. Jung 2001: 11), bi bila ob morebitni vključitvi Turčije v EU lahko ogrožena varnostna perspektiva EU. V nalogi me bo zato zanimalo ali je mogoče aplicirati oz. na kakšen način in do katere mere je mogoče aplicirati pojem varnostne perspektive EU na morebitno članstvo Turčije v EU. Pri iskanju odgovora na to vprašanje bom izhajala iz dejavnikov, ki so ključnega pomena v procesu pridruževanja Turčije EU, vodila pa me bo druga hipoteza, ki predpostavlja:

2. Turčija je država, ki med vsemi dosedanjimi kandidatkami najdlje čaka v vrsti pred vrati EU. Bistvenega pomena za nastanek tega edinstvenega vzorca v vsej zgodovini širitev EU je predpostavka, da so zunanja politika Turčije, kurdska problematika, gospodarske zmogljivosti, nedemokratičnost institucij in civilno-vojaški odnosi najbolj problematični dejavniki, ki so v nasprotju z opredelitvijo varnostne perspektive EU.

⁶ Pri navajanju omenjenih dejavnikov se sklicujem predvsem na oceno Evropske komisije o pripravljenosti Turčije na članstvo v EGS (Evropska komisija 1989: 6-8) ter na redno poročilo Evropske komisije o pripravljenosti Turčije na članstvo v EU (Evropska komisija 1998: 21 in Evropska komisija 2000: 21).

Pojem varnosti, koncept EU kot varnostne skupnosti, katerega utemeljitelj je Deutsches Sodelavci (1957), kopenhagenski politični in ekonomski kriteriji za članstvo v EU ter skupna zunanja in varnostna politika (SZVP) EU tvorijo varnostno perspektivo EU. Na ta način opredeljena varnostna perspektiva EU bo podlaga za ugotavljanje, v kolikšni meri lahko potrdimo zgornjo hipotezo.

Naloga je razdeljena na sedem poglavij. Namen uvoda je podati identifikacijo teme, s katero se ukvarjam, predstaviti hipotezi, opisati strukturo naloge, predstaviti metode, uporabljene v analizi ter opredeliti uporabo virov v nalogi. Jedro drugega poglavja predstavlja opredelitev pojmovno – teoretičnih izhodišč, ki so pomembna za razumevanje varnostne perspektive EU. V tretjem poglavju bom s pomočjo zgodovinsko-razvojnne analize tako primarnih in sekundarnih virov razdelala zgodovinski okvir odnosov, ki so se do danes vzpostavili med EU in Turčijo. V tem delu naloge me bo predvsem zanimalo, kateri dejavniki so v različnih zgodovinskih obdobjih pridruževanja Turčije EU odigrali ključno vlogo. Četrto poglavje je namenjeno analizi dejavnikov, ki vplivajo na položaj Turčije v mednarodni skupnosti. Da bi lažje ovrednotila omenjene dejavnike, se bom večinoma naslonila na sekundarne vire avtorjev znanstvenih člankov ter primarne in sekundarne vire mednarodnih vladnih in nevladnih organizacij, v delu, kjer ocenjujem gospodarske zmogljivosti Turčije, pa se bom večinoma oprla na primerjalno analizo. V petem poglavju bom s pomočjo analize sekundarnih virov ugotavljala, do katere mere je mogoče aplicirati varnostno perspektivo EU na (ne)članstvo Turčije v EU. V zaključku bom ovrednotila hipoteze.

Cilj pričujočega dela je v prvi vrsti ugotoviti ali je mogoče in do katere mere je mogoče aplicirati varnostno perspektivo EU v primeru vključitve Turčije v EU. V ta namen bom zato najprej predstavila to perspektivo, nakar bom v okviru zgodovinskega konteksta pridruževanja Turčije EU ugotavljala, kateri vzroki oz. dejavniki so vplivali na specifičen vzorec pridruževanja Turčije EU. Od tu naprej bom te dejavnike s pomočjo primerjalne analize in analize primarnih in sekundarnih virov ovrednotila, pri čemer bom upoštevala kriterije in norme držav članic EU povedala, v čem je njihova problematičnost. Na osnovi ugotovljene problematičnosti teh dejavnikov bom nato ocenjevala, do katere mere je mogoče aplicirati koncept varnostne perspektive EU v primeru članstva Turčije v EU. S tem bo cilj naloge izpolnjen.

2. POJMOVNO – TEORETIČNA IZHODIŠČA

2. 1. VARNOSTNA PERSPEKTIVA EU

Zahodnoevropsko združevanje, katerega rezultat je nastanek današnje EU,⁷ izstopa med mednarodnimi organizacijami tako po dosežkih kot s teoretičnega vidika.⁸ V tem delu naloge bo moja pozornost namenjena opredelitvi nekaterih temeljnih pojmov, ki so potrebni za razumevanje varnostne perspektive EU. Ključni pomen za razumevanje varnostne perspektive EU predstavljajo pojem **varnost**, koncept **varnostne skupnosti**, **kopenhagenski politični in ekonomski kriteriji za članstvo v EU** in opredelitev **SZVP EU**.

2. 1. 1. Varnost

V slovarju mednarodnih odnosov je varnost opredeljena kot odsotnost groženj ali uporabe sile (Evans in Newnham 1998: 490). Zgodovinsko gledano varnost predstavlja temeljno vrednoto in končni cilj obnašanja držav (Evans in Newnham 1998: 490). Grizold (1999: 2) opredeli štiri tipe varnosti sodobnega varnostnega sistema: individualno, nacionalno, globalno in mednarodno varnost. V tem kontekstu nacionalna varnost predstavlja prizadevanje nacionalne države zagotoviti varnost vsem članom družbe pred ogrožanjem od zunaj (napadi, okupacija) in znotraj države (ogrožanje reda in miru) (Grizold 1999: 2). Mednarodno varnost Grizold razume kot notranji varnostni problem sistema držav in sveta kot celote, ki je kot taka kolektivna dobrina ne le posamezne države ali zveze držav, temveč tudi mednarodne globalne družbe (Grizold 1999: 4). V ta vzorec Buzan (1991) uvršča še regionalno varnost. V povezavi z regionalno varnostjo Buzan govori o regionalnih varnostnih podsistemih prijateljstva in sovraštva, ki pripadajo določenemu geografskemu območju. Za njih uporablja izraz varnostni kompleks, ki ga pojmuje kot sklop držav, med katerimi obstajajo takšni varnostni odnosi, katerih osrednja značilnost je, da so nacionalne varnosti posameznih držav medsebojno soodvisne (Buzan 1991: 190). Buzan je mnenja, da je na ravni regionalne varnosti možno govoriti o regionalnih ravnotežjih moči. Ta ideja v praksi sovпада

⁷ V okviru zahodnoevropskega združevanja deluje več mednarodnih organizacij, med katere med drugim sodijo Svet Evrope, ustanovljen leta 1949, Organizacija za gospodarsko sodelovanje in razvoj (ang. *Organization for Economic Cooperation and Development*, OECD), ustanovljena leta 1961, Konferenca o varnosti in sodelovanju v Evropi (KVSE) Evropsko združenje svobodne trgovine (ang. *European Free Trade Association*, EFTA), ki pa ne bodo predmet obravnave pričujoče naloge. Ker se naloga ukvarja s pridruženjem Turčije EU, bo predmet obravnave združevanje Evrope v institucionalizaciji ESi/EU.

⁸ Po pisanju različnih avtorjev predstavlja EU med mednarodnimi organizacijami najnaprednejšo formulo nacionalnosti (glej npr. Bennett in Oliver 2002: 263 in Kelstrup 1998: 15).

z evropskim ravnotežjem moči,⁹ ki predstavlja kompleks regionalne varnosti (Buzan 1991: 188).

V okviru tradicionalne opredelitve zunanje politike je konotacija pojma varnosti predvsem vojaška (Evans in Newnham 1998: 490). Buzan, Wæver in de Wilde (1998: 8) poleg vojaške predstavijo tudi nevojaške konotacije pojma varnosti, kot so ekološka, politična, societalna, in ekonomska opredelitev varnosti. Na dnevnem redu koncepta vojaške varnosti je prisotna predvsem sposobnost vlad braniti se pred notranjimi in zunanjimi vojaškimi grožnjami, ni pa izključena obramba pred nevojaškimi grožnjami, kot so migranti in sovražne ideologije (Buzan, Wæver in de Wilde 1998: 50). Buzan s sodelavci trdi, da tradicionalen koncept varnosti kot pojma, ki označuje odsotnost groženj ali uporabe sile, že zdavnaj ne zadošča več, saj ne more uspešno pojasniti izzivov in groženj, s katerimi se sooča današnja post-bipolarna mednarodna skupnost (Buzan, Wæver in de Wilde 1998: 195).

Na podlagi novih oblik nevarnosti, ki so se pojavile po koncu hladne vojne, je tako danes mogoče govoriti ne samo o vojaški varnosti, temveč tudi o ekološki, politični, societalni in ekonomski konotaciji pojma varnosti (Buzan, Wæver in de Wilde 1998: 195). Podobnega mnenja kot Buzan je tudi Galtung (2002), saj trdi, da na podlagi nekaterih dogodkov¹⁰ v zadnjih nekaj letih tradicionalni koncept varnosti, ki se nanaša na neuporabo grožnje ali sile, ne zmore uspešno pojasniti izzivov, ki jim je na začetku 21. stoletja priča mednarodna skupnost. Pri tem Galtung govori o ekoloških katastrofah, kratenju človekovih pravic pri posameznikih in v kontekstu skupnosti, omenja tudi razsežnosti individualnega in državnega terorizma ter porast konfliktov znotraj državnih meja. Na način, ki ga predstavi Galtung, je razumevanje sveta v 21. stoletju povezano tudi z opredelitvijo človekove, ekološke varnosti in varnosti pred strahom (Galtung 2002: 142).

2. 1. 2. EU kot varnostna skupnost

Ena izmed manifestacij pojma varnost je koncept varnostne skupnosti. Definicijo varnostne skupnosti je na nek način predpostavil že Kant, ki se je temu pojmu približal s terminom 'pacifistična unija' (Hyde-Price 1999: 114). Podobno naravo varnostne skupnosti

⁹ Obstoj evropskega ravnotežja moči zagotavljajo odnosi in tesne vezi med posameznimi političnimi akterji (Buzan 1991: 188). Na ta način predstavljeno evropsko ravnotežje moči nima bistvene povezave s konceptom ravnotežja moči, ki naj bi ga v 19. stoletju uveljavljala sveta aliansa (o t. i. koncertu evropskih velikih sil v 19. stoletju glej npr. Benko 2000b: 144).

¹⁰ V tem kontekstu Galtung govori o terorističnih napadih na New York in Washington oz. o t. i. 11. septembru 2001, ameriški invaziji na Afganistan, ki sodi v sklop vojne proti terorizmu ter o dogodkih v Vzhodnem Timorju (Galtung 2002: 142).

utelešajo besede Bouldinga, ko govori o 'območju stabilnega miru' (*ibid.*). Dejansko pa je avtor pojma varnostna skupnost (ang. *security-community*) Deutsch s sodelavci, ki je svoj prispevek k teoretični osmislitvi integracije predstavil v petdesetih letih prejšnjega stoletja (Deutsch *et al* 1957). Izhodišče Deutschevega pristopa je trditev, da ideja o varnostni skupnosti kot obliki mednarodnega sodelovanja pod določenimi pogoji lahko vodi v vzpostavitev integracije. Deutsch temu dodaja, da varnostna skupnost nastane, ko med sodelujočimi političnimi akterji, ki bi jih lahko imenovali tudi člane skupnosti, obstajajo trdna in realna pričakovanja o možnosti zagotovitve medsebojnega miru ob nastanku varnostne skupnosti ter v njeni prihodnosti. Končno spada v njegovo definicijo varnostne skupnosti tudi soglasje o tem, da je potrebno zagotoviti medsebojni mir s sredstvi, ki niso sredstva prisiljevanja (Deutsch *et al* 1957: 5).

V Deutschev pristop do teorije integracij sodi opredelitev amalgamiranih (ang. *amalgamated security-communities*) in pluralističnih tipov varnostnih skupnosti (ang. *pluralistic security-communities*). Za amalgamirane varnostne skupnosti je značilna predpostavka o združitvi oz. integraciji najmanj dveh neodvisnih enot v večjo samostojno enoto oz. politično skupnost z unitarno ali federalno ureditvijo. Poleg tega pomemben element teh skupnosti predstavlja tudi visoka stopnja integracije. Deutsch je kot primer amalgamiranih varnostnih skupnosti izpostavil ZDA (Deutsch *et al* 1957: 6). Model pluralistične varnostne skupnosti je mogoče uporabiti za odnose med tistimi suverenimi državami, za katere je mogoče predvidevati, da se ne bodo zatekle k uporabi sredstev fizične prisile. Druga okoliščina, ki označuje pluralistične varnostne skupnosti, je ohranitev relativno visoke stopnje suverenosti političnih akterjev, ki tvorijo to varnostno skupnost, kar posledično pomeni nižjo stopnjo integracije v primerjavi z amalgamiranimi varnostnimi skupnostmi (*ibid.*). Kot primera pluralističnih varnostnih skupnosti je Deutsch izpostavil ameriško-kanadske odnose in odnose med Norveško in Švedsko (*ibid.*).

Če povzamemo Deutschev prispevek k teoretični osmislitvi integracije, lahko rečemo, da sta mir in varnost izhodiščni predpostavki, ki sta splošno sprejeti med političnimi akterji, ki naj bi tvorili določeno skupnost. Na ta način omenjeni predpostavki opredeljujeta ne le cilj določene integracije, temveč je z njima mogoče razumeti tudi sam integracijski proces. Ob tem razumevanju procesa integracije stopi v ospredje za nas pomembno vprašanje, in sicer ali je na podlagi Deutschevega pristopa mogoče preverjati potek zahodnoevropskega združevanja. Po trditvah Benka (1997: 175) uporaba zgoraj opredeljenih ciljev integracije v praksi omogoča preverjanje zahodnoevropskega združevanja.

Po pisanju Benka (1997: 174-175) je ena od možnosti za preverjanje v tem, da v določeni politični entiteti ni priprav na vojno, kar pove stanje vojaškega kontingenta¹¹ in delež, ki ga prebivalstvo politične entitete namenja vojaškim izdatkom. K presoji tega cilja prispeva tudi raziskovanje stališč elite ter prebivalstva. Da je na podlagi zgoraj opredeljenega Deutschevega pristopa mogoče preveriti proces zahodnoevropskega združevanja, kaže tudi razmišljanje Wæverja (2000: 260), ki trdi, da je EU pomemben akter zagotavljanja varnosti v evropskem prostoru, ker zagotavlja varnost v lastnem prostoru in hkrati usmerja svojo moč tudi na države v svoji neposredni bližini. Sklepamo lahko, da sta mir in stabilnost temeljni predpostavki EU, ki sta na ta način skladni z Deutschevo predpostavko varnostnih skupnosti. Pri Wæverju je vsebina pojma varnosti povezana s t. i. sekuritizacijo in desekuritizacijo, od katerih sekuritizacija predstavlja ekstremno verzijo politizacije, ki skozi diskurzivni proces prepozna določeno zadevo kot potencialno grožnjo. Pri sekuritizaciji gre torej za uporabo izrednih ukrepov (Buzan, Wæver in de Wilde 1998: 23). V nasprotju s sekuritizacijo pri konceptu desekuritizacije ne prevladuje aplikacija izrednih ukrepov zoper potencialne grožnje, temveč gre za premik obrambne doktrine v civilno sfero (Buzan, Wæver in de Wilde 1998: 29). Na podlagi povedanega lahko rečemo, da je EU mogoče razumeti kot varnostno skupnost.

Zgoraj opredeljene temeljne značilnosti EU kot varnostne skupnosti nas vodijo do bistvenega namena diplomskega dela. Ugotoviti, do katere mere je mogoče aplicirati pojem varnostne perspektive EU, ki se v tem primeru navezuje na opredelitev EU kot varnostne skupnosti, v primeru, ko znotraj EU obstaja ali šele bo obstajal politični akter, katerega dejavniki so v določenem nasprotju s predpostavkami EU kot varnostne skupnosti. Da je namen pričujočega dela zadosti kredibilen, kaže razmišljanje Buzana in Dieza (1999: 51), ki ugotavljata, da je EU kot varnostna skupnost, katere države članice v okviru medsebojnih odnosov ne podpirajo uporabe oboroženih sil, lahko ogrožena, če EU v svoje vrste sprejme državo,¹² katere politična elita se ne izogiba možnosti uporabe sile v odnosih s svojimi

¹¹ Zgovoren je podatek, da je v Veliki Britaniji, Franciji in Nemčiji število aktivnih pripadnikov oboroženih sil v povprečju za enkrat manjše kot v Turčiji, kar po pisanju Cola (2004: 48-73) kaže na nepripravljenost držav članic EU na vojaški spopad.

¹² »Vsaka evropska država lahko zaprosi za članstvo v Skupnosti. Prošnjo naslovi na Svet, ki po prejemu mnenja Komisije o tem odloča soglasno« (Rimski pogodbi, člen 237). Z Enotnim evropskim aktom (EEA) leta 1987 je v primeru odločanja Sveta ministrov o pričetku pristopnih pogajanj z državo kandidatko potrebna tudi privolitev Evropskega parlamenta (EP), za kar je potrebna absolutna večina vseh članov EP (EEA, člen 8). Od Maastrichtske pogodbe naprej pravni okvir, pod katerim je mogoče pristopiti v EU, določa člen O (PEU, člen O po Maastrichtski pogodbi). 1. maja 1999 je pričela veljati Amsterdamska pogodba, ki je uvedla novo oštevilčenje členov. Od takrat naprej je pravni okvir za širitev zapisan v členu 49 PEU (PEU, člen 49 po Amsterdamski pogodbi in po pogodbi iz Nice, ki je stopila v veljavo 1. februarja 2003).

sosestami (*ibid.*). Iz besed Buzana in Dieza je razvidno, da govorita o konfliktnih zunanjih odnosih, ki so le eden izmed problematičnih dejavnikov, ki bi lahko ogrozili varnostno perspektivo EU in so na ta način v nasprotju z Deutschevo predpostavko varnostne skupnosti, ki predvideva zagotovitev medsebojnega miru (v določeni skupnosti) s sredstvi, ki niso sredstva prisiljevanja.

V uvodu sem med drugim povzela Jungovo trditev (2001: 11), da v kontekstu EU zagotavljanje varnosti temelji na skupnih normah in vrednotah. V tem okviru je mogoče govoriti o t. i. politiki (skupne) identitete (ang. *identity politics*) ali societalni varnosti (ang. *societal security*),¹³ ki temelji na sprejetju določenih družbenih prvin, kot so jezik, religija, kultura, etnična identiteta in navade s strani vseh političnih akterjev (Buzan in Diez 1999: 45-46, glej tudi Buzan, Wæver in de Wilde 1998: 119 ter Buzan 1991: 123). V okviru EU visoko na lestvici skupnih norm in vrednot kotira predvsem demokracija.¹⁴ Zopet je varnostna perspektiva EU, v tem primeru varnost (societalna varnost), lahko ogrožena, če EU medse sprejme državo, ki na različnih stopnjah države in družbe temelji na nedemokratskih normah in vrednotah. Lahko bi torej rekli, da nedemokratske norme in vrednote predstavljajo problematičen dejavnik, ko je govora o varnostni perspektivi EU. Glede na dejstvo, da EU temelji na načelu spoštovanja človekovih pravic (PEU, člen 6), je mogoče predvidevati, da bo v primeru morebitnega vstopa države kršiteljice človekovih pravic v EU, prišlo do ogrožitve t. i. societalne varnosti EU. S tega vidika predstavlja kršenje človekovih pravic problematičen dejavnik v okviru varnostne perspektive EU.

V svojem delu Buzan, Wæver in de Wilde (1998: 8) govorijo tudi o t. i. ekonomski konotaciji pojma varnosti, ki se navezuje predvsem na dostop do virov, finančnih sredstev in trgov, potrebnih za ohranjanje že dosežene blaginje. V literaturi o mednarodnih odnosih se je uveljavilo stališče o povezanosti gospodarskega razvoja z demografskim dejavnikom (Benko 2000a: 143). Večje število prebivalstva naj bi pomenilo več delovne sile, s tem pa tudi večje možnosti za hitrejši ekonomski razvoj. Vendar prednosti, ki jih daje večje število prebivalstva za hitrejši gospodarski razvoj, veljajo predvsem za države, ki so že dosegle določeno stopnjo razvoja (Benko 2000a: 143-144). Pred nami se pojavi vprašanje. Na kakšen način povezati ekonomsko varnost z Benkovim razmišljanjem? Menim, da je ekonomska varnost EU lahko ogrožena, če v svoje članstvo sprejme državo z neproduktivnim in nestabilnim

¹³ Pojma societalna varnost ne gre zamenjevati s terminom socialna varnost (ang. *social security*), ki se navezuje predvsem na zagotovitev varnosti pri posameznikih (Buzan, Wæver in de Wilde 1998: 120). Poleg tega je Bigo prepričan (2000: 192-193), da je do vzpostavitve pojma societalna varnost prišlo z namenom odcepitve nevojaških varnostnih zadev od ozkega koncepta vojaške varnostne doktrine.

¹⁴ PEU, člen 6 se glasi: »Unija temelji na načelih svobode, demokracije, spoštovanja človekovih pravic in temeljnih svoboščin, ter pravne države, na načelih, ki so skupna vsem državam članicam« (PEU, člen 6).

gospodarstvom, ki ima poleg tega še precejšen rezervoar delovne sile. Možno je namreč sklepati, da bi slabo razvito gospodarstvo zaradi želja po večjih zaslužkih povzročilo val migracijskih gibanj številčne delovne sile,¹⁵ ki bi na ta način lahko prikrajšala delovno silo imigrantskih držav v smislu dostopa do virov, finančnih sredstev in trgov, potrebnih za ohranjanje že dosežene blaginje.

Zgornje ugotovitve v zvezi z morebitno ogroženostjo varnostne perspektive EU se v tem vrstnem redu navezujejo na utemeljitev uvrstitve zunanje politike Turčije, civilno-vojaških odnosov v Turčiji, nedemokracije institucij, kurdske problematike in gospodarskih zmogljivosti Turčije med problematične dejavnike, o katerih pišem v četrtem poglavju. V okviru četrtega poglavja pišem tudi o t. i. neproblematičnih dejavnikih, kamor uvrščam geopolitični in geostrateški položaj Turčije. Uvrstitev geopolitičnega in geostrateškega položaja Turčije med neproblematične dejavnike v zvezi z varnostno perspektivo EU utemeljujem z besedami, da je odnos med EU in Turčijo v prvi vrsti strateške narave (glej npr. Buzan in Diez 1999: 47). V tem okviru v prid strateškemu odnosu med EU in Turčijo na eni strani govori dejstvo, da EU razvija svoje vojaške sposobnosti za izvajanje določenih vrst političnih in vojaških nalog, kot so človekoljubne in reševalne akcije zunaj Evrope, operacije za ohranjanje miru in bojne operacije (glej npr. Evropski svet 1999), na drugi strani pa obstaja možnost, da bi precejšnje vojaške zmogljivosti Turčije v primerjavi z državami članicami EU lahko pripomogle k razvoju in večji učinkovitosti evropske varnostne in obrambne politike (EVOP).¹⁶

Iz tega, kar smo povedali doslej, je jasno, da je v primerih širitve EU varnostna perspektiva EU lahko ogrožena. V skladu s to predpostavko namreč ob širitvi EU lahko pride do določenih konfliktov. Da se to ne bi zgodilo, je primeren ukrep aplikacija varnostne strategije širitve, za katero je Foucher (1999: 133) prepričan, da omogoča konsolidacijo konfliktov. Med mehanizme, ki omogočajo odpravo konfliktov, Foucher uvršča gospodarsko rast, uveljavitev demokracije in miroljubno reševanje sporov, ki ima največjo uporabno vrednost pri problemih mejnih in manjšinskih skupnosti. Temeljni instrumenti EU, s katerimi EU ohranja svojo varnostno perspektivo ob širitvi, so kopenhagenski politični in ekonomski kriteriji za članstvo v EU ter sodelovanje v okviru drugega stebra, tj. v okviru SZVP.

¹⁵ O tem pišeta Quaisser in Reppegather (2004: 18), ki v zvezi s tem ugotavljata, da bi vstop Turčije v EU lahko letno povzročil priselitev nadaljnjih 500.000 do 4,4 milijona turških državljanov samo v Nemčijo.

¹⁶ Turčija ima v letu 2004 dobrih 500.000 aktivnih pripadnikov oboroženih sil, s čimer se uvršča na šesto mesto po številčnosti vojske na svetu (za Kitajsko, ZDA, Rusijo, Indijo in Severno Korejo (Col 2004: 71).

2. 1. 3. Kopenhagenski politični in ekonomski kriteriji za članstvo v EU

Enega izmed mehanizmov za konsolidacijo konfliktov predstavljajo tudi kopenhagenski politični in ekonomski kriteriji za članstvo v EU (Jung 2001: 11). EU deluje kot nekakšen ekskluzivni klub, ki se zaveda, da mora postaviti pogoje za včlanitev, če hoče ohraniti svojo ekskluzivnost (Smith 2003: 106). Zato kopenhagenski kriteriji, ki jih morajo za včlanitev izpolniti države kandidatke, odražajo vrednote in interese držav članic EU. S tem si EU zagotovi, da njeni dosežki ne bodo ogroženi (*ibid.*). Čeprav bi večje število novih članic lahko ogrozilo dosežke EU, so argumenti za širitev precej prepričljivi. S širitvijo se namreč model EU kot varnostne skupnosti prenese na nove države članice, s čimer se poveča območje blaginje in miru, kar posredno vodi k večji politični stabilnosti (Smith 2003: 107). Razen težnje po zaščiti svoje ekskluzivnosti imajo kriteriji za članstvo še eno pomembno vlogo. So pomemben instrument pri vzpostavljanju zunanje politike EU z aktualnimi kandidatkami in bodočimi državami kandidatkami za članstvo v EU.¹⁷ V tem kontekstu kriteriji za članstvo vplivajo na notranjo in zunanjo politiko bodočih držav članic EU (Smith 2003: 108). Kopenhagenski politični kriteriji za članstvo v EU predstavljajo varnostni ventil iz še enega razloga, ko EU odloča o širitvi na nove države članice. Omenjeni kriteriji so bili, razen zagotavljanja varstva manjšinskih skupnosti, z Amsterdamsko pogodbo vnešeni v člen 6 PEU, kar pomeni, da od 1. maja 1999, ko je stopila v veljavo Amsterdamska pogodba, predstavljajo tudi primarno pravo ES. V nasprotju s političnimi kriteriji kopenhagenski ekonomski kriteriji sicer ne predstavljajo primarnega prava ES, a kljub temu delujejo kot pomemben mehanizem pri aplikaciji varnostne strategije širitve. Kot že rečeno, je njihova vloga predvsem konsolidacija konfliktov skozi gospodarsko rast (Foucher 1999: 133).

Temeljni predpogoj za začetek pogajanj o članstvu z EU je predvsem demokracija,¹⁸ kar je potrdil tudi Evropski svet v Helsinkih decembra 1999 (Evropski svet 1999). Obstoj demokracije v državah kandidatkah se navezuje predvsem na demokratičnost institucij, med katere spadajo npr. ustava, veje oblasti, volitve itd. Preverja pa se tudi izvajanje demokracije v praksi. V ocenjevanju demokratičnosti institucij se Evropska komisija nasloni predvsem na mednarodne dokumente, sprejete v okviru Sveta Evrope (Smith 2003: 115-116).

¹⁷ V tem kontekstu je pomembna ugotovitev, da je širitev EU instrument zunanje politike EU (Diez 2000: 7).

¹⁸ Dahl, eden od najvplivnejših politologov, ki so se ukvarjali z vprašanjem demokracije, je kot temeljno značilnost demokracije označil »zmožnost oblasti, da v okviru politične enakosti trajno ustrezajo prioriteta zahtevkom državljanov« (Della Porta 2003: 34). Za nas je pomemben koncept demokracije, ki predpostavlja določene metode vladanja (spoštovanje zakonitosti, pravna varnost, funkcionalna razdeljenost oblasti in kontrola vladajočih), hkrati pa se navezuje na določene cilje in vrednote (svoboda, enakost itd) (Javornik in drugi 1988: 223).

2. 1. 4. SZVP EU

V kontekstu EU varnostno perspektivo tvori tudi SZVP. Prvo stopnico v nastajanju te politike predstavljata projekta oblikovanja Evropske obrambne skupnosti leta 1952 in Evropske politične skupnosti leta 1953. Čeprav sta projekta propadla, je v njunem poskusu ustanovitve mogoče zaslediti enega izmed prvih predlogov skupnega delovanja držav članic na področju zunanje politike (Benko 1997: 185). Instrument na področju harmonizacije zunanje-političnih interesov je od leta 1969 naprej postalo Evropsko politično sodelovanje (EPS), ki je leta 1974 pričelo delovati v okviru Evropskega sveta (Grilc in Ilešič 2001: 57). Formalno je bil EPS, ki predstavlja evropsko sodelovanje v zunanji politiki, kot del ES vključen z EEA leta 1987, ki je v institucionalno zgradbo vključil Evropski svet, v sklopu katerega se šefi držav in vlad srečujejo praviloma dvakrat letno in si predsedovanje izmenjujejo s predsedovanjem Svetu (EEA, Naslov I, člen 2 in Naslov III, člen 30).

Po pogajanjih na medvladni konferenci v Maastrichtu leta 1991 je bil predstavljen osnutek pogodbe, na podlagi katerega naj bi se razvila EU. PEU je bila podpisana 7. februarja 1992 in je pričela veljati 1. novembra 1993. S PEU so se takratne tri evropske skupnosti (EGS, ESPJ in ESJE) integrirale v EU z zgraditvijo t. i. evropskega templja, ki počiva na treh stebrih, od katerih prvi steber predstavljajo EGS, ESPJ, ESJE ter gospodarska in monetarna unija, drugi steber predstavlja vzpostavitev SZVP, tretji steber pa predstavlja sodelovanje držav članic na področju pravosodja in notranjih zadev (Grilc in Ilešič 2001: 42). S PEU oz. z Maastrichtsko pogodbo se je nadaljevalo uveljavljanje mednarodne identitete EU s končnim ciljem oblikovanja skupne obrambne politike (Moussis 1999: 36).

Junija 1997 so v Amsterdamu vodje držav in vlad članic EU dopolnili PEU. V primerjavi z Maastrichtsko pogodbo Amsterdamska pogodba razširja določila, ki se navezujejo na uresničevanje ciljev v okviru SZVP ter spreminja delovanje EU na področju skupne obrambne politike (Moussis 1999: 37). Za razumevanje varnostne perspektive EU je pomembna sprememba tudi imenovanje generalnega sekretarja Sveta, ki opravlja funkcijo visokega predstavnika za SZVP (PEU, člen 18 po Amsterdamski pogodbi).

Do zadnje dopolnitve PEU je prišlo 1. februarja 2003, ko je stopila v veljavo Pogodba iz Nice. V njej je EU nadgradila določila o SZVP. V skladu s Pogodbo iz Nice naj bi se cilje SZVP doseglo z določitvijo načel in splošnih smernic SZVP, odločanjem o skupnih strategijah, s sprejemanjem skupnih ukrepov ter skupnih stališč (PEU, člen 12 po Amsterdamski pogodbi in po Pogodbi iz Nice). Cilje SZVP sicer določa že Maastrichtska

pogodba in so naslednji: varovanje skupnih vrednot in temeljnih interesov EU, krepitev varnosti EU in njenih članic, ohranjanje miru in krepitev mednarodne varnosti, spodbujanje mednarodnega sodelovanja, razvijanje in utrjevanje demokracije in načel pravne države ter spoštovanje človekovih pravic in temeljnih svoboščin (PEU, člen J 1 po Maastrichtski pogodbi).

V okvir SZVP je smiselno šteti tudi oblikovanje EVOP, saj že Maastrichtska pogodba določa (PEU, člen J 4, paragraf 1, po Maastrichtski pogodbi), da SZVP zajema vsa vprašanja glede varnosti, tudi dolgoročno oblikovanje skupne obrambne politike, ki bi sčasoma lahko privedla do skupne obrambe. Vprašanja glede varnosti EU vključujejo humanitarne in reševalne operacije, naloge za ohranjanje miru, bojne operacije za krizno upravljanje ter ukrepe za vzpostavljanje miru (PEU, člen 17, paragraf 2 po Pogodbi iz Nice). Za razvoj EVOP pomembno prelomnico predstavljajo zaključki z vrha EU v Helsinkih decembra 1999, kjer je Evropski svet (1999) EU zadal nalogo, da do leta 2003 razvije sposobnost, da v 60 dneh razporedi vojaške enote z do 60.000 vojaki in da delovanje vzdržuje najmanj eno leto. S to enoto bo EU razvila politično in vojaško orodje za izvajanje določenih vrst nalog, vključno s človekoljubnimi in reševalnimi akcijami zunaj Evrope, operacijami za ohranjanje miru in bojnimi operacijami.

* * *

V sintezi za varnostno perspektivo EU lahko rečemo, da je EU pomemben dejavnik zagotavljanja varnosti ne le v lastnem prostoru, temveč tudi v neposredni bližini EU. Do te ugotovitve nas je pripeljala analiza, ki je pokazala, da je EU mogoče razumeti kot varnostno skupnost, kar v skladu s predstavljenim Deutschevim pristopom pomeni, da med državami članicami EU obstajajo realna pričakovanja o zagotovitvi medsebojnega miru s sredstvi, ki niso sredstva prisiljevanja. V retrospektivi je mogoče videti tudi to, da varnostna perspektiva EU temelji tudi na t. i. societalni varnosti, ki se navezuje na politiko skupne identitete. Varnost EU se, kadar je govora o širitvi, izraža tudi skozi kopenhagenske kriterije za članstvo v EU. Nenazadnje se na varnost EU oz. na zagotavljanje varnosti v neposredni bližini EU navezuje uveljavljanje SZVP, v okviru katere je pomembno tudi oblikovanje EVOP.

Na ta način opredeljena varnostna perspektiva EU mi bo v pomoč, ko bom v nadaljevanju naloge ugotavljala ali je mogoče in do katere mere je mogoče aplicirati koncept varnostne perspektive EU v primeru včlanitve Turčije v EU. Da bi to ugotovila, bom v prvi vrsti s pomočjo zgodovinskega orisa odnosov med EU in Turčijo pokazala, kateri dejavniki so

vplivali na specifičen vzorec pridruževanja Turčije EU. Te dejavnike bom nato v naslednjem poglavju analizirala, pri čemer bom poskušala ugotoviti, v kolikšni meri ti dejavniki zadoščajo varnostni perspektivi EU. Analiza bo temeljila predvsem na treh dimenzijah varnostne perspektive EU, to je na zagotavljanju varnosti skozi kopenhagenske politične in ekonomske kriterije za članstvo v EU, na societalni varnosti, ki se navezuje na politiko skupne identitete oz. na skupne norme in vrednote ter na predpostavki, da je EU skladno z Deutshevim pristopom mogoče razumeti kot varnostno skupnost. Da bi bila analiza karseda uspešna, bom v nadaljevanju naloge povedala, kaj natančno Evropska komisija v primerih širitve ocenjuje, ko presoja, ali država kandidatka za članstvo v EU izpolnjuje kopenhagenske kriterije.

Kar se tiče kopenhagenskih ekonomskih kriterijev, je na podlagi Agende 2000,¹⁹ ki sicer ne opredeljuje podrobnejše vsebine teh kriterijev, na osnovi ocen o pripravljenosti desetih kandidatk iz leta 1997 za članstvo v EU mogoče govoriti o naslednjih pogojih, ki morajo biti izpolnjeni za obstoj delujočega oz. funkcionalnega tržnega gospodarstva: - proste cene in trgovina; - odsotnost večjih vstopnih in izstopnih tržnih ovir; - uveljavljen pravni red na področju zaščite lastninskih pravic, zakonov in pogodbenih pravnih aktov; - makroekonomska stabilnost, ki vključuje zadovoljive javne finance in zunanji račun ter; - dobro razviti finančni sektor, ki omogoča pretok prihrankov v donosne investicije (Smith 2003: 116-117).

Sposobnost obvladovanja konkurenčnih pritiskov in tržnih sil znotraj EU pa na podlagi Agende 2000 vključuje naslednje pogoje: - obstoj funkcionalnega tržnega gospodarstva; - zadostna vsota človeškega in fizičnega kapitala; - vladna politika, ki spodbuja konkurenco; - trgovinske vezi z EU in; - dobršen delež majhnih podjetij (Smith 2003: 117).

Prav tako, kot smo dejali za kopenhagenske ekonomske kriterije za članstvo v EU, lahko rečemo tudi za kopenhagenske politične kriterije. Smith namreč ugotavlja (2003: 116), da je na podlagi Agende 2000 mogoče govoriti o naslednjih pogojih, ki morajo biti izpolnjeni, ča naj država kandidatka prične pogajanja za članstvo v EU: - država kandidatka mora doseči stabilnost demokratičnih institucij, pri čemer Komisija preverja predvsem obstoj demokracije²⁰ v institucijah, kot so predstavniška veja oblasti, volitve, politične stranke, sodna veja oblasti in ustava. V tem kontekstu se Komisija naslanja na t. i. Kopenhagenski dokument

¹⁹ Evropska komisija je julija 1997 objavila strategijo o širitvi pod nazivom Agenda 2000, v kateri je orisala svoj dolgoročni pogled na razvoj EU in njenih politik v enaindvajsetem stoletju ter predstavila koncept postopnega približevanja do prevzema celotnega pravnega reda EU (Smith 2003: 115).

²⁰ Da je demokracija temeljni predpogoj za začetek pogajanj o članstvu z EU, je potrdil tudi Evropski svet v Helsinkih decembra 1999 (Evropski svet 1999).

Konference o varnosti in sodelovanju v Evropi (KVSE), sprejet junija 1990, ki v okviru demokratičnosti institucij opredeljuje naslednje demokratične principe: zagotavljanje svobodnih in poštenih volitev, uveljavljanje predstavniške demokracije, neodvisnost sodne veje oblasti in civilni nadzor nad vojaškimi silami ter policijo (KVSE 1990). Smith ugotavlja (2003: 116), da je na podlagi Agende 2000 mogoče govoriti še o dveh pogojih, potrebnih za obstoj demokracije: ustava, ki zagotavlja demokratične svoboščine, kot so politični pluralizem, svoboda izražanja in svoboda veroizpovedi ter aktivna vloga opozicije.

V skladu z Agendo 2000 mora država kandidatka tudi: - spoštovati temeljne pravice, kot so zapisane v Konvenciji Sveta Evrope za zaščito človekovih pravic in svoboščin (vključujoč 11. Protokol, ki državljanom države pogodbenice omogoča tožbo pred Evropskim sodiščem za človekove pravice); - ter zagotavljati varstvo manjšin, kamor spadata podpis in ratifikacija Okvirne konvencije Sveta Evrope za varstvo narodnih manjšin in Priporočila št. 1201 Parlamentarne skupščine Sveta Evrope (Smith 2003: 116). Medtem ko mora država kandidatka v okviru Okvirne konvencije Sveta Evrope za varstvo narodnih manjšin spoštovati in uveljavljati etnično, kulturno, jezikovno in versko identiteto pripadnikov narodnih manjšin (preambula), je po Konvenciji Sveta Evrope za zaščito človekovih pravic in svoboščin prepovedano vsakršno mučenje ali nečloveško ravnanje in kaznovanje posameznikov (člen 3). Spoštovanje človekovih pravic opredeljuje tudi že omenjeni Kopenhagenski dokument, ki se v tem kontekstu navezuje na pravico zapornikov in oseb v priporu do pravočasne obravnave primera pred pristojno institucijo, pravico zapornikov in oseb v priporu do obrambe ter načelo o nedolžnosti obtožene osebe, dokler ji ni dokazana krivda (KVSE 1990).

Na podlagi zgoraj predstavljenih dokumentov je mogoče govoriti o splošnih pogojih, ki jih mora država kandidatka izpolniti, če naj z EU prične pogajanja o vstopu. S tem, ko država kandidatka za članstvo v EU izpolni te splošne pogoje, si EU zagotovi, da njena varnostna perspektiva, ki se v tem primeru navezuje predvsem na societalno in ekonomsko varnost, ne bo ogrožena. V primeru pridruževanja Turčije EU je poleg splošnih pogojev mogoče govoriti tudi o posebnih pogojih, ki jih mora Turčija izpolniti, če hoče pričeti pogajanja o članstvu z EU. V tem kontekstu je zato pomembna odločitev Sveta z dne 19. maja 2003,²¹ ki govori o tem, da mora Turčija v okviru izpolnjevanja pogojev za članstvo v EU stremeti k razvoju civilne družbe ter da mora preoblikovati Svet za nacionalno varnost v skladu s prakso držav članic EU. Poleg tega mora Turčija v skladu z isto odločitvijo Sveta vložiti vse napore za razrešitev mejnih konfliktov in z njimi povezanih zadev, kamor sodi tudi

²¹ Odločitev Sveta 2003/398, O.J. (L 145), 12. junij 2003, 0040-0056.

razrešitev ciprskega problema, v okviru katerega naj Turčija podpre načrte generalnega sekretarja Združenih narodov (ZN).²² Ker sta mir in varnost v skladu z Deutschevim pristopom temeljni predpostavki EU kot varnostne skupnosti in na ta način tvorita varnostno perspektivo EU, mora Turčija v izogib ogrožitvi varnostne perspektive EU upoštevati zgornjo Odločitev Sveta.

Na ta način predstavljeni konceptualni okvir mi bo predvsem v pomoč, ko bom poskušala potrditi drugo hipotezo pričujoče naloge, ki se navezuje na glavni namen tega dela, to je ugotoviti, na kakšen način oz. do katere mere je mogoče aplicirati koncept varnostne perspektive EU v primeru včlanitve Turčije v EU. Pred tem pa bom preverjala prvo hipotezo, pri čemer bo moja pozornost namenjena proučevanju zgodovinskega konteksta pridruževanja Turčije EU, v okviru katerega bom poskušala ugotoviti, kateri dejavniki so vplivali na specifičen vzorec pridruževanja Turčije EU.

3. ZGODOVINSKI KONTEKST PRIDRUŽEVANJA TURČIJE EVROPSKI UNIJI

Namen tega poglavja je torej ugotoviti, kateri vzroki oz. dejavniki so vplivali na specifičen vzorec pridruževanja Turčije EU. Čeprav je bila moderna turška država oz. turška republika ustanovljena leta 1923, sem se odločila, da za potrebe analize raziščem tudi obdobje pred vzpostavitvijo turške republike, ki je v veliki meri prispevalo k razvoju odnosov med današnjo ES/EU in Turčijo.

3. 1. OBDOBJE DO USTANOVITVE TURŠKE REPUBLIKE

Eden izmed pomembnejših dogodkov, s katerim je povezana zgodovina današnje Turčije, je delitev rimskega cesarstva na vzhodni in zahodni Rim leta 395, ki je utrdila različen razvoj obeh delov cesarstva (Boden 2004: 479). Vzhodni Rim oz. Bizantinsko cesarstvo je doseglo vrh s cesarjem Justinijanom I (527-565), nato pa je pričelo slabeti zaradi napadov Slovanov, Arabcev, Seldžukov in Osmanov (Natek in Natek 1999: 354). Po mnenju Jönssona, Tägila in Törnqvista (2000: 7) je vzhodno Bizantinsko cesarstvo skupaj s Skandinavijo in Iberskim polotokom spadalo v t. i. neevropsko območje, ki se je nahajalo zunaj območja krščanstva. Leta 1071 so Bizantince v bitki pri Manzikertu premagali Seldžuki

²² Podobno je na vrhu v Bruslju sklenil tudi Evropski svet (2003: 11), in sicer, da bi politična volja, ki bi jo pokazala Turčija pri razreševanju ciprskega problema, pospešila pridruževanje Turčije EU.

ter v osrednjih in vzhodnih delih Male Azije ustanovili Rumski Sultanat (Natek in Natek 1999: 355). Pred tem je poglavar Seldžukov okoli leta 970 sprejel sunitski islam (Boden 2004: 480). Po besedah Jönssona, Tägila in Törnqvista (2000: 7) v času rimskega cesarstva (31 pr. n. š. do 476 n. š.) ter kasneje vse do nastanka Svetega rimskega cesarstva koncept združevanja Evrope še ni bil prisoten. Kot ugotavlja Heater (1992: 1), vzrok leži v tem, da je bil v tistem času geografski center dogajanja Sredozemlje, ki je delno vključevalo tudi Azijo in Afriko, izključevalo pa današnjo Evropo. Do prve, oprijemljivejše analogije v zvezi s povezovanjem Evrope, je prišlo v obdobju Svetega rimskega cesarstva (od 962 do 1806), ko se je vse pogosteje pojavljala zavest o povezavi evropskega ozemlja s krščanstvom. Na to kaže ideja o združitvi vladarjev in evropskih mest pod nazivom 'federalna krščanska republika', ki jo je v začetku 14. stoletja predstavil Pierre Dubois (Heater 1992: 10). Poleg vse pogostejše zavesti o povezovanju evropskega ozemlja na temelju krščanstva je za čas srednjega veka značilno tudi postopno oblikovanje nenaklonjenosti med krščanstvom in islamom (Heffernan 1998: 11).

Za razvoj turškega naroda je pomemben prihod nomadskih osmanov v 13. stoletju v Malo Azijo (Natek in Natek 1999: 355). Ti so sprva priznavali oblast Seldžukov, leta 1306 pa se je Osman I. razglasil za sultana in ustanovil otomansko (Osmansko) državo. Pod njim se je začel vzpon države Rumskih Seldžukov v turško-islamsko velesilo, ki se je krepila tudi na račun imperializma. Prizanešeno ni bilo niti Bizancu,²³ ki ga je leta 1453 osvojil sultan Mohamed II. in tja preselil glavno mesto turškega imperija (Natek in Natek 1999: 355). V 16. stoletju se je Turčija pričela širiti tudi proti vzhodu, širitev na zahod pa se je končala z neuspešnim osvajanjem Dunaja 1529 in 1683 leta (Boden 2004: 481). V 17. stoletju je moč Turčije pričela slabeti, nakar so jo ruske in avstrijske čete vse učinkoviteje potiskale nazaj proti Bosporju²⁴ (Derbyshire in Derbyshire 1996: 326).

Obdobje prehoda iz fevdalizma v kapitalizem velja za čas, ko je Evropa postajala jedro prihodnje univerzalne mednarodne skupnosti (Benko 2000b: 37). Hkrati z omenjenim pridobljenim položajem je stopila v ospredje njena kolonialna ekspanzija, ki je vplivala na začetek kapitalističnega načina proizvodnje (Benko 2000b: 47). Prav preboj kapitalističnega načina proizvodnje in postopna širitev evropskega vpliva v druge dežele pa sta razlog, da je mit o združeni Evropi na temelju krščanstva zamenjala postopna sekularizacija evropskega družbenega prostora (Heffernan 1998: 13).

²³ Bizanc se danes imenuje Carigrad (tur. Istanbul) ter je bilo od leta 1453 do leta 1923 glavno mesto Turčije (Leksikon CZ: 139).

²⁴ Bospor je morska ožina med Evropo in Azijo, ki povezuje Črno z Marmarskim morjem (Leksikon CZ: 119).

Iz podanih besed Heffernana se nam ponuja morebitni sklep, in sicer, da je s pojavom sekularizacije evropskega prostora izginila nenaklonjenost Evrope do islama. Zavzemanje humanistov za združitev evropskih vladarjev z namenom obvarovati se pred turškimi vpadi v 16. stoletju nam razkrije ravno nasprotno (Jönsson, Tägil in Törnqvist 2000: 23). A vendar, kljub pobudi humanistov vse ideje povezovanja Evrope, ki so se porodile med vladarji v tistem času, niso nastale iz strahu pred turškimi vpadi. Po mnenju Lewisa (2002: 24) sta se ob koncu 16. stoletja v neke vrste zavezništvu znašla kraljica Elizabeta in turški sultan. Med seboj sta si pošiljala pisma, v katerih sta se ukvarjala predvsem s trgovino, občasno pa je beseda nanesla tudi na skupnega zunanjega sovražnika, Španijo (*ibid.*) 17. stoletje je bilo v zgodovini Evrope na eni strani zaznamovano s težnjami po vse večji sekularizaciji evropskega prostora, na drugi strani pa se je Evropa pričela soočati z zatonom Otomanskega imperija.

Kljub upadanju moči se je Otomanski imperij znašel zunaj Sullyjevega dela Veliki načrt (ang. *Grand Design*),²⁵ katerega namen je bil zagotoviti mir v Evropi ter je postal skupni sovražnik, na katerega mora biti Evropa pripravljena (Heffernan 1998: 23). Čeprav Veliki načrt ni bil nikoli realiziran, je za nas kljub temu zanimiv, saj nam omogoča, da si ustvarimo približno sliko takratnega časa (Heater 1992: 38). Predvsem predvidena vzpostavitev nadnacionalnih institucij in enakopravna razdelitev evropskega prostora med določeno število sil (Heffernan 1998: 21) odsevata zametke ravnotežja moči, pojava, ki je zaznamoval 19. stoletje.

Med pomembne utemeljitelje evropskega združevanja sodita tudi William Penn in John Bellers, ki sta se v zgodovino zapisala ne le na področju evropskega povezovanja, temveč tudi na področju verovanja, kjer sta bila poznana kot pripadnika ločine kvekerjev, ki so poznani predvsem po svoji odprtosti in dobrodelnosti (Heffernan 1998: 30). Prvi se v svojem spisu zavzema za ustanovitev evropskega parlamenta, kjer bi predstavniki vladarjev izoblikovali takšna pravila, ki bi skrbela za nadzor vladarjev. Izhodišče za porazdelitev števila sedežev določene dežele naj bi bil bruto domači proizvod (v nadaljevanju BDP). Penn v svojem delu predvideva dodelitev deset mest za predstavnike Turčije, saj meni, da bo s tem turška grožnja krščanstvu izginila, kar utemelji z mislijo, da je Evropa ranljiva le, kadar je razdružena (povzeto po Heater 1992: 54-55). Slednji izmed obeh kvekerjev, Bellers, ima v

²⁵ Veliki načrt je eden izmed najbolj znanih načrtov, ki prikazujejo zamisli o združevanju Evrope. Njegov avtor je vojvoda Sully, znan tudi pod rojstnim imenom Maximilien de Béthune. Bil je tesni sodelavec in prijatelj francoskega kralja Henrika IV, zaradi česar zgodovinarji menijo, da obstaja možnost, da je pravi avtor dela Veliki načrt pravzaprav Henrik IV. Veliki načrt je elaboriran plan za reorganizacijo Evrope, ki predvideva vnovičen zaris meja in vzpostavitev nadnacionalnih institucij (povzeto po Heater 1992: 22-27).

svojem delu podobna stališča do ideje evropskega združevanja kot Penn (Heffernan 1998: 31). Ob vsem tem ne gre prezreti možnosti, da je prav religiozna odprtost Penna in Bellersa vplivala na njuna načrta, ki predvidevata vključitev pripadnikov Turčije.

S problematiko evropskega združevanja se je v takratnem času ukvarjal tudi Abbé de Saint-Pierre, sodobnik angleških kvekerjev. V svojem besedilu se zavzema za trajen mir v Evropi ter za vzpostavitev svobodne trgovine med evropskimi narodi (Heater 1992: 69). V prvi verziji njegovega dela, ki je izšlo leta 1713, je njegov odnos do Turčije naklonjen, razmišlja celo o podelitvi statusa pridružene članice Evrope. V drugi verziji, ki je izšla petindvajset let kasneje, pa Abbé de Saint-Pierre predlaga izgon Turkov iz Evrope (Heater 1992: 72).

Na podlagi omenjenih idej in načrtov evropskega združevanja, ki sem jih do sedaj predstavila, lahko sklenemo, da z izjemo Penna in Bellersa večina avtorjev teh načrtov zavrača vključenost Otomanskega imperija. Izvor te domneve je mogoče najti v besedah Benka (2000b: 44), ko opozarja, da je zunanja ekspanzija Otomanskega imperija skorajda do sredine 17. stoletja predstavljala velik in grozeč izziv Evropi.

Zgodovino Evrope je v začetku 19. stoletja, natančneje leta 1815, zaznamovalo osnovanje svete alianse, katere namen je bil obdržati meje iz leta 1792 in dušiti nacionalna gibanja, ki jih je sprožila francoska revolucija (Benko 2000b: 140). Posledica svete alianse je bil nastanek ravnotežja moči, ki naj bi izključevalo osnovanje kakršnekoli hegemonistične strukture na evropskem kontinentu (Benko 2000b: 140-142). Pogoj za delovanje ravnotežja moč je bil dan s sistemom usklajevanj in sporazumevanj med velikimi silami v bistvenih evropskih vprašanjih, poznanim pod nazivom koncert evropskih velikih sil (Benko 2000b: 144). Za bistveno značilnost koncerta evropskih velikih sil je mogoče šteti pojav stoletnega miru v obdobju od 1815 do 1914, ko so bile evropske velike sile samo v treh periodah v vojni (Benko 2000b: 145). Najdaljša med temi vojnami, krimska vojna (1853-1856), je za nas pomembna, ker je v njej Turčija kot zaveznica Francije in Anglije v vojni proti ruskim imperialističnim ambicijam pokazala svojo evropsko usmerjenost (Preston 1997: 213). Ne gre pa zanemariti trditve, da je Turčija v 19. stoletju postala pravzaprav igračka Francije in Anglije, ki sta na ta način želeli preprečiti okrepitev Rusije na račun turških izgubljenih ozemelj (Natek in Natek 1999: 356). Vseeno, z vključitvijo Otomanskega imperija v takratni koncert evropskih velikih sil so bili vzpostavljeni prvi zametki intenzivnejših odnosov med evropskim kontinentom in Turčijo (McLaren 2000: 118).

Poudarili smo že, da je hkrati z obleganjem Dunaja moč Otomanskega cesarstva pričela slabeti. Zaradi usihanja moči je Turčija v naslednjih letih pričela izgubljati območja, naseljena z neturškim prebivalstvom, kar so izkoristile evropske sile, ki so ta območja pričele zavzemati. Na ta način je Francija leta 1881 zavzela Tunizijo, Anglija pa leto dni kasneje Egipt (Derbyshire in Derbyshire 1996: 326). Hkrati s pojemanjem imperialistične moči so se v Turčiji prva znamenja zatona pričela kazati tudi v notranji politiki. Zaton je konec 19. stoletja z močno konzervativno politiko poskušal zaustaviti sultan Abdul Hamid II. Zatiral je svobodnjaška gibanja in razveljavil ustavo iz leta 1876 (Boden 2004: 481). Konzervativni politiki Abdula Hamida II. se je zoperstavilo gibanje mladoturkov, ustanovljeno 1860 leta, ki je hotelo Turčijo spremeniti v parlamentarno monarhijo.²⁶ Poleti 1908 so mladoturški častniki začeli upor v Makedoniji ter prevzeli oblast v Solunu (Natek in Natek 1999: 356). Po porazu v prvi balkanski vojni je Turčija izgubila skoraj vsa ozemlja na Balkanskem polotoku, razen v delu Trakije²⁷ (Natek in Natek 1999: 356).

V prvi svetovni vojni so se Turki postavili na stran centralnih sil (Benko 2000b: 155). Ko je turška vojska oktobra 1918 kapitulirala, so britanske, francoske, italijanske in pozneje grške sile okupirale velik del turškega ozemlja (Natek in Natek 1999: 356). Turčija je po koncu prve svetovne vojne morala sprejeti vojaški in finančni nadzor zaveznikov (Boden 2004: 482). Zaradi nestrinjanja z mirovnimi pogoji, ki so jih v pogodbi iz Sevresa²⁸ določili zavezniki, so se v Turčiji okrepile republikanske sile, ki so zahtevale neodvisnost vseh turških ozemelj v Anatoliji²⁹ in Trakiji. Odpor je vodil Mustafa Kemal paša, ki je izhajal iz mladoturškega gibanja. Gibanje je prelomilo s sultanovo vlado in imenovalo protivlodo, ki jo je vodil Mustafa Kemal. Le-ta ni sprejela zavezniških mirovnih pogojev, določenih v Sevresu. Hkrati je začela iz Male Azije preganjati Grke (Boden 2004: 482). Grško-turška vojna, ki se je začela zaradi poskusa Grkov, da bi uveljavili določila iz Sevresa, se je končala s porazom Grkov (*ibid.*). Leta 1923 je bil v Lausanni sklenjen nov sporazum, ki ga je podpisalo novo vodstvo pod Kemalom pašo. S sporazumom je bila priznana samostojnost Turčije in uveljavljena neodvisnost vseh turških območij v Mali Aziji in Trakiji (Natek in Natek 1999:

²⁶ Med drugim so bili cilji mladoturškega gibanja še odprava sultanove despotije, pravna enakopravnost podložnikov vseh veroizpovedi ter modernizacija državne uprave po evropskem zgledu (Boden 2004: 82).

²⁷ Trakija je jugovzhodni del Balkanskega polotoka med Rodopskim gorovjem, Egejskim in Marmarskim morjem (Leksikon CZ: 1092).

²⁸ Pogodba iz Sevresa je bila podpisana 10. avgusta 1920. V njej so zavezniki zahtevali razpustitev turškega cesarstva. Turška država je bila po Sevreški pogodbi omejena na srednjo in severno Anatolijo ter okolico Carigrada. Preostali evropski del je bil dodeljen Grčiji. Veliki deli turškega cesarstva naj bi bili kot mandatna območja in protektorati razdeljeni med zmagovalce (Boden 2004: 482). Pogodba iz Sevresa ni bila uveljavljena (Candar 2000: 141).

²⁹ Anatolija oz. Mala Azija je azijski polotok med Črnim in Sredozemskim morjem.

356). Za sklepno dejanje, ki je opravilo z Otomanskim imperijem, je moč šteti 29. oktober 1923, ko je Narodna skupščina Turčijo razglasila za republiko. Mustafa Kemal paša je postal prvi predsednik novoustanovljene države. Oblikoval je moderno posvetno državo po evropskih zgledih (Boden 2004: 483).

3. 2. ZAČETKI TURŠKE REPUBLIKE

Začetki turške države so bili močno zaznamovani s kemalizmom³⁰ (1923-1938). V tem času je Kemal paša, voditelj Republikanske ljudske stranke, ki je do leta 1946 ostala edina dovoljena stranka, izvedel številne reforme, s pomočjo katerih je Turčija postala sodobna posvetna država, zaradi česar je prelomila s tradicijo islamskega univerzalizma (Boden 2004: 483). Reforme so prinesle korenito preobrazbo, ki je Kemal paši leta 1934 prinesla vzdevek Atatürk ('oče Turkov') (Natek in Natek 1999: 356). V okviru preobrazbe so leta 1925 razpustili verske redove, prepovedali so nošenje fesa in feredže, leta 1928 so arabsko pisavo zamenjali z latinico, poleg tega so leta 1934 ženske dobile volilno pravico (*ibid.*). Mlada država je dosegla spremembe tudi na gospodarskem področju, kjer se je pričela osredotočati predvsem na industrializacijo in oblikovanje gospodarske strukture (Boden 2004: 483). Spremembe so sledile tudi na področju zunanje politike.

V začetnem obdobju turške republike je Turčija našla tesnega partnerja v Sovjetski zvezi, kasneje pa so večjo težo dobile zahodne države (Mufti 1998: 41). Vendar pa preobrazba turške države in družbe ni potekala gladko, saj sta proti reformam nastopila močna reakcija in oborožene vstaje, ki so trajale do leta 1931 (Leksikon CZ: 1107). Vzpostavitev turške republike ne predstavlja zgolj avtomatične zamenjave z Otomanskim imperijem, temveč pomeni predvsem uveljavitev nove identitete naroda, to je turškega naroda, ki je odtlej utemeljen na temelju novega turškega jezika ter na temelju ločitve cerkve od države (Cooper 2002: 116).

Atatürk je na položaju predsednika države po njegovi smrti leta 1938 nasledil Ismet Inonu (Derbyshire in Derbyshire 1996: 326). Med drugo svetovno vojno je Turčija ostala nevtralna vse do leta 1945, ko je Ankara nacistični Nemčiji napovedala vojno (*ibid.*). Če sklenemo ta del podpoglavja, bi lahko dejali, da je vrsta reform, ki jih je izvedel Kemal paša, pomenila ne le prelom z Otomanskim imperijem, temveč tudi težnjo po evropeizaciji.

³⁰ Načela kemalizma je Kemal paša leta 1931 strnil v šestih točkah: nacionalizem, republikanizem, populizem, laicizem, etatizem in reformizem (Cooper 2002: 116).

Obdobje turške republike, ki ga opisujem v tem delu poglavja, sovпада s pomembnim dejstvom, ki je zaznamovalo evropsko zgodovino po koncu prve svetovne vojne. Gre za razdejalni učinek, ki ga je za seboj pustila prva svetovna vojna, kar je privedlo do velikih gospodarskih problemov v evropskih državah (Heater 1992: 123). Gospodarski problemi in številne druge tegobe držav po prvi svetovni vojni pa so vodile tudi k oživitvi idej o povezovanju Evrope.

V dolgi zgodovini načrtov o združevanju Evrope je bil Aristide Briand³¹ prvi mož, katerega plan so voditelji evropskih držav uradno obravnavali (Heffernan 1998: 128). Značilnosti njegovega načrta so naslednje: načrt temelji predvsem na principu ekonomske organiziranosti evropskega prostora, predvideva se ustanovitev skupnega trga, ki bi povečal blaginjo prebivalstva, poleg tega shema stremi tudi k postopni liberalizaciji pretoka dobrin, kapitala in posameznikov (povzeto po Heater 1992: 137-138). Dejansko je Briand v svojem načrtu zagovarjal politično unijo, a se je hkrati zavedal pomembnosti ekonomske problematike (Heffernan 1998: 128). Memorandum, kot se je načrt imenoval, je bil predstavljen javnosti septembra 1929. Poleg vsebinskih značilnosti, ki sem jih že opisala, je pomembna tudi poslanica na koncu besedila. Ta se nanaša na poziv evropskim vladam, da o načrtu podajo uradno mnenje (Heater 1992: 138). Odzivi na memorandum so bili raznoliki. Nekateri so se spraševali o uporabnosti ideje, drugi so odgovarjali z drugačnimi zadržki. Predvsem pa je bil v ospredju nacionalni interes (Heater 1992: 139). Briandova pobuda ne predvideva vključitve Sovjetske zveze in Turčije. Mnogi so to pomanjkljivost opazili in so jo skušali preseči z zahtevo po vključitvi vseh evropskih držav (Heffernan 1998: 128).

Če poskušamo opredeliti pripadnost mlade turške republike v času med obema vojnama evropskemu prostoru, lahko ugotovimo, da je bila Turčija v tistem času bolj ali manj izvzeta iz načrtov o združevanju Evrope. Njeno mesto se je najpogosteje pojavljalo ob boku Sovjetske zveze. To pa ne pomeni, da je bila Turčija za vedno izključena iz zahodnoevropskega združevanja. Prav v tistem času se je namreč komaj dobro začela ozirati proti evropskemu prostoru, kar ji je narekovala njena modernizacija.

3. 3. TURČIJA V OBDOBJU HLADNE VOJNE

³¹ Aristide Briand je bil francoski državnik, ki se je v zgodovino zapisal kot večkratni ministrski predsednik in zunanji minister, pomembno pa je tudi njegovo sodelovanje v Briand-Kelloggovem paktu, ki je z izjemo obrambnih vojn predvideval prepoved vojne. Pakt je bil podpisan leta 1928 ter se je kljub neučinkovitosti izkazal kot pomemben mejnik na področju iskanja miru v mednarodnih odnosih (Bennett in Oliver 2002: 42).

Konec druge svetovne vojne je pomembna prelomnica v zgodovini 20. stoletja ne samo zaradi zloma nacistične Nemčije, temveč tudi zaradi vse večje grožnje z vzhoda, v obliki komunizma. Ta je odigral pomembno vlogo v povojni zgodovini Turčije, predvsem na področju zunanje politike. Leta 1948 je Turčija postala članica Organizacije za evropsko gospodarsko sodelovanje (ang. *Organisation for European Economic Co-operation*, OEEC), le leto dni kasneje pa je stopila v Svet Evrope (Preston 1997: 213). Ker se je Turčija zaradi svojega geostrateškega položaja počutila neposredno ogroženo s strani Sovjetske zveze, je po izbruhu hladne vojne prek Trumanove doktrine in sodelovanja v Marshallovem planu leta 1952 stopila v zvezo NATO (ang. *North Atlantic Treaty Organization*) (Candar 2000: 127 in Derbyshire in Derbyshire 1996: 326). Tri leta kasneje se je Turčija pridružila t. i. Bagdadskega paktu, ki je bil ustanovljen s strani Velike Britanije, Iraka, Irana, Pakistana in Turčije. Omenjeni pakt se je leta 1959 preimenoval v CENTO³² (*Central Treaty Organization*) (*ibid.*).

Turčija se je torej po drugi svetovni vojni vedno bolj obračala proti zahodu. To dokazuje predvsem njen vstop v zvezo NATO.

Kot sem že poudarila, je grožnja z vzhoda, ki je nastopila kmalu po koncu druge svetovne vojne, v veliki meri vplivala na oblikovanje zunanje politike Turčije po letu 1945. Grožnja v obliki komunizma pa je botrovala tudi nastanku zahodnoevropskih institucij (Benko 1997: 181). Za prvi pomembnejši mejnik v ustanovitvi ES/EU je mogoče šteti Churchillov govor v Zürichu leta 1946, kjer se je zavzel za oblikovanje združenih držav Evrope, saj je v tem videl edino možno zdravilo za njene bolezni (*ibid.*). 9. maja 1950 je francoski zunanji minister Robert Schuman izjavil, da je združena Evropa bistveni pogoj za svetovni mir (Grilc in Ilešič 2001: 15). S to izjavo je postavil temeljni kamen za nadaljnji razvoj evropskih integracijskih procesov. Dolgoletne zamisli o združevanju Evrope so se končno uresničile tudi v praksi, saj je le slabo leto po Schumanovi izjavi šest držav³³ v Parizu podpisalo pogodbo, s katero so ustanovili ESPJ (Heater 1992: 160). Zaradi uspehov na področju trgovanja s premogom in jeklom se je izkazalo, da je gospodarska integracija možna in vredna razširitve na vse izdelke. Države članice ESPJ so se zato junija 1955 sestale na konferenci v Messini, kjer je belgijski premier Paul-Henri Spaak poročal o zadevah skupnega trga (Moussis 1999: 32). Potrditev sklepov konference v Messini je vodila k izdelavi osnutka predlogov pogodb, ki naj bi vzpostavil gospodarsko in jedrsko skupnost. V ta namen sta bili

³² CENTO je bil eden izmed členov verige, s katero so ZDA obdale socialistične države, vendar zelo oslavljen zaradi omahljivosti Pakistana in izstopa Iraka 1959. Leta 1979 je CENTO razpadel (Leksikon CZ: 144).

³³ ESPJ so ustanovile Nizozemska, Belgija, Luksemburg, Nemčija, Italija in Francija.

25. marca 1957 podpisani t. i. Rimski pogodbi, ki ustanovljata EGS in ESJE (povzeto po Grile in Ilešič 2001: 17).

3. 4. TURČIJA IN PRIDRUŽITVENI SPORAZUM Z EGS

Začetki usmeritve Turčije k ES/EU segajo v leto 1959 in so povezani z vložitvijo grške prošnje za pridruženo članstvo v EGS, saj je Turčija le šestnajst dni kasneje kot Grčija zaprosila za pridruženo članstvo v EGS (McLaren 2000: 118).

Glede na to, da širitev članstva organizacije ni brez posledic, saj prinaša določene spremembe na področju delovanja ES, so se na tem področju izoblikovala določena pravila, ki določajo, pod kakšnimi pogoji je mogoče pristopiti k ES/EU. Pravni okvir, ki omogoča širitev članstva, je mogoče najti že v Rimski pogodbi in sicer v členu 237, ki se začne z izjavo, da vsaka evropska država lahko zaprosi za članstvo v Skupnosti. Prošnjo naslovi na Svet, ki po prejemu mnenja Komisije o tem odloča soglasno (Rimski pogodbi, 237. člen).

Pogajanja Turčije o pridruženem članstvu z EGS niso potekala gladko, čemur je botroval tudi državni udar, ki ga je Turčija doživela leta 1960 (McLaren 2000: 119). Pridružitveni sporazum Turčije z EGS³⁴ je bil podpisan 12. septembra 1963 ter je stopil v veljavo 1. decembra 1964.³⁵ V končni fazi je bil manj ugoden kot pridružitveni sporazum z Grčijo ter je sprožal različne zadržke v zvezi z gospodarskimi in političnimi problemi (Preston 1997: 213). Sporazum so sestavljale tri faze. Prva faza, v kateri naj bi bile carine za glavne izvozne izdelke (tobak, rozine, suhe fige in lešniki) znižane, naj bi trajala od 5 do 9 let. V drugi fazi naj bi Turčija in EGS stopili v CU.³⁶ V tej fazi je prišlo do sklenitve Dodatnega protokola, katerega namen je bila ukinitvev carin za določene dobrine v roku 12 let ter za nekatere druge izdelke v roku 22 let (Preston 1997: 213-214). Dodatni protokol je bil podpisan v Bruslju 23. novembra 1970 in je pričel veljati 1. januarja 1973 (MZZ 2001: 18). Njegov končni cilj je bila ustanovitev CU med Turčijo in ES do 31. decembra 1995 (McLaren 2000: 119). Pridružitveni sporazum je predvideval tudi možnost uveljavitve tretje, končne faze, v kateri bi Turčija postala polnopravna članica ES. Za to fazo časovni okvir ni bil določen (Preston 1997: 214).

³⁴ Pridružitveni sporazum Turčije z EGS oz. asociacijski sporazum se imenuje tudi Sporazum iz Ankare (Ministrstvo za zunanje zadeve Turčije, oz. MZZ 2001: 18).

³⁵ Council Decision 64/732, 1964 O.J. (B 217) 3685-3686.

³⁶ CU predstavlja eno izmed stopenj ekonomske integracije, pri kateri so vse carine in kvote med državami članicami ukinjene. Poleg tega je CU območje skupne zunanje tarife v odnosu do trgovanja s tretjimi državami (McDonald 1999: 41).

Kar se tiče obveznosti iz pridružitvenega sporazuma, jih nobena stran ni v celoti izpolnjevala.³⁷ Poleg neizpolnjevanja obveznosti se je pomen sporazuma zmanjšal tudi zaradi sprejetja Splošnega preferenčnega sistema (ang. *Generalised System of Preferences*)³⁸ (Preston 1997: 214).

Na začetku sedemdesetih let prejšnjega stoletja je na notranje političnem prizorišču Turčijo ohromil drugi državni udar. Po ponovni vzpostavitvi notranje stabilnosti leta 1973 so se začele pojavljati vse večje napetosti v zunanjih odnosih z Turčije z Grčijo, katerih posledica je bila invazija turške vojske julija 1974 na severni del otoka Ciper (Wilkinson 2000: 189-190). Odnosi Turčije z EGS so se po tem dejanju še bolj ohladili, na njih pa je negativno vplivala tudi novica, da naj bi Grčija postala polnopravna članica EGS (Preston 1997: 215). Leta 1976 je prihodnost pridružitvenega sporazuma Turčije z EGS postala vprašljiva, nakar je dve leti kasneje Turčija zahtevala petletno prekinitev obveznosti do EGS (*ibid.*). Ker je Turčijo leta 1980 doletel tretji vojaški udar, je dve leti kasneje EGS prekinila svoje obveznosti do Turčije (Teitelbaum in Martin 2003: 108).

Obdobje, ki se je pričelo s podpisom pridružitvenega sporazuma Turčije z EGS ter sklenilo s tretjim vojaškim udarom leta 1980, bi v sintezi lahko opredelili s pojasnilom, da je Turčija že od vsega začetka imela težave pri včlanjevanju v ES/EU. Analiza tega obdobja je pokazala, da sta v začetku šestdesetih let počasnemu pridruževanju Turčije botrovala predvsem vojaški udar leta 1960 in zavlačevanje s strani EGS, v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja pa se je izkazalo, da je vzroke za počasno vključevanje Turčije v takratno EGS iskati predvsem na strani Turčije. Glavni razlogi za ohladitev odnosov z EGS so bila nesoglasja v zunanjih odnosih Turčije z Grčijo, ciprski problem in nestabilna notranjepolitična situacija v državi, povezana predvsem z vzpostavitvijo vojaške oblasti v začetku sedemdesetih in začetku osemdesetih let dvajsetega stoletja.

3. 5. KANDIDATURA TURČIJE ZA POLNOPRAVNO ČLANSTVO V EGS

³⁷ V tem okviru je bil na eni strani v Turčiji tretji petletni razvojni načrt nezdržljiv s pridružitvenim sporazumom, na drugi strani pa je bil dostop do evropskega trga za določene izdelke iz Turčije omejen (Preston 1997: 214).

³⁸ Do pobude za vzpostavitev Splošnega preferenčnega sistema je prišlo na drugem zasedanju Konference Združenih narodov za trgovino in razvoj (ang. *United Nations Conference on Trade and Development*, UNCTAD). ES na podlagi Splošnega preferenčnega sistema približno 130 državam v razvoju ponuja določene carinske olajšave ali celo omogoča brezcarinski izvoz predvsem nekaterih kmetijskih proizvodov (Moussis 2000: 388).

14. aprila 1987 je Turčija vložila prošnjo za polnopravno članstvo v EGS (Avery in Cameron 1998: 25). Zaposlena z notranjimi reformami EGS na kandidaturo ni bila pripravljena. To se je pokazalo tudi pri izdelavi ocene o pripravljenosti Turčije na članstvo v EGS, ki jo je Evropska komisija objavila šele po 30 mesecih, natančneje 14. decembra 1989 (Preston 1997: 215 in Avery in Cameron 1998: 25). Čeprav s formalnega vidika mnenje Komisije³⁹ ni predpogoj za začetek pristopnih pogajanj za članstvo v EGS, se je na podlagi dosedanjih izkušenj izkazalo, da je ocena Komisije o pripravljenosti države na članstvo v EGS v veliki meri vplivala na pričetek pogajanj (Avery in Cameron 1998: 27). V primeru Turčije je bila ocena, ki jo je podala Evropska komisija, bolj ali manj negativna ter je odražala realno sliko stopnje razvitosti na različnih področjih. Komisija je opozorila na težave tako v gospodarstvu kot tudi na političnem področju. Glede gospodarstva se je kritika nanašala na nizek BDP na prebivalca v primerjavi s povprečjem v EGS, na visoko stopnjo inflacije ter brezposelnosti, poleg tega je Evropsko komisijo motilo tudi dejstvo, da Turčija relativno velik delež prebivalstva zaposluje v kmetijstvu (Evropska komisija 1989: 6-7). Na političnem področju je Komisija pohvalila napredek v razvoju parlamentarne demokracije, negativno pa se je izrekla predvsem na račun človekovih pravic in zunanje politike (Evropska komisija 1989: 8).

Turčija z oceno Komisije ni bila zadovoljna, med drugim je izjavila, da se ta poslužuje dvojnih meril, saj v primerjavi z Grčijo, Portugalsko in Španijo ni imela tovrstnih zadržkov, čeprav so bile takratne kandidatke za članstvo v EGS prav tako na relativno nizki stopnji razvoja (Preston 1997: 215). Evropska komisija je svojo oceno zaključila z izjavo, da se EGS trenutno nahaja v fazi prestrukturiranja ter da ni pripravljena na nova pogajanja, predvsem ne s tako nestabilno državo (Evropska komisija 1989: 9). Kljub bolj ali manj negativni oceni Komisije v zvezi s pripravljenostjo Turčije na članstvo v EGS je mogoče opaziti, da se je EGS zavzela za čimprejšnjo modernizacijo Turčije tako na gospodarskem kot tudi na političnem področju, pri čemer ji je bila pripravljena pomagati. V ta namen je EGS nameravala sprejeti naslednje ukrepe: dokončanje CU, ponovna vzpostavitev in okrepitev sodelovanja na finančnem področju, promoviranje industrijskega in tehnološkega razvoja ter okrepitev političnih in kulturnih vezi (Avery in Cameron 1998: 93-94). Za nas najpomembnejši ukrep predstavlja dokončanje CU, ki je hkrati tudi tema naslednjega poglavja.

³⁹ Mnenje Komisije je ena izmed pomembnejših faz v procesu pridruževanja določene države ES/EU, saj služi kot izhodišče Svetu ministrov, ko ta odloča o začetku pristopnih pogajanj (Avery in Cameron 1998: 27). Svet ministrov mora odločitev o pričetku pristopnih pogajanj sprejeti soglasno (Avery in Cameron 1998: 23).

3. 6. CARINSKA UNIJA TURČIJE Z EU

Načrti za vzpostavitev CU med EU in Turčijo so se pričeli že okoli leta 1990, ko je Komisija predlagala dokončanje CU do leta 1995. Vrh Evropskega sveta v Lizboni junija 1992 je predlog Komisije le še potrdil (Evropski svet 1992). Marca naslednje leto je bil ustanovljen skupni organizacijski odbor (med EU in Turčijo) s ciljem vzpostavitve CU (Barnes in Barnes 1995: 408). 1. januarja 1996 je sporazum, ki ustanavlja CU med EU in Turčijo, stopil v veljavo (Avery in Cameron 1998: 94).⁴⁰ S tem je prišlo do pomembnega mejnika v okrepitvi odnosov med EU in Turčijo. Vendar pa pot do tega mejnika ni bila tako enostavna, saj je okrepitvi odnosov med EU in Turčijo nenehoma nasprotovala Grčija, ki je med drugim v zameno za podporo odločitvi o vzpostavitvi CU Turčije z EU zahtevala, da se izoblikuje časovni okvir, v katerem bi Ciper postal polnopravni član EU (Penketh 1999: 307).

Glede na to, da je Turčija edina država, ki je postala članica CU brez polnopravnega članstva v EU, je turška vlada zahtevala povrnitev izpada dohodkov od carine v znesku dveh milijard funtov letno. Poleg ukinitve trgovinskih ovir ter vzpostavitve skupne zunanje tarife je bila pozitivna posledica vzpostavitve CU boljši dostop do trga, Turčija pa je postala zanimivejša za tuje vlagatelje (Barnes in Barnes 1995: 408).

3. 7. VRH EVROPSKEGA SVETA V HELSINKIH IN RAZGLASITEV TURČIJE KOT URADNE KANDIDATKE ZA ČLANSTVO V EU

Po vzpostavitvi CU med EU in Turčijo je bila Turčija zopet postavljena na stranski tir. Konec leta 1997 je namreč vrh Evropskega sveta v Luksemburgu Turčijo postavil v posebno kategorijo,⁴¹ čeprav je potrdil možnost, da država postane članica kluba petnajsterice. Po Luksemburškem vrhu je Turčija za nekaj časa zamrznila odnose z EU (Smith 2003: 132). Ponovni preobrat pa je politika EU do Turčije dosegla na zasedanju Evropskega sveta v Helsinkih decembra 1999, kjer je bila Turčija uradno proglašena kot država kandidatka za članstvo v EU (Evropski svet 1999). Zaključki Evropskega sveta med ostalim določajo tudi vključitev Turčije v predpristopno strategijo, ki predvideva okrepljen politični dialog s poudarkom na izpolnjevanju političnih kriterijev za članstvo ter pripravo pristopnega partnerstva in državnega programa za prevzem evropskega pravnega reda. Poleg tega bo

⁴⁰ Podlaga za vzpostavitev CU je odločitev Pridružitvenega sveta št. 1/95 z dne 22. 12. 1995, ki med ES in Turčijo vzpostavlja CU, 1/95, 1996 O.J. (L 35) 1.

⁴¹ Gre za t. i. Evropsko strategijo za Turčijo (Evropski svet 1997).

Turčija ocenjena na podlagi enakih kriterijev kot ostale države kandidatke in bo imela možnost sodelovati v programih in agencijah EU (*ibid.*).

Na vrhu v Helsinkih je bilo poudarjeno tudi, da uradna kandidatura ne pomeni takojšnjega pričetka pogajanj o vstopu. Ta se bodo pričela, ko bo Komisija presodila, da Turčija izpolnjuje kopenhagenske politične in ekonomske kriterije za članstvo v EU (Maresceau 2003: 38). Na vrhu Evropskega sveta v Kopenhagenu decembra 2002 so evropski voditelji sklenili, da bodo pričeli pristopna pogajanja s Turčijo brez zamude, če bo kandidatka do zasedanja Evropskega sveta decembra 2004 izpolnila kopenhagenske politične kriterije za članstvo v EU (Evropski svet 2002: 5). Kot sem že omenila, je Evropska komisija oktobra 2004 objavila pozitivno oceno napredka Turčije, s čimer je prižgala zeleno luč za začetek pristopnih pogajanj s Turčijo (Evropska komisija 2004: 9). Evropski državniki so na vrhu v Bruslju decembra 2004 sklenili, da bo EU pričela pristopna pogajanja s Turčijo oktobra 2005, v kolikor bo Turčija v tem času podpisala protokol o nadgraditvi Sporazuma iz Ankare, na podlagi katerega bo postala pridružena članica desetih novink, ki so v EU vstopile 1. maja 2004 (Evropski svet 2004: 5).

* * *

Analiza poglavja, v katerem smo orisali zgodovinski kontekst pridruževanja Turčije EU, je pokazala, da je kot rdeča nit idejam zahodnoevropskega združevanja v preteklosti služila predvsem skupna religiozna izkušnja (krščanstvo) evropskih držav. Ker v Turčiji prevladuje drugačna religiozna izkušnja (islam) kot v Evropi, bi v sintezi lahko dejali, da so bili v času Otomanskega imperija Turki zaradi drugačne vere večinoma izvzeti iz načrtov zahodnoevropskega združevanja. Kot drugi dejavnik, ki je nekje do 20. stoletja vplival na značaj odnosov evropskih držav do Turčije, bi izpostavila turške vpade na ozemlje Evrope, ki so kulminirali z obleganjem Dunaja 1529 in 1683 leta.⁴² Sklenili bi lahko, da je bil v času Otomanskega imperija odnos med Turčijo in Evropo pretežno izključevalen.

Pomemben mejnik za odnose med Turčijo in Evropo predstavlja ustanovitev turške republike leta 1923. Sočasno z ustanovitvijo turške republike je namreč prišlo do reorganizacije države in družbe. V sintezi bi zato lahko sklenili, da se je Turčija s tem ukrepom v določeni meri približala zahodnoevropskim državam. Še bolj se je Turčija

⁴² V tem okviru je v preteklosti predstavljala strah in spoštovanje tudi podoba Turka kot piratskega barbara, krutega bojevnika in potencialnega sovražnika, ki je v glavah evropskih narodov prisotna še danes (Teitelbaum in Martin 2003: 99).

približala zahodnoevropskim državam po koncu druge svetovne vojne. Turčija je po koncu druge svetovne vojne v okviru svoje zunanje politike stopila v Svet Evrope, NATO ter leta 1964 postala pridružena članica EGS. Na vstop Turčije v NATO je v veliki meri vplival geostrateški dejavnik, v okviru katerega je bila Turčija neposredna sosedka komunistične Sovjetske zveze. Kot sem že omenila in kot je pokazala analiza, so na pridruževanje Turčije takratni EGS med drugim vplivali konfliktni zunanji odnosi Turčije z Grčijo, kamor sodi tudi ciprski problem, nestabilna notranjepolitična situacija, povezana predvsem z vzpostavitvijo treh vojaških udarov med letoma 1960 in 1980, od katerih sta udara leta 1960 in 1980 bistveno upočasnila pridruževanje EGS ter zavrnitev prošnje Turčije za polnopravno članstvo v EGS leta 1987, v kateri se je Komisija negativno izrekla na račun slabo razvitega gospodarstva Turčije v primerjavi z državami članicami takratne EGS, človekovih pravic in zunanje politike. V kolikor so ti dejavniki botrovali začetnemu približevanju, so se za kasnejše tesnejše odnose med ESi/EU in Turčijo izkazali kot ovira.

Glede na opravljeno analizo v tem poglavju lahko povemo tudi to, da je v šestdesetih letih prejšnjega stoletja pridruževanju Turčije botrovalo zavlačevanje s strani EGS, ki je bilo prisotno tudi pri izdelavi ocene Komisije o pripravljenosti Turčije na članstvo v EGS leta 1987. Na pridruževanje Turčije ESi/EU pa je vplivalo tudi nestrinjanje Grčije s predlogi po okrepitvi odnosov med ESi/EU in Turčijo. Pa vendar bi glede na zgoraj povedano v sintezi lahko sklenili, da so konfliktni zunanji odnosi Turčije, nestabilna notranjepolitična situacija ter relativno slabo razvito turško gospodarstvo in ne zavlačevanje s strani EGS ter nestrinjanje Grčije dejavniki, ki so v največji meri vplivali na vzorec pridruževanja Turčije ESi/EU ter so na ta način ovirali omenjeno vključevanje.

V tem delu naloge smo torej ugotovili, da so slabo razvito turško gospodarstvo, kršitve človekovih pravic, nestabilna notranjepolitična situacija ter konfliktna zunanja politika dejavniki, ki so v največji meri ovirali pridruževanje Turčije EU in jih zato lahko imenujemo problematični dejavniki. Ker me zanima, na kaj se v okviru pridruževanja Turčije EU navezuje problematičnost teh dejavnikov, bom v naslednjem poglavju v tem vrstnem redu analizirala gospodarske zmogljivosti Turčije, stabilnost demokratičnih institucij, kurdsko problematiko, dejavnik civilno — vojaških odnosov v Turčiji in zunanjo politiko Turčije. Preden pa se bom lotila analize problematičnih dejavnikov, bom predstavila neproblematični geopolitični in geostrateški položaj Turčije, kar utemeljujem z besedami, da je odnos med EU in Turčijo v prvi vrsti strateške narave (glej npr. Buzan in Diez 1999: 47).

4. ANALIZA DEJAVNIKOV, KI VPLIVAJO NA POLOŽAJ TURČIJE V MEDNARODNI SKUPNOSTI

4. 1. GEOPOLITIČNI IN GEOSTRATEŠKI POLOŽAJ TURČIJE

V letu 2004 in začetku leta 2005 smo slovenska in evropska javnost priče precejšnjega medijskega pokritja tem, ki se navezujejo na približevanje Turčije EU. Večina avtorjev prispevkov v dnevnem časopisju piše o negativnih in pozitivnih posledicah vstopa Turčije v EU.⁴³ Med prednosti, ki jih prinaša vstop Turčije v EU, politologi, novinarji in politiki uvrščajo predvsem enkratni geostrateški in geopolitični položaj Turčije, ki naj bi bil bistvenega pomena za evropsko varnost.⁴⁴ Strateško in geopolitično je Turčija pomembna tako za Evropo kot tudi za precej bolj oddaljene ZDA (Abramowitz 2000b: 159). Pričujoči del poglavja bo zato namenjen analizi bistvenih značilnosti geopolitičnega in geostrateškega položaja Turčije. V ta namen se bom najprej posvetila teoretični opredelitvi pojmov geopolitika in geostrategija, ki mi bosta v pomoč, ko bom v drugem delu podpoglavja predstavila geopolitični in geostrateški položaj Turčije.

V zvezi z opredelitvijo geopolitičnega in geostrateškega položaja Turčije se najprej pojavi vprašanje, kaj pravzaprav je geopolitika⁴⁵ in na kakšen način je mogoče razumeti geostrategijo? Če naj bi uporabili precej poenostavljen in splošen pristop k razrešitvi omenjenega vprašanja, nam bo v korist opredelitev **geopolitike** kot teorije o razmerju med politiko in geografijo oz. teorije o odločilnem vplivu, ki ga imajo geografski dejavniki na politični razvoj (Verbinc 1991: 238). Tudi Simonitti (1997: 10) ugotavlja, da geopolitika proučuje odnos med prostorom in politiko, in sicer način, kako prostorske danosti vplivajo na politiko. Nekoliko bolj poglobljen pristop do vprašanja geopolitike je mogoče najti v slovarju mednarodnih odnosov, kjer je geopolitika opredeljena kot metoda analize zunanje politike, ki

⁴³ Glej npr. Soban (2004a: 26-27) in Žitko (2004b: 4).

⁴⁴ Glej Ahtisaari (2004: 5) in Lorenci (2004: 5).

⁴⁵ Sam izraz *Geopolitik* je leta 1899 prvi uporabil švedski politični znanstvenik Rudolf Kjellen, ki je bil pripadnik socialnega darvinizma (Parker 1997: 119). Na švedskega političnega znanstvenika je v precejšnji meri vplival Friedrich Ratzel, oče nove politične geografije, ki ga je izoblikovalo nemško razmišljanje o filozofiji in naravoslovnih znanostih v 19. stoletju (Parker 1997: 73). V delu *Politična geografija*, ki ga je Ratzel objavil leta 1897, je razvil geopolitične zaključke svojega razmišljanja. Po njegovem mnenju je država rezultat organske evolucije, organizem, ki je povezan z zemljo. Lastnosti države so zato posledica narave njenega ozemlja in položaja (Parker 1997: 94). Na razvoj geopolitične misli je imel velik vpliv tudi Harold Mackinder. V svojem delu *Geografsko osišče zgodovine*, ki je izšlo leta 1904, je zagovarjal tezo, da je svetovna zgodovina v bistvu stalno ponavljajoči se spopad med prebivalci kopnine in pomorskimi ljudstvi. Trdil je, da je najpomembnejše središče kopenske sile vedno bilo v osrčju Evrazije (Parker 1997: 79).

skuša razumeti, pojasnjevati in napovedovati obnašanje političnih akterje v mednarodnih odnosih s pomočjo geografskih spremenljivk, kot so položaj, velikost, podnebje, topografija, demografija, naravni viri ter tehnološki razvoj (Evans in Newnham 1998: 197). Poleg geografskega položaja in družbenih dejavnikov geopolitika proučuje tudi odnose dotične države ali drugega političnega subjekta z njegovimi sosedami. To predvsem pomeni, da se v primeru slabih medsebojnih odnosov države pogosteje zapletejo v vojno s sosedi kot pa z bolj oddaljenimi državami, saj je med bližnjimi državami za kaj takega več možnosti (Russett in Starr 1996: 150).

Teorijo o razmerju med politiko in geografijo bi lahko razumeli kot tradicionalno geopolitiko, medtem ko nova geopolitika bolj upošteva t. i. človeške geografske dejavnike, kot so ideologija, demografija, sociologija ter ekonomija in ne fizičnih geografskih dejavnikov, katerih pomen se je zmanjšal tudi zaradi razvoja tehnologije (Simonitti 1997: 25). Nova geopolitika se je razvila predvsem po koncu hladne vojne, ko je nekaterim državam, kamor spadajo predvsem države nekdanjega vzhodnega bloka, prenehala delovati njihova geostrateška vloga, druge države, kot sta npr. Francija in Italija, pa želijo ponovno opredeliti svoje vloge znotraj zavezništav, katerim pripadajo (Simonitti 1997: 45-46). V prostor, ki ga je vedno pokrivala t. i. trda politika in ki temelji na geografskih dejavnikih ter na vojaški tehnologiji, je vstopila t. i. mehka geopolitika, ki bolj upošteva gospodarstvo, kulturo, religijo ter drugo na področju ravnanja in sprejemanja političnih odločitev (*ibid.*).

V okviru geopolitike je pomemben tudi strateški položaj države, ki ga določen politični subjekt izkorišča, ko želi vplivati na sosede te države. Kaj pravzaprav je strategija? Za nas je pomemben politični pomen strategije,⁴⁶ ki se navezuje na spretnost v vodenju politike za doseg določenega cilja (Verbinc 1991: 679). **Geostrategijo** nekateri imenujejo vojaška strategija ter mlajša sestra geopolitike. Ta pojem naj bi prvi uporabil italijanski general Giacomo Durando ter mu pripisal širši pojem od samo vojaškega. V praksi ga je uporabljal kot sinonim za geopolitiko (Simonitti 1997: 32). V čem je pravzaprav razlika med geopolitiko in geostrategijo? Francoski teoretiki oz. Skupina za geostrategijo v Laboratoriju za teoretično strategijo menijo, da bi se morala geopolitika ukvarjati s proučevanjem nacionalnih interesov in interesnih sfer, medtem ko naj se geostrategija usmeri v t. i. '*buffer zone*', ki ščitijo geopolitične interesne sfere (Simonitti 1997: 33). Po mnenju francoskega geografa Yves Lacosta pojem geostrategija zadeva odnose med državami, bodisi da gre za

⁴⁶ Poleg političnega pogleda je pojem strategija pomemben tudi v vojaškem smislu. S tega vidika strategija predstavlja nauk o vodenju ali spretnost vodenja oboroženih sil države v vojni (Verbinc 1991: 679).

sodelovanje ali tekmovanje na področju zunanje politike, varnosti in gospodarstva (Simonitti 1997: 34). Leta 1973 je ameriški politik Bernard Saul Cohen razdelil svet na dve geostrateški polovici, ameriško in sovjetsko, ki sta znotraj razdeljeni še na geopolitične regije. Zahodna Evropa je tako ena izmed geopolitičnih regij (Simonitti 1997: 33). Po razpadu hladne vojne so se geostrateške razsežnosti geopolitike zmanjšale. Vloga vojne sile v funkciji doseganja političnih ciljev se je zmanjšala, na pomenu je pričela pridobivati gospodarska moč (Simonitti 1997: 45).

Turčija na vzhodu meji na države, ki so bile nekdanje del Sovjetske zveze.⁴⁷ Ker Turčija ni bila pripadnica nekdanjega komunističnega bloka, je bila v času hladne vojne njena ozemeljska celovitost zaradi bližine Sovjetske zveze neposredno ogrožena (Candar 2000: 127). Geostrateški položaj Turčije in s tem njen pomen v zahodnem obrambnem sistemu sta Turčijo prek Trumanove doktrine in sodelovanja v Marshallovem načrtu pripeljala v zvezo NATO (*ibid.*). Po koncu hladne vojne se je strateška vloga Turčije na območju, kjer se stikajo Balkan, južni Kavkaz, srednja Azija in Bližnji vzhod zaradi razpada blokovske ureditve sveta sicer spremenila, a še vedno ostaja zelo pomembna (Candar 2000: 147).

Napadi na New York in Washington 11. septembra 2001 so povečali izpostavljenost evropskega kontinenta nevarnostim, ki jih prinaša globalni terorizem (glej npr. Oguzlu 2003a: 295). Mednarodne vladne organizacije so se zato nemudoma odzvale. V tem smislu je boj proti terorizmu postal osrednja točka na njihovem dnevnem redu.⁴⁸ V luči tega boja je Turčija ključna za širitev evropskega vpliva na Bližnjem vzhodu, od koder predvsem izvira grožnja terorizma (Oguzlu 2003a: 295). EU je zaradi povečane izpostavljenosti terorističnim napadom in zato, ker je Bližnji vzhod njena soseščina, vedno bolj zainteresirana za demokratizacijo in modernizacijo Bližnjega vzhoda. Takšno vlogo EU je v intervjuju za Berliner Zeitung februarja 2004 izpostavil nemški zunanji minister Joschka Fischer (Fischer 2004). V njem se je zavzel za sprejem Turčije v EU, pri čemer je poudaril strateško pomembnost Turčije, ki je po 11. septembru 2001 postala še izrazitejša. V tem kontekstu je osnovna vsebina Fischerjeve pobude teza, da ima širitev EU po 11. septembru 2001 strateško dimenzijo.

Vendar pa za EU Turčija ni pomembna le strateško, temveč tudi praktično (Müftüler-Bac 2000: 498). V tem smislu je ključna vloga Turčije na robu južnega Kavkaza in srednje Azije, kjer so bogata nahajališča nafte in zemeljskega plina, pomembna pa je tudi njena vloga

⁴⁷ Te države so Armenija, Azerbajdžan in Gruzija.

⁴⁸ V okviru boja proti terorizmu je Evropski svet 12. decembra 2003 na zasedanju v Bruslju sprejel t. i. Evropsko strategijo varnosti. V njej je terorizem ocenjen kot ena izmed ključnih groženj, s katerimi se sooča EU (Evropska strategija varnosti 2003).

tranzitne države za dobavo energije.⁴⁹ Prav tako ne velja zanemariti njenih gospodarskih potencialov ter prednosti, ki jih prinaša številna mlada in dinamična delovna sila⁵⁰ (Önis 2000: 109). V prid vključitvi Turčije v EU govori še en pomemben dejavnik, ki ga je v intervjuju za Delo (Soban 2004c: 4) izpostavil Seyfi Tashan, direktor Inštituta za zunanjo politiko v Ankari, sicer politolog z mednarodnim ugledom. Tashan ugotavlja, da se, v kolikor bo Bruselj decembra 2004 na vrhu EU Turčijo zavrnil, utegnejo bistveno okrepiti levičarske in desničarske stranke, ki nasprotujejo vstopu Turčije v EU, kar pomeni, da Turčija utegne zdrsniti v radikalni islamizem. Zavrnitev bi zato Turčijo in ves Bližnji vzhod še bolj destabilizirala ter spodbudila terorizem (Lorenci 2004: 5).

Pomen geostrateškega položaja Turčije v okviru vzpostavljanja miru in stabilnosti na območju EU je v govoru na Univerzi za nacionalno varnost poudaril tudi turški general Cevik Bir, pri čemer je izpostavil, da se geostrateški položaj Turčije nahaja v središču napetosti, nerešenih konfliktov in vojn (Bir 1997). Podoben pristop do vstopa Turčije v EU predstavlja trditev Meltema Müftülerja-Baca, ki je prepričan, da bi članstvo Turčije v zvezi NATO, njene vojaške zmogljivosti in geostrateški položaj Turčije okrepili vojaške zmogljivosti EU, s čimer bi se povečala varnost EU ter pospešili izvedbo operacij v razširjenem prostoru evropske varnosti (Müftüler-Bac 2000: 490). Bac temu dodaja, da je Turčija eden izmed najpomembnejših političnih akterjev v prostoru, kjer se stikajo jugovzhodna Evropa, Bližnji vzhod, Balkan in Kavkaz.

* * *

Geopolitični in geostrateški položaj Turčije, ki sem ga predstavila, kaže na to, da je Turčija v obdobju hladne vojne kot neposredna soseda takratne Sovjetske zveze že odigrala pomembno strateško vlogo v smislu obrambe pred komunistično grožnjo. Z razpadom bipolarne ureditve sveta je zaradi novih okoliščin njena poprej omenjena vloga prenehala delovati. Posledica terorističnih napadov na New York in Washington 11. septembra 2001 je

⁴⁹ Novembra 1999 je bil med Turčijo, Azerbajdžanom in Gruzijo podpisan sporazum z namenom izgradnje naftovoda Baku-Ceyhan, ki bi dobavljal surovo nafto iz Kaspijskega jezera iz Azerbajdžana skozi Gruzijo preko Turčije do njenega sredozemskega pristanišča, od tam pa na trge zahodne Evrope. Naftovod naj bi bil zgrajen do leta 2004 (Müftüler-Bac 2000: 498). Po mnenju Makovskyja izgradnja omenjenega naftovoda služi ameriškim strateškim interesom iz najmanj treh razlogov. Prvi razlog bi bila uveljavitev regionalne pomembnosti Turčije, drugi razlog predstavlja osamitev Irana, kot tretji razlog Makovsky navaja zmanjšanje odvisnosti Azerbajdžana in Gruzije od Rusije (Makovsky 2000: 241). Poleg naftovoda sta se ZDA in Turčija dogovorili tudi za izgradnjo transkaspijskega plinovoda (Önis 2000: 114).

⁵⁰ Po podatkih Candarja (2000: 142) je v Turčiji 65 odstotkov celotne populacije mlajše od tridesetih let, kar je v primerjavi s Slovenijo, kjer je le 37 odstotkov celotne populacije mlajše od tridesetih let (Statistični urad RS 2002), relativno veliko.

spremenjena strateška slika sveta, ki je Turčijo zopet uvrstila na zemljevid strateško pomembnih držav. V tem kontekstu se Turčija geografsko nahaja v središču napetosti in konfliktov, od koder naj bi izvirala grožnja terorizma. V kolikšni meri utegne geopolitični položaj Turčije v primeru njene vključitve v EU prispevati k povečanju varnosti v okviru EU, pa bom ugotavljala v petem poglavju, kjer bom aplicirala koncept varnostne perspektive EU glede na geopolitični in geostrateški položaj Turčije.

4. 2. GOSPODARSKE ZMOGLJIVOSTI TURČIJE

V središču pozornosti tega dela naloge je ugotoviti ali Turčija zadošča varnostni perspektivi EU, kar v skladu s kopenhagenskimi ekonomskimi kriterijimi za članstvo v EU pomeni, da je namen tega podpoglavja odgovoriti na vprašanje ali v Turčiji obstaja delujoče tržno gospodarstvo ter ali je Turčija sposobna spopasti se s konkurenčnimi pritiski in tržnimi silami znotraj EU. V ta namen bom primerjala gospodarske kazalce Turčije s kazalci držav članic EU, pri čemer bom najprej predstavila osnovne značilnosti turškega gospodarstva in nadaljevala s proučevanjem izpolnjevanja kopenhagenskih ekonomskih kriterijev za članstvo v EU s strani Turčije. V tej analizi ne bom izhajala le iz ocen Komisije, temveč se bom naslonila tudi na druge institucije, kot so Program ZN za razvoj (ang. *United Nations Development Programme*, UNDP), Mednarodna organizacija dela (ang. *International Labour Organization*, ILO), MZZ Turčije in Eurostat, saj menim, da bom na ta način bolj verodostojno predstavila turško gospodarstvo.

4. 2. 1. Osnovne značilnosti turškega gospodarstva

Pred letom 1980 je Turčija vodila politiko uvozne substitucije⁵¹ (Evropska komisija 2000: 27). Začetki politike uvozne substitucije segajo v obdobje med obema vojnama, ki ga je zaznamoval kemalizem (Cooper 2002: 117). Cilj kemalistične politike je bil po eni strani ustvariti industrijsko bazo, ki bi bila pod lastništvom države, po drugi strani pa so k vzpostavitvi politike uvozne substitucije prispevala nacionalistična čustva ter strah pred svetovno gospodarsko krizo. Na ta način je prišlo do nastanka primarne industrije, ki je zahtevala visoke finančne vložke, poleg tega pa je socialno naravnana kemalistična politika narekovala izgradnjo tovarn po celotni državi, ne glede na lokacijo naravnih virov (*ibid.*).

⁵¹ Uvozna substitucija pomeni, da država izdelke proizvaja sama, čeprav bi bil uvoz morda cenejši (Salvatore 1995: 348).

Leta 1980 je Turčija doživela največjo gospodarsko krizo od ustanovitve republike leta 1923 naprej (Önis 2000: 95). Krizo je pospešila takratna visoka cena nafte na svetovnem trgu (*ibid.*). Gospodarstvo se je ob visokem plačilnobilančnem primanjkljaju ter devetdeset odstotni stopnji inflacije⁵² sesulo (Sapelli 1995: 67). Takratna vlada Turguta Özala je predstavila dolgoročen stabilizacijski program s ciljem prestrukturiranja gospodarstva v odprto, tržno naravnano ekonomijo⁵³ (Lowry 2000: 25 in Önis 2000: 95). V tem okviru je prišlo do vzpodbud izvozu ter tujim neposrednim investicijam (TNI) (Sapelli 1995: 68). Programe sta finančno podprla tudi Mednarodni denarni sklad (MDS) in Svetovna banka (Önis 2000: 95). Čeprav je s tem ukrepom prišlo do določenega napredka v gospodarstvu, so bile reforme, ki jih je uvedel Özal, nepopolne. Velik zaostanek, s katerim se še v začetku enaindvajsetega stoletja sooča Turčija, je bil ugotovljen predvsem na področju makroekonomskega okolja, privatizacije državnih podjetij in javnega sektorja. Vzrok za nastalo situacijo je bil tudi v tem, da novo ustanovljenega tržnega gospodarstva ni spremljala tudi pravna preureditev, kot so npr. zakoni, ki urejajo področje konkurence ter primerni protinflacijski ukrepi (Lowry 2000: 48).

Če za gospodarsko krizo v začetku osemdesetih let prejšnjega stoletja lahko rečemo, da je bila predvsem posledica politike uvozne substitucije, sta na recesijo,⁵⁴ v kateri se je konec devetdesetih let dvajsetega stoletja znašlo turško gospodarstvo, v največji meri vplivali azijska finančna kriza, ki je izbruhnila leta 1997 ter predvsem ruska kriza, do katere je prišlo leto dni kasneje (Önis 2000: 107). K temu je pripomoglo tudi dejstvo, da so se trgovinske vezi z Rusijo v devetdesetih letih okrepile.⁵⁵

Avgusta 1999 je Turčijo prizadel tudi katastrofalen potres, v katerem je življenje izgubilo več kot 17 000 ljudi (Wilkinson 2000: 209). Ena izmed posledic potresa je bila negativna gospodarska rast, zabeležena konec leta 1999 (MZZ 2001: 89). Leta 2001 je v Turčiji zaradi rastočih primanjkljajev v trgovinski bilanci ponovno izbruhnila globoka

⁵² Visoka stopnja inflacije v Turčiji ni značilna le za osemdeseta leta prejšnjega stoletja, temveč se je nadaljevala tudi v naslednjem desetletju, ko se je v povprečju gibala med 50 in 110 odstotno stopnjo (Önis 2000: 99).

⁵³ Turčija je bila v začetku osemdesetih let prejšnjega stoletja le ena izmed držav v razvoju, ki so poprej uvozno substitucijo nadomestile z izvozno-naravnano strategijo razvoja, s čimer so pričele postopno liberalizacijo trgovine (Salvatore 1995: 348-350).

⁵⁴ Recesijo je spremljala izredno zmanjšana storilnost nekaterih gospodarskih panog ter tudi zmanjšanje turškega izvoza, kar je bilo predvsem posledica stagnacije tuje finančne pomoči, ki je pričela usihati zaradi upočasnjene rasti svetovne industrije in svetovne trgovine (Önis 2000: 107-108).

⁵⁵ V tem kontekstu je turški izvoz v Rusijo obsegal predvsem potrošne dobrine in gradbene storitve, večino uvoza iz Rusije pa je predstavljal zemeljski plin (Önis 2000: 107).

gospodarska kriza, katere posledica je bila več kot deset odstotna uradna brezposelnost⁵⁶ (Teitelbaum in Martin 2003: 106-107). Država je s posojili MDS poskušala oživeti gospodarstvo, nakar so se leta 2002 razmere pričele umirjati (Teitelbaum in Martin 2003: 107). V tem letu je bila v Turčiji zabeležena 7,8 odstotna gospodarska rast. Glavna vira rasti sta bila izvoz in kopičenje zalog (Evropska komisija 2003: 48).

Zgornji kratek oris osnovnih značilnosti turškega gospodarstva kaže na to, da se je Turčija v preteklih dveh desetletjih večkrat znašla v gospodarski krizi. Kako se je odrezala na področju izpolnjevanja kopenhagenskih ekonomskih kriterijev za članstvo v EU, pa bom ocenjevala v nadaljevanju naloge, kjer bom najprej poskušala ugotoviti, kako sposobna je Turčija spopasti se s konkurenčnimi silami in tržnimi silami znotraj EU, kasneje pa bom ocenjevala, kakšna je situacija v Turčiji glede obstoja delujočega tržnega gospodarstva.

4. 2. 2. Sposobnost obvladovanja konkurenčnih pritiskov in tržnih sil znotraj EU

Visoka stopnja ekonomske integracije Turčije z državami članicami EU je pomemben dokaz, da je kandidatka sposobna tekmovati s konkurenco znotraj EU (Evropska komisija 2003: 53). Komisija temu dodaja, da tem višja je stopnja ekonomske integracije Turčije z EU pred včlanitvijo, lažje bo kandidatka prevzela obveznosti, ki izhajajo iz polnopravnega članstva EU. V našem primeru **trgovinske vezi** Turčije z EU kažejo na to, da Turčija v tem okviru izpolnjuje kopenhagenske ekonomske kriterije, saj so države članice EU najpomembnejše trgovinske partnerice Turčije. Po podatkih turškega MZZ (2000: 5) je v letu 1999 delež EU v celotnem izvozu Turčije znašal 54 odstotkov, delež EU v celotnem uvozu v Turčijo pa je bil istega leta 52,6 odstotkov. To kaže na uravnoteženo menjavo med EU in Turčijo. Kljub temu so za Turčijo pomembne tudi trgovinske povezave z nekdanjimi državami Sovjetske zveze. Z državami južnega Kavkaza in srednje Azije si tako prizadeva vzpostaviti Evroazijski transportni koridor, ki bi preko turškega naftovoda pripeljal nahajališča nafte in zemeljskega plina na območju Kaspijskega jezera do zahodnih trgov (MZZ 2001: 37). Sklenemo lahko, da je EU že v tem trenutku najpomembnejši trgovinski partner Turčije. S tega vidika članstvo Turčije v EU ne predstavlja ovir.

⁵⁶ Zgovoren je podatek Evropske komisije (2003: 46) o stopnji brezposelnosti v Turčiji, ki je tako leta 1998 znašala 6,8 odstotka, tri leta kasneje se je delež brezposelnih povzpela na 8,5 odstotke, leta 2002 pa je bila v Turčiji zabeležena 10,4 odstotna uradna stopnja brezposelnosti.

Ali bo Turčija ob morebitnem vstopu v EU sposobna spopasti se s tržnimi silami, bo odvisno tudi od konkurenčnosti **srednje velikih, majhnih in zelo majhnih podjetij** z manj kot 250 zaposlenimi, ki predstavljajo jedro turškega gospodarstva in so pomembni nosilci razvoja (Evropska komisija 2003: 55). Vrsta omenjenih podjetij spada predvsem pod okrilje zasebnega sektorja, ki se je razvil v drugi polovici 20. stoletja. Kljub temu, da je Turčija v preteklosti s postavljanjem pogojev vplivala na razvoj zasebnega sektorja, ki je tako do danes ostal zaznamovan z davčno zaščito in šibkim konkurenčnim okoljem, so ta podjetja leta 2002 ustvarila eno tretjino dodane vrednosti v predelovalni industriji (Cooper 2002: 122 in Evropska komisija 2003: 55). Kljub relativni uspešnosti teh kategorij podjetij pa je Evropska komisija (1998: 28) v svojem prvem rednem poročilu o napredku Turčije ugotovila, da so majhna in zelo majhna podjetja (med 10 in 49 zaposlenimi) v letu 1994 predstavljala dobrih 40 odstotkov vseh podjetij in zaposlovala slabih 7 odstotkov celotne aktivne populacije. Poleg tega so omenjena podjetja prispevala le 2,2 odstotka celotne dodane vrednosti. Zaradi slabega položaja majhnih in zelo majhnih podjetij je Evropska komisija izrazila zaskrbljenost, da ob morebitnem vstopu Turčije v EU omenjena podjetja ne bi bila sposobna tekmovati s konkurenco znotraj EU. Kot glavna razloga za slab položaj majhnih in zelo majhnih podjetij je Evropska komisija omenila predvsem relativno nizko tehnološko stopnjo razvoja in pomanjkanje naprednih tehnik upravljanja.

Čeprav je Evropska komisija (2003: 53) v svojem rednem poročilu o napredku Turčije poudarila, da je **lastninsko preoblikovanje državnih podjetij** pomemben dejavnik, ki naj bi na ta način prispeval k večji konkurenčnosti turškega gospodarstva, je hkrati s tem ugotovila, da so bili na tem področju cilji turške vlade realizirani le v manjšem obsegu. Podobno ugotavlja Önis (2000: 97), ki je prepričan, da je bila privatizacija izpeljana predvsem v majhnih in srednje velikih podjetjih, v velikih podjetjih pa se je lastninsko preoblikovanje pričelo šele proti koncu prejšnjega stoletja in še ni končano. Önis temu dodaja, da je krivdo za počasno privatizacijo mogoče pripisati korupciji in klientelizmu.⁵⁷ O vzrokih počasnega lastninskega preoblikovanja piše tudi Cooper (2002: 123), ki trdi, da je za počasno

⁵⁷ V svojem članku Önis zagovarja tezo, da so za države, kjer prevladujejo klientelistični vzorci, močni zunanji pritiski pomemben vzvod reformiranja gospodarstva, kar dokazuje vstop Mehike v Severnoameriško združenje svobodne trgovine (ang. *North American Free Trade Association*, NAFTA), ki so ga politični voditelji izkoristili za realizacijo davčne reforme, liberalizacijo trgovine in privatizacijo. Ta njegova teza se je izkazala za pravilno tudi v primeru Turčije. CU, ki jo je Turčija sklenila z EU, je bila namreč pomembna vzpodbuda za reforme na področju konkurence, varstva potrošnikov, zaščite intelektualne lastnine ter na področju tehničnih standardov. Da je bila vzpostavitev CU z EU pomembna za prestrukturiranje turškega gospodarstva, dokazuje tudi Redno poročilo Evropske komisije o napredku Turčije (2003: 128), ki v svoji splošni oceni zapiše, da je turška zakonodaja najbolj usklajena z evropsko prav na področju CU.

privatizacijo velikih državnih podjetij kriva predvsem zakonodaja, ki ščiti državno lastništvo. Čeprav je po besedah Coopra večina političnih strank v Turčiji uradno zavezanih k zmanjševanju bremena državnega lastništva, lahko sklenemo, da v času pisanja tega dela (januar 2005) situacija na področju lastninskega preoblikovanja podjetij ostaja problematična, kar pomeni, da privatizacija še ni končana.

Zadostna vsota **fizičnega**⁵⁸ in **človeškega kapitala**⁵⁹ glede na Agendo 2000 predstavlja enega izmed pogojev, ki so potrebni za izpolnjevanje kopenhagenskih ekonomskih kriterijev. Poleg tega sta človeški kapital oz. izobrazba ter fizični kapital ključna dejavnika razvoja vsake družbe, saj kot pravi Todaro (2000: 37) predstavljata potencial za gospodarsko rast. Glede človeškega kapitala za Turčijo lahko rečemo, da bo morala ne le poskrbeti za dvig izobrazbene ravni prebivalstva, temveč predvsem izkoreniniti nepismenost, saj je bila po podatkih UNDP v letu 1999 v Turčiji stopnja pismenosti prebivalstva, starejšega od 15 let, le 84,6 odstotna (UNDP 2001), kar je v primerjavi z 99,7 odstotno stopnjo pismenosti prebivalstva Slovenije v letu 2002 zgovoren podatek (UNDP 2003b). Da je v Turčiji vsota človeškega kapitala na nižji ravni od povprečja držav članic EU, pove tudi indeks razvitosti človeškega kapitala, po katerem Turčija v letu 2002 zaseda osemindeseto mesto, kar jo uvršča na bistveno nižje mesto (več kot štirideset mest nižje), kot ga zasedajo države članice EU (UNDP 2004: 1). Poleg tega je po podatkih UNDP (2003c in 2003a) Turčija od leta 1999 do leta 2001 za človeški kapital v povprečju letno namenila 3,7 odstotka BDP, Madžarska pa je v istem obdobju za človeški kapital v povprečju letno namenila 5,1 odstotka BDP. Ta podatek kaže na to, da na nižjo razvitost človeškega kapitala vpliva tudi nižja namembnost finančnih sredstev. Ker se Turčija želi pridružiti EU, katere cilj je do leta 2010 postati najkonkurenčnejše, na znanju temelječe gospodarstvo na svetu, s svojo trenutno izobrazbeno strukturo Turčija seveda ne more doprinesiti k izpolnitvi ciljev Lizbonske strategije.⁶⁰

4. 2. 3. Obstoj delujočega tržnega gospodarstva

⁵⁸ Turčija ima številna rudna bogastva, med katera spadajo predvsem krom, baker, železo, cink, živo srebro, volfram, antimon, uran, črni in rjavi premog, žveplo, nafta in zemeljski plin (Boden 2004: 476).

⁵⁹ T. i. 'Human Development Index' je UNDP prvič objavil v Poročilu o razvoju človeškega kapitala leta 1990. Indeks razvitosti človeškega kapitala zajema pričakovano življenjsko dobo, izobrazbeno strukturo prebivalstva in realni dohodek (UNDP 1995).

⁶⁰ T. i. Lizbonsko strategijo je Evropski svet sprejel marca 2000 na zasedanju v Lizboni. Gre za desetletno strategijo, po kateri naj bi EU do leta 2010 postala najbolj dinamično in konkurenčno gospodarstvo na svetu (Evropski svet 2000).

Eno izmed področij, ki so po Agendi 2000 pomembna za obstoj delujočega tržnega gospodarstva, je stabilnost makroekonomskega okolja. Makroekonomske dosežke gospodarstva ocenjujemo po štirih merilih: **stopnja inflacije**, **stopnja rasti proizvoda**, **stopnja nezaposlenosti** in **stanje plačilne bilance** (prirejeno po Senjur 1995: 7).

Turčija z izjemo zadnjih par let dosega visoke stopnje **inflacije**, ki učinkujejo destabilizirajoče na makroekonomsko okolje. Visoka inflacija je po eni strani posledica visokega proračunskega primanjkljaja, ki ga je potrebno plačevati, po drugi strani pa so po mnenju Sapellija (1995: 71) vzroki za visoko inflacijo zgodovinske narave in izhajajo iz zastarelosti in neprilagodljivosti industrijskega sektorja. Decembra 1999 je turška vlada sprožila 3-letni makroekonomski stabilizacijski program, ki je temeljil na fiskalnem prilagajanju in proti inflacijski politiki (Evropska komisija 2000: 22). V prvih osmih mesecih leta 2003 je bila povprečna stopnja inflacije 28 odstotna (Evropska komisija 2003: 49). Letna povprečna stopnja inflacije je v letu 2002 znašala 45 odstotkov (*ibid.*). Glavni razlogi za upad inflacijskih pritiskov so bili stroga fiskalna in monetarna politika, šibko domače povpraševanje in močna turška lira (*ibid.*).

Poročilo o strukturnih kazalcih 13 držav kandidatk za članstvo v EU, ki ga je za leto 2000 objavil Eurostat (Eurostat 2000), kaže na to, da Turčija v primerjavi s preostalimi takratnimi državami kandidatkami dosega v povprečju skoraj šestkrat višje stopnje inflacije. Na podlagi opravljenih izračunov dvanajst kandidatk dosega v povprečju 9,6 odstotno stopnjo inflacije, medtem ko v istem časovnem obdobju stopnja inflacije v Turčiji znaša slabih 55 odstotkov. Ugotovimo lahko, da Turčija kljub pozitivnim spremembam na področju zniževanja inflacije v zadnjih nekaj letih še vedno dosega relativno visoke stopnje inflacije v primerjavi z desetimi državami, ki so v EU vstopile 1. maja 2004 ter Romunijo in Bolgarijo.

Velikost BDP izraža ekonomsko moč oz. celotno ponudbo nekega gospodarstva (Senjur 1995: 200). V primeru Turčije sta imeli negativen vpliv na **stopnjo rasti proizvoda** in s tem posledično tudi na rast BDP azijska finančna kriza, ki je izbruhnila leta 1997 ter ruska kriza, do katere je prišlo leto dni kasneje (MZZ 2001: 85). Tako je leta 1998 rast BDP znašala 3,1 odstotne stopnje, leta 1999 pa je BDP padel za 4,7 odstotne točke.⁶¹ V Letu 2001 je Turčijo prizadela še ena gospodarska kriza, katere posledica je bil padec gospodarske rasti za 7,5 odstotne točke (Evropska komisija 2003: 46). Leta 2002 je bila stopnja rasti BDP 7,8

⁶¹ Po podatkih turškega MZZ (2000: 4) je bila sicer povprečna letna rast BDP v letih 1977-1987 4-odstotna, v letih 1988-1998 pa 4,3-odstotna.

odstotne točke (*ibid.*). BDP je glede na kupno moč v letu 2002 dosegel 23 odstotkov povprečja v EU (Evropska komisija 2003: 47). Podatki o rasti proizvoda v Turčiji v zadnjih nekaj letih, ki sem jih predstavila zgoraj, kažejo na to, da stopnje rasti proizvoda v Turčiji ne dosegajo evropskih ekvivalentov na tem področju.

Poleg tega, da je brezposelnost eden osrednjih makroekonomskih problemov, je **stopnja brezposelnosti** pogosto tudi merilo uspeha makroekonomske politike, saj povečevanje zaposlovanja povečuje proizvod (Senjur 1995: 155). V Turčiji je kljub krepitvi gospodarstva po krizi v letu 2001 stopnja brezposelnosti naraščala in je leta 2001 po ILO definiciji⁶² znašala 8,5 odstotkov, leto dni kasneje pa se je delež brezposelnih povzpел na 10,4 odstotne točke (Evropska komisija 2003: 145). Delež brezposelnih se močno razlikuje glede na bivalno okolje in je v urbanih okoljih praviloma višji kot na podeželju (Evropska komisija 2003: 47). Posebej zaskrbljujoča je brezposelnost mladih. V zadnjih nekaj letih je ta nekaj več kot 20 odstotna (*ibid.*). Podatki za leto 2002 kažejo, da dolgoročna brezposelnost v Turčiji znaša 3 odstotke delovne sile (*ibid.*). V primerjavi z državami članicami EU v Turčiji stopnja brezposelnosti ni tako visoka, saj podatki Evropske komisije (Evropska komisija 2001a: 27 in Evropska komisija 2001b: 24) kažejo na to, da je bila leta 2000 stopnja brezposelnosti po ILO definiciji na Poljskem višja kot v Turčiji in je znašala 16,1 odstotka, v Sloveniji pa je bila leta 2000 stopnja brezposelnosti 7 odstotna.

Plačilna bilanca je sistematičen zapis vseh ekonomskih transakcij ali tokov imetij med rezidenti in nerezidenti v določenem časovnem obdobju (Senjur 1995: 57). Za domače gospodarstvo pomembni viri deviz so nakazila Turkov, zaposlenih v tujini, saj pomagajo uravnovežiti deficit v plačilni bilanci, ki ga ima Turčija predvsem zaradi uvoza izdelkov srednje in visoke tehnologije v zadnjih tridesetih letih (Sapelli 1995: 54). Ker v zadnjih nekaj letih v Turčiji turizem postaja vedno bolj pomembna in uspešna gospodarska panoga,⁶³ lahko

⁶² Po ILO definiciji stopnjo brezposelnosti opredeljuje koncept delovne sile, ki vključuje zaposlene in nezaposlene. Del prebivalstva, ki je sicer v delovni dobi, to je v starosti od 15 do 65 let, ni vključen v delovno silo, bodisi da gospodinja doma, je v šoli ali trajno ne dela. Po drugi strani delovna sila zajema tako tiste, ki delajo, kot tiste, ki iščejo delo. V skladu z ILO definicijo so brezposelne osebe, stare 15 in več let, ki izpolnjujejo vse tri naslednje pogoje:

- So brez dela
- So tekoče na razpolago za delo
- Iščejo delo v razdobju, v katerem je govora

(Senjur 1995: 155-156).

⁶³ Turčija po številu tujih turistov zaseda osemnajsto mesto na svetu in trinajsto mesto po dohodku od turizma. Turško Ministrstvo za turizem ocenjuje, da bo leta 2005 Turčija enajsta najbolj priljubljena destinacija na svetu,

sklepamo, da tudi prihodki od turizma pomagajo uravnovežiti deficit v tekočem delu plačilne bilance. Turčija sicer tradicionalno beleži deficit v trgovinski bilanci (Evropska komisija 2003: 46). V zadnjih nekaj letih je bil le leta 2001 zabeležen pozitiven tekoči del plačilne bilance. V tem letu je suficit znašal 2,3 odstotka BDP (*ibid.*). Leto dni kasneje je Turčija beležila primanjkljaj v tekočem delu plačilne bilance, ki je znašal 0,8 odstotka BDP (*ibid.*). Da stanje na področju plačilne bilance v Turčiji ni zaskrbljujoče, lahko sklepamo na podlagi podatkov Evropske komisije (Evropska komisija 2001a: 27 in Evropska komisija 2001b: 24), ki kažejo na to, da je Poljska v letih 1999 in 2000 beležila 8,1 in 6,3 odstotka trgovinskega deficita, Slovenija pa v istih letih 3,9 in 3,3 odstotka deficita v tekočem delu plačilne bilance. V skladu s tem trgovinski deficit Turčije, ki je v letu 2002 znašal 0,8 odstotka BDP, ni tako problematičen.

V tem delu poglavja sem na podlagi 4 meril ocenjevala stabilnost makroekonomskega okolja v Turčiji. Ugotovila sem, da Turčija v primerjavi z državami članicami EU dosega izredno visoke stopnje inflacije. Glede na besede Senjurja (1995: 7), ki trdi, da stopnja inflacije vpliva na stabilnost makroekonomskega okolja, bi torej lahko rekli, da je v Turčiji makroekonomsko okolje zaradi visokih stopenj inflacije relativno nestabilno.

Poleg stabilnosti makroekonomskega okolja je glede na Agendo 2000 eden izmed temeljev za obstoj funkcionalnega tržnega gospodarstva tudi dobro razviti **finančni sektor**. V svojem prvem rednem poročilu o napredku Turčije je Evropska komisija (1998: 23) ocenila, da relativno slabo razviti finančni sektor v Turčiji negativno vpliva na delovanje turškega gospodarstva. Možno je ugotoviti tudi obratno, da pravzaprav pogoste recesije turškega gospodarstva (nazadnje leta 2001) vplivajo na bančni sektor, za katerega so značilne izredno visoke obrestne mere, ki so se marca 2003, ob invaziji koalicijskih sil na Irak, povzpele na 70 odstotkov (Munir 2003: 3). Tri mesece kasneje so po umiritvi razmer obrestne mere padle na 40 odstotkov (*ibid.*).

Na nizki ravni zmogljivosti je tudi aktiva bančnega sektorja, ki je leta 2002 znašala manj kot 100 odstotkov nacionalnega proizvoda v primerjavi s 474 odstotki evropskega povprečja (Munir 2003: 3). Ob koncu leta 2002 so poslovna posojila bančnega sektorja znašala 19 odstotkov domačega proizvoda v primerjavi s 57 odstotki povprečja takratnih deset kandidatov za članstvo v EU. Na nizki ravni izkoriščenosti so tudi zasebna posojila (*ibid.*).

saj naj bi jo obiskalo več kot dvajset milijonov turistov. Leta 2001 so zaslužki od turizma znašali 8,1 milijardo dolarjev oz. 30 odstotkov vrednosti celotnega prihodka od izvoza dobrin (Portal EU 2004b).

V nezavidljivem položaju je tudi nebančni finančni sektor, ki ga pretresajo visoka inflacija ter zadolževanje javnega sektorja (Boulton 2003: 2). Poročilo Svetovne banke kaže na to, da imajo banke 85 odstotkov vsega finančnega premoženja. Ostale finančne institucije, kot so zavarovalnice, pokojninski skladi in vzajemni skladi, so pravzaprav še v povojih. Sedanja vlada Tayyipa Recepta Erdogana je zavezana k reformiranju nebančnega finančnega sektorja. Reforme, ki jih je v letu 2003 predlagala Svetovna banka, naj bi omogočile vladi uresničiti zastavljene cilje, med katerimi je predvsem spodbujanje varčevanja in s tem posredno tudi investicij (Boulton 2003: 2).

* * *

Če sklenemo to podpoglavje, lahko ugotovimo, da gospodarske zmogljivosti Turčije niso popolnoma v skladu s predpostavkami varnostne perspektive EU, saj Turčija predstavlja specifično kombinacijo razvitosti in nerazvitosti gospodarstva. Dokaz za relativno razvite ekonomske zmogljivosti so predvsem vzpostavljene intenzivne trgovinske vezi z EU, uspešno področje turizma ter zavidljiva gospodarska rast. Dejstvo pa kljub temu ostajajo še vedno ne najbolj razvite ekonomske zmogljivosti na preostalih področjih gospodarstva. V tem okviru kritično področje predstavlja predvsem nestabilno makroekonomsko okolje in relativno slabo razviti finančni sektor. Vseeno lahko ugotovimo, da Turčija predstavlja velik potencial, predvsem kar se tiče številčne delovne sile in razpoložljivosti naravnih virov. Ker je analiza gospodarskih zmogljivosti pokazala, da Turčija na tem področju predstavlja specifično kombinacijo razvitosti in nerazvitosti gospodarstva, lahko rečemo, da ta dejavnik ni tako problematičen, kot smo sprva predpostavili ter ga je treba obravnavati kot manj problematičnega.

4. 3. STABILNOST DEMOKRATIČNIH INSTITUCIJ

Namen tega dela poglavja je analizirati demokratičnost institucij v Turčiji, ki jo bom preverjala v institucijah, kot so **predstavniška veja oblasti, volitve, politične stranke, sodna veja oblasti** in **ustava**. Pri tem bom izhajala iz že opredeljenih pogojev demokratičnosti, izpostavljenih v kopenhagenskih političnih kriterijih, Agendi 2000 in Kopenhagenskem dokumentu KVSE.

Glede **predstavniške veje oblasti** v Turčiji oz. parlamenta je mogoče reči, da njegov položaj ne odstopa bistveno od položaja zakonodajnih teles v evropskem političnem prostoru, saj deluje v skladu z demokratičnimi pravili postopka (Evropska komisija 2000: 12). Po podatkih Rednega poročila Evropske komisije o napredku Turčije je primerljiva tudi vloga opozicije, ki aktivno sodeluje v vseh dejavnostih parlamenta (*ibid.*). Po ugotovitvah Urada za demokratične institucije in človekove pravice (ang. *Office for Democratic Institutions and Human Rights* (ODIHR)) Organizacije za varnost in sodelovanje v Evropi (OVSE) so bile parlamentarne **volitve** novembra 2002 izpeljane v skladu z mednarodnimi standardi (OVSE 2002: 1) K izboljšanju situacije na področju izvajanja volitev so pripomogla tudi ustavna in pravna dopolnila, sprejeta v zadnjih dveh letih (*ibid.*). V nasprotju z zakonodajno vejo oblasti je vloga, ki jo imajo **politične stranke** v Turčiji, skoraj neprimerljiva z zahodnimi ekvivalenti. Poleg relativno poznega nastanka v primerjavi z evropskimi državami politične stranke v Turčiji označuje tudi negotovost glede obstoja (Cook in Paxton 1998: 322). Potrditev te teze najdemo v besedah Coopra (2002: 119), ki trdi, da so turške politične stranke ne le neučinkovite, neprepoznavne in nagnjene h korupciji, temveč tudi institucionalno šibke. V tem okviru Cooper dodaja, da nobena od političnih strank, ki so bile v času pisanja njegovega prispevka v parlamentu, ni v isti obliki obstajala dvajset let nazaj.

Ugotovitev, da se je **sodna oblast** v Turčiji predvsem v času petnajst let trajajočega konflikta med Turki in Kurdi izkazala kot člen verige sistematičnih kršitev človekovih pravic, je mogoče pripisati dejstvu, da so se sodniki in tožilci v Turčiji v preteklih dveh desetletjih izmikali preiskavam, s čimer so kršili ne le obveznosti države po mednarodnem pravu,⁶⁴ temveč so se izneverili tudi svojemu poklicu (Amnesty International (AI) 1996: 77). Zgornja ugotovitev v skladu s predpostavko, da neodvisnost sodne veje oblasti pomeni obstoj demokracije, kaže na to, da je Turčija v petnajst let trajajočem konfliktu med Turki in Kurdi imela opraviti z določenimi nedemokratičnimi prvinami na področju delovanja sodne oblasti. V okviru demokratizacije in izpolnjevanja kopenhagenskih političnih kriterijev za članstvo v EU so v zadnjih nekaj letih sodišča ponovno pričela obravnavati pritožbe posameznikov v zvezi z nepravilnostmi v postopkih obravnave (Evropska komisija 2003: 21). Na ta način je

⁶⁴ Gre za kršitve Konvencije Sveta Evrope o varstvu človekovih pravic in svoboščin, v okviru katere imajo aretirane in priprte osebe možnost vložiti zahtevo za preiskavo samovoljne aretacije (Konvencija Sveta Evrope o varstvu človekovih pravic in svoboščin, člen 5, paragraf 4). Konvencija je bila podpisana 4. 11. 1950, veljati je začela 3. 9. 1953, Turčija pa jo je ratificirala 18. maja 1954 (Ünal 1999: 14). Konvencija Sveta Evrope o varstvu človekovih pravic in svoboščin je temeljni dokument, na podlagi katerega deluje mehanizem Sveta Evrope za varovanje človekovih pravic. Ključno vlogo pri zagotavljanju delovanja omenjene Konvencije imata Evropska komisija za človekove pravice in Evropsko sodišče za človekove pravice (Jambrek 1997: 335-336).

turško prizivno sodišče v začetku junija 2004 izpustilo štiri nekdanje kurdske poslance, med katerimi je tudi aktivistka Leyla Zana,⁶⁵ ki so jo skupaj z ostalimi tremi kurdsкими poslanci v devetdesetih letih prejšnjega stoletja zaprli zaradi povezanosti s kurdsкими uporniki (STA 2004: 24).

Korak naprej v demokratizaciji sodne veje oblasti predstavlja ukinitev državnih varnostnih sodišč, ki jih je turški parlament z ustavnimi dopolnili odpravil maja 2004 (Delo, 12. 5. 2004: 4). Državna varnostna sodišča⁶⁶ so bila ustanovljena z ustavo leta 1982 ter so služila hitremu in strogemu kaznovanju krivcev za zločine kot so npr. ogrožanje teritorialne in narodne identitete države ter ogrožanje notranje in zunanje varnosti Turčije (Jenkins 2001: 54). V svojem prvem rednem poročilu Evropske komisije o napredku Turčije (Evropska komisija 1998: 13) je EU varnostna sodišča označila za edinstven primer v Evropi, kjer običajnim državljanom vsaj deloma sodijo vojaški sodniki.⁶⁷ EU je zato zahtevala njihovo odpravo, saj je menila, da so v neskladju z demokratično ureditvijo države ter v nasprotju z načeli Konvencije Sveta Evrope o varstvu človekovih pravic in svoboščin (Rouleau 2000: 107). Kljub nekaterim pozitivnim reformam na področju sodne veje oblasti Evropska komisija ugotavlja (2003: 21), da Turčija na tem področju ne izpolnjuje popolnoma kopenhagenskih političnih kriterijev, saj se še vedno pojavljajo primeri, ki kažejo na nepopolno neodvisnost sodne veje oblasti v Turčiji.

Leta 2000 je Sami Selcuk, vrhovni sodnik najvišjega prizivnega sodišča v Turčiji, izjavil, da bo morala Turčija dopolniti ali črtati iz ustave devetdeset členov, v kolikor se bo želela približati evropskim smernicam na tem področju (Rouleau 2000: 105). V Turčiji je v veljavi **ustava**, sprejeta leta 1982. Značilnosti te ustave, ki jo je leta 1982 pripravila vojaška hunta, sta med drugim drastična omejitev političnega pluralizma in podrejenost svobode mišljenja nacionalnim interesom (Jenkins 2001: 38). V zadnjih nekaj letih je Turčija pod pritiskom EU sprejela vrsto ustavnih dopolnil, s katerimi je poskušala izpolniti politične kriterije za začetek pogajanj o članstvu z EU (Yesilada 2002: 102-103). Z amandmaji, ki jih je

⁶⁵ Leyla Zana je nekdanja poslanka turškega parlamenta in kandidatka za Nobelovo nagrado za mir leta 1995 in leta 1998. Nase je opozorila leta 1991, ko je bila izvoljena v turški parlament ter podala poslansko prisego v kurdsčini, pokrita z ruto s kurdsкими političnimi gesli. Pozneje so jo izključili iz parlamenta, vendar je ostala politično aktivna, zaradi česar so jo obsodili na petnajst let zavora. Do ponovne obravnave prošnje za izpustitev Leyle Zana je prišlo predvsem na pobudo Evropskega sodišča za človekove pravice, ki je njen primer proučilo in ugotovilo, da sodni postopek proti njej ni bil pravičen (Dnevnik, 23. 4. 2004: 7).

⁶⁶ Državna varnostna sodišča so človekoljubne organizacije in EU kritizirale, ker so za sodni pregon potrebovala nižjo raven dokazov (Delo, 12. 5. 2004: 4 in Dnevnik, 23. 4. 2004: 7).

⁶⁷ Vojaški sodnik je bil eden izmed treh sodnikov, ki so tvorili državno varnostno sodišče (Evropska komisija 1998: 13).

turški parlament sprejel leta 1995, so zmanjšali omejitve civilnih in političnih pravic. Revizija ustave je bila opravljena tudi leta 2001. V tem primeru je prišlo do sprememb predvsem na področju temeljnih pravic in pravic manjšinskih skupnosti (*ibid.*). Z ustavnimi dopolnili, sprejetimi maja 2004, je turški parlament odpravil državna varnostna sodišča, umaknil iz ustave vsakršno omembo smrtne kazni in vnesel določilo o enakih pravicah moških in žensk (Delo, 12. 5. 2004: 4).

Za demokratičnost institucij v Turčiji lahko rečemo, da v tem okviru Turčija ne zadošča popolnoma varnostni perspektivi EU, saj predvsem na področju sodne veje oblasti še vedno obstajajo določene prvine nedemokratičnosti.

4. 3. KURDSKA PROBLEMATIKA

Tudi zagotavljanje varstva manjšinskih skupnosti je eden izmed pogojev, ki so potrebni za izpolnjevanje kopenhagenskih političnih kriterijev za članstvo v EU ter na ta način prispevajo k povečanju varnosti v okviru varnostne perspektive EU. V središču pozornosti tega podpoglavja je analiza zagotavljanja varstva kurdske manjšinske skupnosti, kar utemeljujem z besedami, da Kurdi v Turčiji ne predstavljajo le največje manjšinske skupnosti, temveč ima po mnenju Robinsa (2000: 61) Turčija vse od ustanovitve republike naprej najbolj zapletene odnose prav s kurdsko manjšino. Ker so bili Kurdi v Turčiji v preteklosti največji vir teptanja tako manjšinskih kot tudi človekovih pravic, bom poleg analize zagotavljanja varstva kurdske manjšinske skupnosti preverjala tudi situacijo na področju spoštovanja človekovih pravic.

Kurdi predstavljajo največjo manjšinsko skupnost v Turčiji,⁶⁸ obstaja pa še vrsta drugih manjšin, kot so Arabci, Armenci,⁶⁹ Grki, Gruzijci, Judi ter drugi (World Directory of Minorities 1997: 380-382). Vse od ustanovitve turške republike naprej ima Turčija zapletene odnose s kurdsko manjšino, ki živi v tej državi (Robins 2000: 61). Nestrinjanja s strani Kurdov in pogost odpor do velikih projektov, ki si jih je zadala Ankara, po eni strani odražajo

⁶⁸ V devetdesetih letih prejšnjega stoletja je bilo v Turčiji približno 13 milijonov Kurdov (Boden 2004: 487). Njihovo naseljitveno območje se razprostira preko mejnih regij sosednjih držav. V Iranu število pripadnikov kurdske populacije presega tri milijone, medtem ko naj bi jih bilo v Iraku dobra dva milijona. Kurdi so prisotni tudi v Siriji in Armeniji (Boden 2004: 487).

⁶⁹ Leta 1915 je reševanje armenskega vprašanja imelo za posledico sistematično preselitev 1.750.000 turških Armencev iz njihovih prvotnih poselitvenih prostorov v odročna območja Turčije. V tej deportaciji je umrlo ali bilo pobitih 600.000 Armencev (Komac 2002: 52).

drugačno miselnost in način življenja, po drugi strani pa do odpora prihaja tudi zaradi neenakega razvoja⁷⁰ in slabših življenjskih razmer, v katerih živijo pripadniki kurdske populacije (Robins 2000: 61).

Ker so Kurdi etnična manjšina brez svoje države, je njihovo zgodovino vseskozi določala tuja oblast.⁷¹ Ob koncu prve svetovne vojne je Sevrejski sporazum predvideval avtonomijo za Kurde in Asirce ter popolno neodvisnost za Žide (Komac 2002: 61). Sporazum iz Sevresa, ki je ostal zgolj mrtva črka na papirju (glej tretje poglavje), je nadomestila Lozanska pogodba, ki pa ne določa nobene posebne določbe za zaščito Kurdiv (*ibid.*). Nasprotno, za manjšine priznava le verske manjšine. Ker so Kurdi po religiozni pripadnosti muslimani, po Lozanski pogodbi niso upravičeni do statusa manjšine (Robins 2000: 85). V dvajsetih in tridesetih letih prejšnjega stoletja je turška vojska zatirala upore Kurdiv in izvajala politiko asimilacije (World Directory of Minorities 1997: 381). Po drugi svetovni vojni so Kurde pričeli poimenovati 'gorski Turki' (Robins 2000: 67). Ko je leta 1980 Turčijo doletel tretji vojaški udar, so po ponovni vzpostavitvi civilne oblasti Kurdom odrekli uživanje lastne kulture ter jim prepovedali uporabljati njihov jezik⁷² v javnosti (*ibid.*).

Odpor s strani Kurdiv je bil v zgodovini turške republike vselej prisoten, spreminjal se je le cilj odpornih gibanj (Robins 2000: 66). V letih neposredno po vzpostavitvi kemalizma je bil cilj odporniških gibanj na jugovzhodu Turčije ponovna vzpostavitev islama kot osrednjega principa organiziranosti, ki bi zajela tako Kurde kot Turke (*ibid.*). V šestdesetih in sedemdesetih letih prejšnjega stoletja so se predvsem zatirani pripadniki Kurdiv in Turkov zavzemali za vzpostavitev enotne socialistične republike (*ibid.*). Šele v osemdesetih letih prejšnjega stoletja se je pri Kurdiv izoblikovala zavest o ločeni etnični pripadnosti, ki je v praksi imela separatistične težnje (Robins 2000: 66).

Kurdi so si tudi po politični poti prizadevali za priznanje in enakopravnost svojega naroda. V tem kontekstu je bila leta 1978 ustanovljena Delavska stranka Kurdistana (tur.

⁷⁰ Po podatkih World Directory of Minorities (1997: 381) je na območju jugovzhodne Turčije, kjer živi precejšnje število Kurdiv, pismenost tamkajšnjega prebivalstva 50 odstotna, kar v primerjavi z že omenjeno 80 odstotno pismenostjo celotne turške populacije kaže na neenako razvitost kurdske populacije

⁷¹ Zmagovalci prve svetovne vojne so ob določanju novih bližnjevzhodnih meja zanemarili Kurdistan, hribovito območje, ki obsega skoraj pol milijona kvadratnih kilometrov ter se nahaja med Kavkazom, Alexandretskim zalivom in srednjim tokom Evfrata. Kmalu zatem je območje, naseljeno s Kurdi, preplaval val zanimanja mednarodnih interesov, povezanih z izkoriščanjem naftnih nahajališč. Odtlej Kurdi (sicer razdeljeni z novimi mejami in neenotni tudi zaradi lastne plemenske sestave) zaman poskušajo v svetu zbuditi zanimanje zase (Cardini 2003: 278).

⁷² Jezik Kurdiv spada sicer med zahodne iranske jezike (Južnič 1983: 306). Večina Kurdiv govori t. i. jezik 'Kirmanji', nekaj pa jih govori tudi jezik 'Zaza' (World Directory of Minorities 1997: 381). Kurdska manjšina je razdeljena tudi religiozno, v tem okviru približno 30 odstotkov Kurdiv pripada verski ločini alevitov, medtem ko naj bi bili preostali Kurdi pripadniki sunitov (Robins 2000: 63).

Partiya Karkeren Kurdistan, PKK) (Boden 2004: 487). Avgusta 1984 je PKK pričela z vstajo, katere cilj je bila ustanovitev ločene marksistične kurdske države (AI 1996: 6). Leta 1987 je turška vlada razglasila izredno stanje v jugovzhodnih provincah Anatolije (Evropska komisija 1998: 20). Šest let kasneje je prišlo do intenzifikacije konfliktov na jugovzhodu Turčije, nakar sta ministrski predsednik in poveljnik oboroženih sil pozvala k podpori v totalni vojni proti kurdskega separatizmu (AI 1996: 13). Vstaja je trajala vse do februarja 1999, ko so turški komandosi v kenijskem glavnem mestu, Nairobiju, zajeli voditelja PKK, Abdullaha Öcalana (Wilkinson 2000: 202). V petnajst let trajajočem konfliktu med Turki in Kurdi je Turčija kršila temeljne človekove pravice (Robins 2000: 75). Kurdska etnična manjšina je bila največji vir teptanja tudi manjšinskih pravic, saj ji je bila odvzeta pravica do uživanja lastne kulture (Candar 2000: 150).

Turška vlada je pod krinko zagotavljanja varnosti predvsem v osemdesetih in devetdesetih letih prejšnjega stoletja izvajala stroge ukrepe, ki so imeli za posledico kršitve človekovih pravic pri pripadnikih oboroženih sil ter tudi pri nedolžnih civilistih (AI 1997). Po mednarodnem pravu države v primeru nevarnosti, ki ogroža obstoj države, lahko uporabijo določene ukrepe, ki pa smejo le začasno prekiniti določene pravice. Temeljne pravice, kot so npr. pravica do življenja in prepoved mučenja, ne smejo biti kratene pod nobenimi pogoji.⁷³ Izginotja, mučenje, smrti v zaporih, zunajsodni poboji, nadlegovanje in zastraševanje so teme, ki so spremljale Turčijo več kot eno desetletje (AI 1997).

Vendar pa turške varnostne sile niso bile edine kršiteljice mednarodnega prava. V državljanski vojni med Turki in PKK so bile kršitve človekovih pravic zabeležene tudi s strani PKK in nekaterih drugih prepovedanih opozicijskih skupin, čeprav morajo po mednarodnem humanitarnem pravu oborožene ilegalne skupine prav tako spoštovati temeljne človekove pravice (Human Rights Watch 1995). V spopadih so se kurdski gverilci posluževali različnih sredstev za doseg svojih ciljev. Napadali so policijske in vojaške cilje na zahodu države in podtikali bombe na javnih mestih (AI 1997). Poleg tega so pripadniki PKK ubijali kurdske civiliste, ki v konfliktih niso bili udeleženi ter v imenu islama ubijali muslimane in izvajali napade, ki so zahtevala precej življenj, tudi otroških (*ibid.*).

⁷³ Vera v temeljne pravice je izražena že v preambuli ustanovne listine Združenih narodov (UL ZN) iz leta 1945, ki na ta način obvezuje države podpisnice (UL ZN). Nadalje je temeljne pravice natančneje opredelila Splošna deklaracija človekovih pravic, sprejeta 10. 12. 1948 s strani Generalne skupščine ZN (GS ZN). Po 3. členu Splošne deklaracije človekovih pravic vsakdo pravico do življenja, vsebina 5. člena omenjene deklaracije pa se navezuje na brezpogojno nedopustnost mučenja (Splošna deklaracija človekovih pravic, 3. člen in 5. člen). Čeprav je Splošna deklaracija človekovih pravic zgolj priporočilo, je njena vsebina postala zavezujoča kot del številnih drugih dokumentov na področju mednarodnopravne zaščite človekovih pravic ter tudi kot del notranjega prava.

Po pisanju AI (1996: 45) naj bi v policijskih priporih, predvsem kot rezultat **mučenja**, od leta 1990 do leta 1996 umrlo devetdeset ljudi. V večini primerov odgovorni za ta dejanja niso odgovarjali pred zakonom, čeprav nasilje, ki so ga turške varnostne sile izvajale nad turškimi državljani, velja za kazenski prekršek (*ibid.*). Mučenje je namreč resen prekršek po 17. členu turške ustave.⁷⁴ Po turškem kazenskem zakoniku je predvidena do 5-letna zaporna kazen za javne uslužbenice, obtožene mučenja in od 7 do 10 let, če javni uslužbenec muči obsojence do smrti (AI 1996: 77). Mučenje je prepovedano tudi po 3. členu Konvencije Sveta Evrope o varstvu človekovih pravic in svoboščin, katere podpisnica je Turčija. Poleg tega je mučenje prepovedano po 2. členu Konvencije ZN proti mučenju ter drugim oblikam krutega, nečloveškega ali ponižujočega ravnanja ali kaznovanja.⁷⁵

V času vstaje so v Turčiji ljudi, ki so bili osumljeni zagrešitve političnih prekrškov, zadržali v t. i. izoliranih priporih. Na območju, kjer so vladale izredne razmere, so varnostne sile pripornike, osumljene političnih prekrškov, lahko zadržale tudi do trideset dni (Human Rights Watch 1995). To je bila idealna priložnost, da so se oboroženi pripadniki sil nad osumljenci lahko izživljali, s čimer so jim povzročili hude poškodbe ali pa so ti ranam celo podlegli (*ibid.*). Zadnji dan pripora je večino obtožencev pregledal tudi zdravnik. Mnogokrat se je zgodilo, da je njihovo zdravstveno stanje ocenil z razdalje nekaj metrov. Bili pa so tudi primeri, ko so bili zdravniki pod pritiskom varnostnih sil prisiljeni napisati 'čisto' poročilo (AI 1996: 74).

Do kršenja človekovih pravic je v preteklih dveh desetletjih prihajalo tudi na področju **svobode izražanja**. Večina t. i. zapornikov vesti je bila obtoženih na podlagi 141., 142. in 162. člena Turškega kazenskega zakonika, po katerem je zaporna kazen predvidena za zagovornike komunizma, kurdskega separatizma ali islamistične vlade (Human Rights Watch 1991). Aprila 1991 je bil v okviru sprememb Turškega kazenskega zakonika sprejet t. i. Protiteroristični zakon (*ibid.*). Po 8. členu Protiterorističnega zakona se je vsakršno izražanje separatizma, nasilno ali nenasilno, kaznovalo z zaporno kaznijo (AI 1996: 13). V 28. členu turške ustave je zapisano, da je tisk svoboden ter ni podvržen cenzuri (ustava Turčije 1982b, člen 28). Kljub temu se je zgodilo, da se je znani turški pisatelj Yasar Kemal leta 1995 znašel pred Državnim varnostnim sodiščem v Carigradu, kjer so mu sodili zaradi članka '*Campaign of Lies*', ki ga je napisal za nemško revijo Der Spiegel, bil pa je objavljen tudi v turškem časopisju (Human Rights Watch 1995). Bil je oproščen.

⁷⁴ Po 17. členu turške ustave ne sme biti nihče podvržen mučenju ali nasilnemu ravnanju. Prav tako se ne sme nikogar kaznovati ali z njim ravnati v nasprotju s človeškim dostojanstvom (ustava Turčije 1982b, člen 17).

⁷⁵ Konvencijo ZN proti mučenju ter drugim oblikam krutega, nečloveškega ali ponižujočega ravnanja ali kaznovanja je Turčija podpisala 25. 1. 1988 in ratificirala 2. 8. 1988.

Korak naprej v nečloveškem početju turških varnostnih sil predstavljajo **zunajsodni poboji**, ki naj bi po pisanju AI od leta 1991 do leta 1996 zahtevali preko tisoč življenj (AI 1996: 51). Med žrtvami so bili predvsem ljudje, ki so bili poprej priprti ali zaprti zaradi suma, da so pripadniki PKK ali drugih ilegalnih kurdskih grupacij. Največ političnih umorov so turške varnostne sile zagrešile na jugovzhodu Turčije ter v večjih mestih, kot sta npr. Carigrad in Ankara (*ibid.*).

Kljub temu, da je PKK 15. decembra 1995 enostransko razglasila premirje (AI 1996: 7), so se nemiri nadaljevali in so trajali vse do februarja 1999, ko so turški komandosi v glavnem mestu Kenije, Nairobiju, ob odhodu z grške ambasade zajeli voditelja PKK, Abdullaha Öcalana⁷⁶ (Wilkinson 2000: 202). Aretacija Öcalana je takrat že precej demoralizirani PKK zadala smrtni udarec. 2. avgusta 1999 je Abdullah Öcalan razglasil premirje in pozval svoje čete, naj se umaknejo s turškega ozemlja ter nadaljujejo svojo kampanjo s političnimi in ne vojaškimi sredstvi (Jenkins 2001: 68).

Uradna Ankara je v konfliktu s Kurdi zavzela stališče, da ima zadeva teroristične razsežnosti in ne kulturnih ali političnih (Robins 2000: 78). Da ima kurdsko vprašanje tudi kulturne razsežnosti, je postalo jasno predvsem z uradno razglasitvijo Turčije kot kandidatke za članstvo v EU. Kot sem že omenila, pomemben pogoj za pričetek pogajanj o članstvu z EU predstavlja izpolnitev kopenhagenskih političnih kriterijev, kamor spadajo tudi kulturne pravice za Kurde.

Kar se tiče mednarodnopravnega varstva kulturnih pravic, so te skupaj z ekonomskimi in socialnimi pravicami od leta 1966 naprej predmet Mednarodnega pakta o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah in Mednarodnega pakta o državljanskih in političnih pravicah s Fakultativnim protokolom,⁷⁷ sprejeta s strani ZN (Komac 2002: 95).⁷⁸ Po naravi sta oba pakta

⁷⁶ Abdullah Öcalan trenutno prestaja dosmrtno ječo na otoku Imrali. Junija 2004 se je pred Evropskim sodiščem za človekove pravice v Strasbourgu začel prizivni postopek nekdanjega voditelja PKK proti Turčiji. Njegovi odvetniki očitajo Ankari številne kršitve človekovih pravic v zvezi z njegovo aretacijo v Nairobiju, procesom proti njemu ter prestajanjem zaporne kazni (STA 2004: 24). Protokol št. 11 h Konvenciji Sveta Evrope o varstvu človekovih pravic in svoboščin, ki je nadomestil 9. protokol k isti konvenciji, ki državljanom države pogodbenice omogoča sprožitev postopka pred Evropskim sodiščem za človekove pravice, je turški parlament ratificiral 11. 7. 1997. Omenjeni protokol je stopil v veljavo 1. 11. 1998 (Svet Evrope 2004).

⁷⁷ Oba pakta je turški parlament ratificiral junija 2003. Ob ratifikaciji Mednarodnega pakta o državljanskih in političnih pravicah je Turčija izrazila zadržek do 27. člena tega pakta, katerega vsebina se nanaša na zagotavljanje kulturnih pravic etničnih, verskih ali religioznih manjšinskih skupnosti (Evropska komisija 2003: 38).

mednarodni pogodbi in sta kot del mednarodnega pogodbenega prava zavezujoča za države podpisnice. Vse do devetdesetih let prejšnjega stoletja je bila problematika varovanja manjšin, kamor spadajo kulturne pravice, obravnavana predvsem v okviru univerzalne zaščite splošnih človekovih pravic v kontekstu ZN (Komac 2002: 92). Vzporedno z razpadom komunističnih sistemov v evropskem političnem prostoru v začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja pa je prišlo do preloma na področju varovanja manjšinskih skupnosti. Prej univerzalno varstvo v okviru ZN je nadomestilo regionalno varstvo manjšin, ki se je v evropskem političnem prostoru razvilo predvsem v okviru Sveta Evrope in manj v okviru EU (Komac 2002: 101).

V okviru Sveta Evrope je leta 1992 nastala Evropska listina o regionalnih ali manjšinskih jezikih. Gre za dokument, ki državam podpisnicam nalaga obveznosti do varovanja jezikov narodnih manjšin (Komac 2002: 102). Dve leti kasneje je Svet Evrope model varovanja manjšinskih skupnosti dopolnil z Okvirno konvencijo za varstvo narodnih manjšin. Okvirna konvencija je dokument, katerega naloga je z ohlapno dikcijo zagotoviti dovolj prostora za presojo držav o sprejemanju najprimernejših ukrepov, ki pripadnikom manjšine omogočajo ohranjanje in izražanje identitete (Komac 2002: 102-103).

V času pisanja tega besedila (2. november 2004) Turčija še ni podpisala in ne ratificirala Okvirne konvencije za varstvo narodnih manjšin Sveta Evrope ter Evropske listine o regionalnih ali manjšinskih jezikih Sveta Evrope. Turčija je 6. oktobra 2004 podpisala spremenjeno Evropsko socialno listino, katere pa še ni ratificirala (Svet Evrope 2004).

Posledica parlamentarnih volitev v Turčiji novembra 2002⁷⁹ je bila med drugim drastična sprememba odnosa turške vlade do kurdskega vprašanja. Po mnenju Sobana (2004b: 8) so se razmere na področju kurdske problematike tako korenito spremenile zaradi EU, ki za začetek pogajanj o članstvu zahteva izpolnitev kopenhagenskih političnih kriterijev, kamor sodi tudi varstvo manjšinskih pravic. V tem kontekstu pomemben dejavnik predstavlja tudi dejstvo, da je prvič po letu 1987 na oblasti ena stranka,⁸⁰ ki med svoje prioritete uvršča čimprejšnji začetek pogajanj za članstvo v EU (Teitelbaum in Martin 2003: 102). V ta namen

⁷⁸ Omenjena pakta sta bila sprejeta 16. 12. 1966. Mednarodni pakt o državljskih in političnih pravicah je stopil v veljavo 23. 3. 1976, Mednarodni pakt o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah pa je pričel veljati 3. 1. 1976 (Mednarodni pakt o državljskih in političnih pravicah in Mednarodni pakt o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah). Pakta skupaj s Splošno deklaracijo človekovih pravic predstavljata t. i. Mednarodno listino o človekovih pravicah (Bohte 1997: 443).

⁷⁹ Na parlamentarnih volitvah novembra 2002 je zmagala islamsko-demokratska Stranka pravice in razvoja (AKP), ki je dobila 34 odstotkov vseh glasov (Evropska komisija 2003: 16).

⁸⁰ Volilni sistem v Turčiji je AKP zagotovil 64 odstotkov vseh sedežev v parlamentu, kar je stranki omogočilo, da je sama sestavila vlado (Teitelbaum in Martin 2003: 102).

je Erdoganova vlada od pričetka svojega mandata ter do jeseni 2003 sprejela štiri pakete političnih reform, ki so prinesli pozitivne spremembe na različnih področjih.⁸¹

Poleg sprejetja političnih reform je turška vlada 30. novembra 2002 odpravila izredne razmere, ki so vladale na jugovzhodu Turčije (Evropska komisija 2003: 15). Do še enega pomembnega pozitivnega koraka v odnosu do kurdske manjšine je prišlo spomladi 2004, ko so na vzhodu Turčije odprli prvo zasebno šolo za poučevanje kurdskega jezika (Soban 2004b: 8).⁸² Uradna Ankara je januarja 2004 oznanila tudi, da se bo z denarnimi nadomestili oddolžila Kurdom, žrtvam državnega terorja in nasilja s strani PKK (Soban 2004b: 8). Predsednik vlade Erdogan je v odnosu do kurdske manjšine povlekel še eno revolucionarno potezo. V začetku junija 2004 je turška državna radiotelevizija prvič v zgodovini oddajala polurno oddajo v kurdskem jeziku (STA 2004: 24). Po pisanju istega vira je bil kurdski jezik sicer do leta 1991 v javnem življenju prepovedan.

V zvezi z izboljšanjem situacije kurdske etnične manjšine v zadnjih nekaj letih velja omeniti tudi dejstvo, da je junija 2003 turški parlament ratificiral Protokol št. 6 h Konvenciji Sveta Evrope o varstvu človekovih pravic in svoboščin o odpravi smrtne kazni, razen v vojnem času ali ob neposredni nevarnosti vojne (Evropska komisija 2003: 23). V začetku maja leta 2004 pa je turški parlament z dopolnili iz ustave umaknil vsakršno omembo smrtne kazni, tako da so jo odpravili tudi v vojnem času. Poleg tega je bilo v ustavo vnešeno določilo o enakih pravicah moških in žensk (Delo, 12. 5. 2004: 4).

Kljub vidnemu napredku na področju spoštovanja človekovih pravic v zadnjih nekaj letih pa je po mnenju nekaterih uglednih institucij Turčija še daleč od popolnoma demokratične države. Po trditvah Odbora ZN proti mučenju (2003) se v Turčiji namreč še vedno pojavlja mučenje in nasilno ravnanje s strani policijskih sil. Podobnega mnenja so tudi v Münchenskem Osteuropa-Institutu, kjer pravijo, da problem na področju spoštovanja človekovih pravic predstavlja predvsem neučinkovito izvajanje sprejete zakonodaje v praksi (Quaisser in Reppegather 2004: 7). Zaskrbljenost izraža tudi Evropska komisija, saj ugotavlja, da se v Turčiji še vedno pojavljajo izginotja, samovoljne aretacije ter prekomerna uporaba sile proti demonstrantom (Evropska komisija 2003: 27-28).

⁸¹ V tem okviru je prišlo do izboljšanja položaja človekovih pravic in varstva manjšin, kar vključuje okrepitev boja proti nasilju, razširitev temeljnih svoboščin, kot so svoboda izražanja, združevanja in demonstriranja ter razširitev odškodninskih pravic in nenazadnje kulturnih pravic. (Evropska komisija 2003: 23).

⁸² Poučevanje kurdščine je v turških državnih šolah še vedno prepovedano (Soban 2004b: 8).

S pomočjo analize kurdske problematike sem ugotovila, da je Turčija predvsem v okviru petnajst let trajajočega konflikta med Turki in Kurdi kršila nekatere temeljne človekove in manjšinske pravice. Prav tako sem ugotovila, da se določene kršitve človekovih pravic, med katere spada predvsem mučenje, v Turčiji še vedno pojavljajo.

4. 4. CIVILNO – VOJAŠKI ODNOSI V TURČIJI

Značilna za civilno – vojaške odnose držav zahodne Evrope oz. držav članic EU je predpostavka o dominaciji civilokracije oz. civilne oblasti nad vojaško oblastjo⁸³ (Bebler 1990: 267-268). V skladu s Kopenhagenskim dokumentom CSCE in Odločitvijo Sveta št. 2003/398 lahko rečemo, da Evropska komisija v primeru turškega vključevanja v EU pozitivno ocenjuje odnose, kjer civilna oblast dominira nad vojaško oblastjo. Moja pozornost bo torej v tem delu naloge namenjena analizi civilno – vojaških odnosov v Turčiji.

V Turčiji je bila vojska že za čas Otomanskega imperija najbolj spoštovana institucija in kot taka ostaja tudi danes (Rouleau 2000: 102). Za takšen ugled se ima vojska zahvaliti predvsem svoji vlogi, ki jo igra v turški družbi in ki je vezana na varovanje kemalizma (Schimmelfennig, Engert in Knobel 2003: 506). V praksi to pomeni, da vojska posreduje v primerih ogroženosti ideoloških temeljev države (Jenkins 2001: 7). V osemdesetletni zgodovini turške republike je Turčija doživela štiri vojne udare (povzeto po Jenkins 2001: 37-40).

Ozadje prvega vojnega udara predstavlja sodelovanje Turčije v Korejski vojni (1950-53), s čimer se je povečala samozavest turške vojske, obenem pa je v ospredje postavilo razkritje o relativni nerazvitosti turške vojske v primerjavi z nekdanjimi provincami Otomanskega imperija (Jenkins 2001: 35-36). Nelagodje vojske se je zaradi nespoštljivega odnosa takratnega ministrskega predsednika Menderesa še povečalo (Jenkins 2001: 36). Menderes⁸⁴ je uradno sicer vztrajal pri ideologiji kemalizma, a je v praksi povlekel nekaj potez, ki so kazale na odpoved temeljnim postavkam kemalizma. Sedemtrideset mladih oficirjev se je zato odločilo, da izvede državni udar (*ibid.*). Po prvem vojaškem udaru leta 1960 je bila pripravljena nova liberalna ustava, ki je bila leta 1961 sprejeta na referendumu

⁸³ Izvor te predpostavke je po prepričanju Beblerja (1990: 267-268) mogoče iskati v 17. in 18. stoletju, ko je v anglo-holandskem sistemu med vzhajajočo buržoazijo in izginjajočo aristokracijo prišlo do delitve dela. Takratna peščica kapitalistične elite je zaradi nezanimanja prepustila vodenje vojaških operacij aristokraciji ter si hkrati zagotovila lastno (civilno) nadvlado, zastopano v parlamentu.

⁸⁴ Ministrskega predsednika Adnana Menderesa in dva njegova ministra je zaradi poskusa nasilne spremembe ustave doletela smrtna kazen (Jenkins 2001: 36).

(Cizre 2003: 221-222). Vendar nova ustava in usmrtitev Menderesa nista mogli zagotoviti urejenih političnih razmer. Sledilo je namreč desetletje političnega nasilja med levičarskimi in desničarskimi skupinami, ki ga je leta 1971 prekinil prikrit državni udar (Jenkins 2001: 37). Vojska je v memorandumu od ministrskega predsednika Demirela zahtevala reforme v smislu Atatürkovih smernic (*ibid.*). Sedemdeseta leta prejšnjega stoletja so bila v Turčiji v znamenju vzpona kurdskega nacionalizma in pojava političnega islama (Jenkins 2001: 37). Spet so bili ogroženi ideološki temelji države. Septembra 1980 je vojska izvedla tretji državni udar, razrešila parlament, prepovedala vse politične stranke in razglasila izredne razmere. Vojaška hunta je ostala na oblasti vse do leta 1983. Kot sem že omenila, je vojska v tem času pripravila novo ustavo, ki je drastično omejila politični pluralizem in svobodo izražanja (Jenkins 2001: 37-38). Poleg tega je uvedla obvezno učenje islama v šolah, s čimer je prilila olje na ogenj vzponu radikalnega islama v devetdesetih letih prejšnjega stoletja (Jenkins 2001: 39). Zadnji vojaški udar se je v Turčiji zgodil februarja 1997. V t. i. 'mehkem' ali postmodernističnem udaru⁸⁵ je vojska odstranila islamistično vlado premiera Necmettina Erbakana (Cizre 2003: 215).

Ko je govora o državnih udarih, ki jih je izvedla turška vojska v preteklih desetletjih, ne moremo mimo pojma avtoritarnost (glej npr. Sapelli 1995: 16). Beseda avtoritaren izhaja iz latinske besede *auctoritas* in pomeni oblasten, nasilen, samovoljen oz. terjajoč brezpogojno pokorščino (Verbinc 1991: 78). Iz tega lahko sklepamo, da je vojska v Turčiji štirikrat samovoljno prevzela oblast, kar pomeni, da je turška republika v osemdesetih letih svojega obstoja imela obdobja, ko je bila na oblasti avtoritarna vlada. Korenine avtoritarnosti segajo v čas Atatürka, ki je razglasil vojsko za varuha družbe, kar pomeni, da vojska v skladu s kemalističnimi principi v primeru dezintegracije družbe primerno ukrepa (White 1997: 247). Da se vloga vojske od časov Atatürka ni bistveno spremenila, je moč pripisati dejavniku obveznega služenja vojaškega roka, v okviru katerega se je izvajala takšna socializacija nabornikov, ki je vodila v brezpogojno podporo vojske kot institucije (Cizre 2003: 216-217).

Avtorica Della Porta meni (2003: 50), da so avtoritarne ureditve najbolj razširjena zvrst nedemokratičnih državnih ureditev. V okviru evropskega političnega prostora je pojav avtoritarnih ureditev značilen predvsem za države južne Evrope (Sapelli 1995: 16). V velikem

⁸⁵ Postmodernistični udar pomeni, da vojska deluje posredno, iz ozadja. V Turčiji je vojska oz. Svet za nacionalno varnost leta 1997 dejansko na podlagi osemnajstih izrečenih ukrepov odstranil takratno vlado (Rouleau 2000: 102 in Cizre 2003: 215).

številu držav, posebej v državah Latinske Amerike, bi državni udar pomenil, da bi bila ponovna vzpostavitev stabilne civilne oblasti izredno težka naloga. Vendar pa to ne velja za Turčijo. V Turčiji je namreč vojska ob vsakem prevzemu oblasti predala vajeti nazaj v roke civilnim upraviteljem (Cooper 2002: 118). Zgornja trditev Coopera kaže na specifično vlogo vojske v Turčiji v primerjavi z državami Latinske Amerike.

Še ena pomembna lastnost kaže na specifično vlogo vojske v Turčiji. Tokrat v primerjavi z državami zahodne Evrope. Cizre ugotavlja (2003: 218), da obstaja razlika v dožemanju varnostne grožnje med državami zahodne Evrope in Turčijo. Medtem ko se države zahodne Evrope le redko odločijo za uporabo vojaške obrambne doktrine v primeru notranje grožnje, je takšna praksa v Turčiji običajna. Avtorica svoj prispevek podkrepi s trditvijo, da v zahodni Evropi prav tako obstajajo države, kot sta npr. Velika Britanija in Španija, v katerih so se separatistične skupine posluževale terorističnih metod za doseg svojih ciljev. Razlika med njimi in Turčijo je v tem, da je pri prvih vloga vojske omejena na zagotavljanje varnosti države od zunaj, kar pomeni, da vojska v primerih notranje ogroženosti ni ukrepala, medtem ko je v Turčiji vojska ukrepala tudi v primerih notranje ogroženosti države (Cizre 2003: 218). Menim, da na takšno vlogo vojske v Turčiji, ki je poleg tega v nasprotju s prakso držav zahodne Evrope, kažejo štiri vojaški udari v osemdesetih letih obstoja turške republike in sistematične kršitve temeljnih človekovih pravic s strani vojske v času kurdske vstaje. Da je temu res tako, potrjujeta Beli knjigi turškega Ministrstva za obrambo iz leta 1998 in 2000, ki kot glavni vir ogrožitve notranje varnosti opredeljujeta grožnje unitarni ureditvi države in grožnje sekularističnemu principu ureditve države (Cizre 2003: 216). Naj zgornji ugotoviti dodam, da so grožnje unitarni ureditvi Turčije v letih obstoja turške republike predstavljale predvsem zahteve s strani Kurdov po večji avtonomiji, kar pa se tiče slednje ugotovitve avtorice, so grožnje sekularističnemu principu ureditve države v minulih letih predstavljali predvsem poskusi vzpostavitve šeriatskega prava (nazadnje leta 1997).

V zvezi z vlogo vojske v Turčiji je zanimivo tudi razmišljanje Sapellija (1995: 16-17), ki ugotavlja, da je eden izmed ključnih vzrokov za takšno ali drugačno obliko avtoritarne vladavine šibka politična institucionalizacija,⁸⁶ pojav, ki je značilen za države južne Evrope, med katere spada tudi Turčija. Sapelli temu dodaja (1995-16), da intervencija vojske v Turčiji predstavlja substitut za šibko politično institucionalizacijo. Zgodovinske vzroke šibke

⁸⁶ Po prepričanju Sapellija (1995: 17) imajo države s šibko politično institucionalizacijo opraviti z relativno nesposobnostjo oblikovati institucionalizirano demokratično družbo (npr. v okviru političnih strank), kjer demokratični pogajalski postopki in predpisi urejajo interese različnih političnih skupin.

politične institucionalizacije je moč najti v obdobju neposredno po koncu prve svetovne vojne. Temeljite reforme, ki jih je takrat uvedel Atatürk, so bile večini prebivalstva takorekoč vsiljene in so povzročile razkol med silami napredka in zavezanostjo tradiciji, ki še vedno traja (Sapelli 1995: 113).

Glede na obdobja vojaške oblasti v zgodovini turške republike lahko rečemo, da ima Turčija določene značilnosti nedemokratske civilne družbe. A vendar vsakokratna ponovna vzpostavitev civilne oblasti kaže na to, da Turčija zavzema posebno mesto med državami, ki so imela obdobja, ko je bila na oblasti avtoritarna vlada. V tem smislu je pomembna ugotovitev, da je v Turčiji vojska posredovala zato, da bi zaustavila dezintegracijo države in družbe, do katere je prišlo, kot smo lahko videli, zaradi šibke politične institucionalizacije oz. nezmožnosti oblikovanja institucionalizirane demokratične družbe.

V Turčiji vojska izvaja svoj pritisk na politiko predvsem skozi **Svet za nacionalno varnost** (Schimmelfennig, Engert in Knobel 2003: 506). Omenjeni Svet je bil ustanovljen s 111. členom ustave iz leta 1961 (Jenkins 2001: 45). Število civilnih predstavnikov Sveta je takrat presegalo število vojaških predstavnikov (Cizre 2003: 221). V skladu s 118. členom ustave iz leta 1982 se je število civilnih predstavnikov v Svetu zmanjšalo na pet, ostalih pet predstavnikov pa so predstavljale turške oborožene sile (ustava Turčije, 1982a, člen 118). V okviru izpolnjevanja pogojev za članstvo Turčije v EU⁸⁷ naj bi se Svet za nacionalno varnost transformiral v neformalno telo, v katerem bi bilo število civilnih predstavnikov v večini (Rouleau 2000: 106). Oktobra 2001 se je zato število civilnih predstavnikov v Svetu povečalo s pet na devet (Cizre 2003: 222). Svet za nacionalno varnost je po funkciji posvetovalno telo, katerega formalna vloga je omejena na svetovanje civilni vladi (Jenkins 2001: 45). Vendar v praksi pogosto stopi v ospredje neformalna vloga, ki jo ima vojska v Turčiji. V tem primeru turška vlada redkokdaj deluje v nasprotju z mnenjem, ki ga je izrazila vojska (Jenkins 2001: 7). O tem so prepričani tudi Schimmelfennig, Engert in Knobel (2003: 509), ki ugotavljajo, da simbolično povečanje števila civilnih predstavnikov v Svetu leta 2001 ne bo zmanjšalo neformalne vloge vojske v Turčiji. Na splošno vojska izvaja pritisk na politiko predvsem na področjih, ki imajo varnostno dimenzijo. Za ostala področja, kot je npr. gospodarstvo, ne kaže pretiranega zanimanja (Jenkins 2001: 7).

⁸⁷ EU ni zahtevala ukinitve Sveta za nacionalno varnost (Rouleau 2000: 106).

4. 5. ZUNANJA POLITIKA TURČIJE

V literaturi, posvečeni mednarodnim odnosom, zunanja politika predstavlja sredstvo, s katerim se izraža bistvo države navzven (Benko 1997: 221). Benko nadaljuje: »Zunanja politika je sistem med seboj bolj ali manj povezanih akcij, ki potekajo v mednarodni skupnosti«. V skladu z Benkovo definicijo je pojem zunanje politike mogoče razumeti kot niz akcij, ki jih neka država opravlja nasproti širšemu mednarodnemu okolju. Ne glede na definicijo pojma zunanje politike bo v središču pozornosti tega dela naloge niz akcij, ki jih Turčija opravlja nasproti Grčiji. Za proučevanje izključno **zunanjih odnosov Turčije z Grčijo** sem se odločila zato, ker bi v primeru vključitve Turčije v EU Grčija in Turčija postali del iste varnostne skupnosti. S tem bi lahko prišlo do neposredne ogrožitve varnostne perspektive EU, saj sta mir in varnost kot temeljni predpostavki varnostne skupnosti, ki tvori varnostno perspektivo, v nasprotju s podano analizo zgodovinskega orisa odnosov med EU in Turčijo, ki je pokazala, da Turčija v odnosu do Grčije vodi konfliktno zunanjo politiko.

V letih neposredno po vzpostavitvi turške republike je zunanja politika Turčije sledila Atatürkovemu načelu 'mir doma in mir v svetu'. V praksi se je njegovo načelo izkazalo za izolacionistično, ki kot tako zavrača sklepanje kakršnih koli zavezništev z drugimi državami (Mufti 1998: 32-33). Kljub prizadevanju Atatürka, da bi ohranil neodvisno zunanjo politiko, je Turčija v dvajsetih letih dvajsetega stoletja s podpisom t. i. 'prijateljske pogodbe' s Sovjetsko zvezo končala nevtralnopolitično strategijo (Mufti 1998: 41). Leta 1931 je prišlo do dogodka, ki je zapečatil zunanje odnose Turčije z Grčijo. Gre za razglasitev deset miljske zračne cone okoli otokov s strani Grčije (Wilkinson 2000: 193). Pet let kasneje je sledila razglasitev šest miljskega pasu teritorialnih voda okoli grških otokov (*ibid.*). Turčija na podlagi mednarodnih konvencij razglasitvi obeh pasov nasprotuje, saj meni, da bi se morale zračne in morske teritorialne meje pokrivati⁸⁸ (Hickok 1998: 22). Za Turčijo je zadeva postala problematična po drugi svetovni vojni, ko so tehnološke inovacije na področju transporta in vojaštva vplivale na vse večje izkoriščanje morskega dna za črpanje nafte ter na povečanje letalskih in pomorskih prevozov (Wilkinson 2000: 193-194). Medtem ko se Grčija v okviru spora sklicuje na Konvencijo ZN o pravu morja,⁸⁹ ki omogoča razširitev teritorialnih voda na

⁸⁸ Grčija je ena izmed redkih držav, katere zračne meje okoli njenih otokov so širše od morskih meja (Boulton 2003: 4).

⁸⁹ Konvencija o pravu morja je bila sprejeta 10. decembra 1982 in je stopila v veljavo 16. novembra 1994.

dvanajst navtičnih milj (Konvencija ZN o pravu morja, člen 3), se Turčija⁹⁰ sklicuje na pogodbo iz Lausanne iz leta 1923, po kateri večino Egejskega morja predstavljajo mednarodne in ne teritorialne vode (Wilkinson 2000: 194). Zanimivo je, da Grčija kljub ratifikaciji Konvencije ZN o pravu morja (Grčija je Konvencijo ratificirala 1. 6. 1995 (Mufti 1998: 34)) ostaja pri šest miljskem teritorialnem pasu voda okoli svojih otokov (Wilkinson 2000: 194).

Čeprav korenine nesoglasij med Turčijo in Grčijo segajo v trideseta leta dvajsetega stoletja, večjega poslabšanja njunih medsebojnih odnosov ni bilo vse do šestdesetih let prejšnjega stoletja, ko so grški prebivalci narodnostno mešanega otoka Ciper novembra 1963 zahtevali večjo avtonomijo za svoj del otoka, s čimer pa se niso strinjali turški Ciprčani, manjšinski prebivalci otoka (Wilkinson 2000: 189). Leto dni kasneje so na Ciper pod pokroviteljstvom ZN prispele prve mirovne sile (Truesdell 1997: 166). Naslednjih deset let so bili konflikti in občasni izbruhi nasilja glavna tema na dnevnem redu grške in turške skupnosti na otoku (Wilkinson 2000: 189). Do intenzifikacije konflikta in s tem posledično tudi do dokončne razdelitve Cipra je prišlo leta 1974, ko so privrženci združitve Cipra z Grčijo zrušili ciprskega predsednika nadškofa Makariosa. Prevratnike je podprla vojaška hunta, ki je v tistem času vladala v Grčiji. Posredovala je Turčija, katere vojska je z zasedbo severnega dela otoka želela zaščititi svojo manjšino (Nugent 2000: 135). Posledica turške invazije je bila razdelitev otoka, s katero se je pričelo ločeno življenje dveh skupnosti, ki traja še danes (Wilkinson 2000: 189).

V treh desetletjih trajanja konflikta so se na dnevnem redu mednarodne skupnosti, predvsem pod pokroviteljstvom ZN, zvrstili številni načrti za združitev skupnosti na otoku, ki pa so bili vsi po vrsti neuspešni (Nugent 2000: 135). Že je kazalo, da bo z referendumom 24. aprila 2004 nastopilo novo obdobje v življenju grških in turških Ciprčanov, ko so se grški Ciprčani izrekli proti združitvi s turško skupnostjo na otoku, s čimer so preprečili ponovno združitev Cipra (Utenkar 2004: 5). Kljub bojazni turških Ciprčanov, da bo neuspeh omenjenega referenduma zapečatil njihovo mednarodno osamo, vse kaže na to, da bo sever

⁹⁰ V okviru omenjenega spora je Turčija v prvi vrsti predlagala vzpostavitev bilateralnih pogajanj med obema državama, ki bi upoštevali interese obeh strank s posredništvom ali predložitvijo spora Meddržavnemu sodišču v Haagu prinesla takšno rešitev spora, ki bi bila ugodna za obe udeleženci (Wilkinson 2000: 194). Dejstvo, da za Turčijo predložitev spora Meddržavnemu sodišču v Haagu predstavlja zadnjo možno izbiro, je po mnenju Wilkinsona (2000: 195) mogoče pripisati neuspehu v okviru pogajanj o Konvenciji ZN o pravu morja, ko Turčiji ni uspelo uveljaviti njenih nacionalnih interesov. Povedano natančneje, Turčija je sprejetju omenjene Konvencije nasprotovala, ker je menila, da bi uveljavitev njenega 3. člena s strani Grčije spremenila 70 odstotkov Egejskega morja v območje, ki bi bilo pod suvereno oblastjo Grčije (Hickok 1998: 121).

otoka poplačan za pripravljenost na združitev. Evropska komisija je namreč julija 2004 sprejela direktivo o odpravi prepovedi trgovanja s Turško republiko severni Ciper (TRSC), ki je veljala vse od turške invazije na severni del Cipra leta 1974 (Žitko 2004a: 4)

Po invaziji turške vojske na severni del otoka Ciper leta 1974 naslednjo večjo krizo v zunanjih odnosih Turčije z Grčijo predstavlja dogodek decembra 1995, ko je turška tovorna ladja nasedla na obali grškega otoka Imia (Hickok 1998: 118). Kapitan turške ladje je zavrnil ponujeno pomoč grških oblasti z izgovorom, da se nahaja v turških teritorialnih vodah. V dnevih, ki so sledili, sta se obe strani znašli na robu vojne. Spor je bil uspešno razrešen šele ob posredovanju ZDA (Rumelili 2003: 231-232). Leto dni kasneje je ciprska vlada razkrila, da namerava od Rusije kupiti protiletalsko topništvo oz. izstrelke tipa S-300 kot samoobrambo proti turškim vojaškim letalom (Oguzlu 2003b: 54). Turčija je namero ciprske vlade ostro obsodila, češ da predstavlja grožnjo ne samo turškim Ciprčanom, temveč je ogrožena tudi varnost Turčije (Truesdell 1997: 168). Poleg tega je Ankara dala jasno vedeti, da bo v kolikor bo to potrebno, morebitno namestitev protiletalskega topništva preprečila z vojaško akcijo (Truesdell 1997: 166). Zgodba je doživela epilog, ko je grška vlada sklenila, da bo izstrelke poslala na Kreto (Wilkinson 2000: 201). Slabi odnosi med Turčijo in Grčijo so se nadaljevali tudi v letu 1999. Kot vrh ledene gore je bilo tokrat mogoče označiti prijetje največjega turškega sovražnika, Abdullaha Öcalana. V zvezi z Öcalanovo aretacijo je bilo za Turke sporno predvsem dejstvo, da se je Öcalan, preden so ga prijeli, skrival na grški ambasadi v Keniji. Pred tem se je z vednostjo grške vlade nekaj dni skrival v Grčiji, od koder so mu grške oblasti s ciprskim potnim listom pomagale priti v Nairobi (Wilkinson 2000: 202).

S pomočjo zgoraj predstavljene vsebine zunanje politike Turčije v odnosu do Grčije lahko ugotovimo, da se Turčija ne izogiba uporabe ali pripravljenosti na uporabo vojaške sile, kar kaže na njeno konfliktno zunanjo politiko. Pripravljenost Turčije na oboroženi spopad je tako mogoče razbrati iz turške invazije severnega dela otoka Ciper, pripravljenosti na vojno v krizi leta 1995, grožnje z vojaško akcijo ob ciprskem nakupu protiletalskega topništva in tudi v izjavi Turčije (o tem piše Rumelili 2003: 231), ki jo je podala na začetku pogajanj EU s Ciprom, da bo priključila severni del otoka, če Ciper stopi v EU, preden pride do razrešitve konflikta na otoku. Na agresivno in konfliktno zunanjo politiko Turčije v odnosu do sosednjih držav kaže tudi odnos Turčije do Sirije, s katero ima Turčija neporavnane ozemeljske spore. Poleg tega, da Sirija zahteva vrnitev province Hatay, po besedah Muftija (1998: 35) jedro

spora predstavlja tudi gradnja projekta GAP⁹¹ (tur. *Güney Anadolu Projesi*), ki naj bi po mnenju Sirije zmanjšal dotok Evfrata, od katerega je odvisna Sirija.

Da bi mogli razumeti konfliktne zunanje odnose Turčije z Grčijo, je potreben vpogled v zgodovino. V tem kontekstu nam veliko pove dogajanje po koncu prve svetovne vojne ter kasnejši grško-turški vojni, ko so republikanske sile zahtevale razveljavitev pogodbe iz Sevresa, po kateri je bila turška država omejena le na del Anatolije (Mufti 1998: 41). Mnogo avtorjev znanstvenih člankov v zvezi s pogodbo iz Sevresa ugotavlja, da se v Turčiji danes v različnih sferah politike pojavlja t. i. 'Sevreški sindrom', ki izhaja iz strahu Turkov po koncu prve svetovne vojne, da bi prišlo do uveljavitve omenjene pogodbe in pri katerem se pojavlja prepričanje, da si zunanji svet prizadeva razbiti teritorialno celovitost Turčije (glej npr. Robins 2000: 67 in Mufti 1998: 42). V tem smislu se je nezaupljivost Turčije do zahoda izkazala že junija 1964, ko je predsednik ZDA Johnson Turčiji poslal pismo, v katerem jo je pozval, naj preneha s pripravami za posredovanje na Cipru (Mufti 1998: 41). Danes je 'Sevreški sindrom' tako pomemben element oblikovanja zunanje politike Turčije, ki se kot že rečeno kaže v večkratni pripravljenosti Turčije na oboroženi spopad.

Kljub zgornjim ugotovitvam pa vse kaže na to, da 'Sevreški sindrom' ni več tako pomemben element oblikovanja zunanje politike Turčije, saj je konec prejšnjega stoletja prišlo do vidne otoplitve odnosov med Turčijo in Grčijo. Kot vzrok za nastalo situacijo je mogoče šteti katastrofalen potres, ki je Turčijo prizadel 17. avgusta 1999 in je obenem zahteval več kot 17.000 življenj. Grške oblasti so se na humanitarno katastrofo nemudoma odzvale. Izrazile so sočutje do mrtvih v potresu in poslale pomoč na prizorišče potresa. Komaj tri tedne kasneje je sledil še en potresni sunek, ki je tokrat prizadel glavno mesto Grčije, Atene. Drugi potres, ki sicer ni bil tako uničujoč kot prvi, je zahteval približno 150 življenj. V tem primeru se je nesebično odzvala Turčija, ki je na prizorišče poslala reševalne ekipe in predvsem pokazala veliko dobre volje (povzeto po Wilkinson 2000: 209). S tem dogodkom je nastopilo novo poglavje v zgodovini grško-turških odnosov. Prišlo je namreč do vidne otoplitve odnosov med tema dvema sredozemskima državama. Ta vzorec obnašanja je bil v

⁹¹ S projektom GAP, vrednim 32 milijard dolarjev, nameravajo Turki v regiji jugovzhodne Anatolije povezati industrijski, transportni, turistični, telekomunikacijski, zdravstveni, izobraževalni, kmetijski in gradbeni sektor s ciljem dvigniti standard, ustvariti več možnosti za zaposlovanje ter izboljšati učinkovitost kmetijstva in gospodarstva v sicer slabo razviti regiji. GAP naj bi bil dokončan leta 2010, ko bo vključeval 22 jezov in številne hidroelektrane na rekah Evfrat in Tigris. Z omenjenim projektom bo Turčija pridobila ogromno energije, z namakanjem ozemlja pa bo povečala obdelovalne površine (povzeto po MZZ 1998: 22).

praksi prepoznan v povečanem sodelovanju med Turčijo in Grčijo, ki se je odvijalo predvsem na področju boja proti terorizmu, okoljske problematike, turizma, ribištva, izobraževanja in drugo (Oguzlu 2003b: 47). Nastale razmere po potresu nam dajo vedeti, da se je zunanja politika Turčije na začetku 21. stoletja otresla nekaterih prvin agresivnosti in konfliktnosti.

5. ANALIZA APLIKACIJE KONCEPTA VARNOSTNE PERSPEKTIVE EU V PRIMERU MOREBITNEGA ČLANSTVA TURČIJE V EU

V tem poglavju na podlagi dejavnikov, podrobneje predstavljenih v četrtem poglavju diplomske naloge, ugotavljam, ali je mogoče in do katere mere je mogoče aplicirati koncept varnostne perspektive EU v primeru včlanitve Turčije v EU.

V okviru **geopolitičnega in geostrateškega položaja Turčije** sem ugotovila, da je Turčija po terorističnih napadih 11. septembra 2001 znova postala strateško pomembna država, saj se geografsko nahaja v središču napetosti in konfliktov, od koder naj bi izvirala grožnja terorizma. Poleg tega sem ugotovila, da se strateška pomembnost Turčije navezuje tudi na njene vojaške zmogljivosti. Ker sem predpostavila, da je odnos med EU in Turčijo v prvi vrsti strateške narave, me bo v nadaljevanju predvsem zanimalo ali Turčija na podlagi svojega geostrateškega in geopolitičnega položaja lahko prispeva k povečanju varnosti EU.

Po mnenju Baca (2000: 490) naj bi ravno vojaške zmogljivosti Turčije prispevale k povečanju varnosti v okviru EU. Ta njegova teza ni preveč prepričljiva. Wæver namreč dokazuje (2000: 260), da je EU pomemben akter zagotavljanja varnosti ne le v lastnem prostoru, temveč svojo moč usmerja tudi na države v svoji neposredni bližini. Diez s tem v zvezi ugotavlja (2001: 13), da EU vpliva na sosednje države ter hkrati tudi na države kandidatke za članstvo v EU ne le v obliki institucionalizacije, temveč tudi s pomočjo socioloških prijemov. V okviru te ugotovitve Diez uporablja besedo mednarodno upravljanje (ang. *governance*). Po mnenju Junga (2001: 11) je v kontekstu socioloških ukrepov umestno govoriti o t. i. Barcelonski deklaraciji, sprejeti s strani EU in dvanajstih sredozemskih držav konec novembra 1995 na Barcelonski konferenci, ki na ta način predstavlja prepričljiv primer nevojaškega zagotavljanja varnosti EU na države v neposredni bližini.

V okviru Barcelonske deklaracije je prišlo do ustanovitve Evro-mediteranskega partnerstva, katerega glavni cilj je doseganje dolgoročne stabilnosti Sredozemlja. Ob ustanovitvi tega partnerstva so se države članice EU in dvanajst držav sredozemskega

prostora, med katere spada tudi Turčija, obvezale na okrepljen politični dialog, ki naj bi vključeval zavezanost demokratičnim principom, kot so vladavina prava, spoštovanje človekovih pravic, varstvo manjšinskih pravic, uravnotežen gospodarski in družbeni razvoj ter drugo (Barcelonska deklaracija 1995). Evro-mediteransko partnerstvo v mnogih ozirih sicer ni bilo uspešno,⁹² je bilo pa ambiciozno zastavljeno, zato lahko rečemo, da že poskusi vzpostavljanja demokratičnih principov kažejo na to, da si EU prizadeva razširiti prostor t. i. societalne varnosti, ki temelji na skupnih normah in vrednotah.

V okviru aplikacije koncepta varnostne perspektive EU glede na geopolitični in geostrateški položaj Turčije je pomembno tudi splošno sprejeto stališče o tem, da države članice EU mnogokrat ne najdejo skupnega jezika v okviru vzpostavljanja SZVP (glej npr. Deubner 1999: 126 in Hoffman 2000: 197). Problem predstavlja predvsem majhno število skupnih stališč in še manjše število skupnih akcij (Deubner 1999: 126). Pogosto nasprotujoča si stališča držav v okviru SZVP so dogodki 11. septembra 2001 le še zaostri (Hill 2004: 161). V luči takšnega delovanja SZVP bi geopolitični in geostrateški položaj Turčije, ki ga opredeljujejo njene relativno močne vojaške zmogljivosti in edinstven geostrateški položaj ne prispeval bistveno k povečanju evropske varnosti, saj po vsej verjetnosti EU takšnega potenciala zaradi lastne neenotnosti ne bi znala oz. ne bi mogla izkoristiti.

Podobno kot smo rekli za SZVP lahko rečemo tudi za EVOP. Po pisanju Hyde-Prica (2004: 327) tudi v okviru EVOP problem predstavlja pomanjkanje skupne evropske strateške kulture in raznolikost geopolitičnih interesov trenutnih ter tudi bodočih držav članic EU. V luči takšnega delovanja EVOP relativno močne vojaške zmogljivosti Turčije ne morejo prispevati k povečanju evropske varnosti.

Zunanja politika Turčije je bila v obdobju hladne vojne ter tudi v devetdesetih letih prejšnjega stoletja v odnosu do Grčije v nasprotju z varnostno perspektivo EU, natančneje z idejo varnostnih skupnosti, saj je, kot ugotavlja Rumelili (2003: 213-214), večina držav v kontekstu institucionalizacije skupnosti⁹³ medsebojne konflikte uspešno razrešila. Tako sta se le Grčija in Turčija, čeprav članici v zvezi NATO od leta 1952 in pridruženi članici v EGS od leta 1961 oz. 1963, vedno znova znašli na robu vojne. S tega vidika je bila že vključitev

⁹² V tem kontekstu EU ni v celoti izpolnila zastavljenih ciljev Barcelonske deklaracije (glej npr. Youngs 2003: 414).

⁹³ Rumelili tukaj govori o zvezi NATO in EGS (Rumelili 2003: 213-214).

Grčije leta 1981 v ES v nasprotju z opredelitvijo ES kot varnostne skupnosti (Buzan in Diez 1999: 51).

Varnostna perspektiva EU, ki se v tem primeru navezuje na varnostno skupnost, kjer države članice v okviru medsebojnih odnosov ne podpirajo uporabe oboroženih sil, je lahko ogrožena, če EU v svoje vrste sprejme državo, katere politična elita se ne izogiba možnosti uporabe sile v odnosih s svojimi sosedi. Glede na predstavljeno zunanjo politiko Turčije v prejšnjem poglavju so glavni elementi, ki bi lahko ogrozili EU kot varnostno skupnost, naslednji: invazija na severni del otoka Ciper, Turčija se je v odnosu do Grčije večkrat znašla na robu vojne, večkratne grožnje z vojaško akcijo in grožnja o priključitvi severnega dela otoka Ciper. Izhajajoč samo iz teh elementov v primeru morebitnega članstva Turčije v EU ni mogoče uporabiti koncepta varnostne perspektive EU.

V luči izboljšanja odnosov, ki so nastali kot posledica katastrofalnega potresa leta 1999 v Turčiji, zgornje teze ni mogoče potrditi, saj je v skladu s tem mogoče reči, da zunanja politika Turčije od leta 1999 naprej ni več povsem v nasprotju z opredelitvijo varnostne perspektive EU. Razen konfliktnih zunanjih odnosov Turčije do sosednjih držav smo za zunanje odnose Turčije z Grčijo dejali, da problem Cipra predstavlja jedro sporov med tema dvema državama. V luči te trditve je mogoče pričakovati, da bo ob dejstvu, da je bilo na vrhu Evropskega sveta v Bruslju decembra 2004 (Evropski svet 2004: 5) rečeno, da bo Turčija za začetek pogajanj oktobra 2005 morala podpisati protokol o nadgraditvi Sporazuma iz Ankare, storjen še en korak naprej v izboljšanju odnosov med Turčijo in Grčijo. Na podlagi Sporazuma iz Ankare bo Turčija namreč stopila v pridruženo članstvo z desetimi novinkami EU iz leta 2004, med katerimi je tudi Ciper, kar naj bi pospešilo razrešitev ciprskega konflikta.

Prav tako na tem mestu ne gre zanemariti trditve Oguzluja (2003b: 54), ki je prepričan, da so se odnosi med Turčijo in Grčijo v zadnjih nekaj letih izboljšali zaradi velike želje Turčije po vstopu v EU. V tem kontekstu je smiselno govoriti o t. i. 'politiki uveljavitve skozi nagrajevanje',⁹⁴ ki jo uporablja nek politični akter (v našem primeru EU), s ciljem spremeniti vedenje in delovanje drugega političnega akterja. V okviru EU se politika nagrajevanja izvaja skozi kanale finančne pomoči in kanale institucionalnih vezi (več o tem

⁹⁴ Gre za strategijo (ang. *reinforcement by reward*), ki jo mednarodne organizacije, v našem primeru EU, uporabljajo v primerih (ne)izpolnjevanja pogojev za članstvo s strani držav kandidat. Kadar pride do izpolnitve pogojev, je država kandidatka nagrajena, medtem ko v nasprotnih primerih ni upravičena do nagrade. V okviru EU v post-bipolarnem obdobju med najbolj znane programe zunanje pomoči, namenjene državam nečlanicam EU, spadata Tacis in Phare (Schimmelfennig, Engert in Knobel 2003: 497-498).

Schimmelfennig, Engert in Knobel 2003: 498). Ob upoštevanju velike želje Turčije po vstopu v EU je v prihodnosti torej mogoče pričakovati, da se bo Turčija še naprej odzivala politiki uveljavitve skozi nagrajevanje, zaradi česar se bo vedno znova uklonila zahtevam po reformiranju države in družbe s strani EU. S tega vidika zunanja politika Turčije ni v nasprotju z opredelitvijo varnostne perspektive EU.

Pri opredeljevanju **civilno – vojaških odnosov v Turčiji** sem ugotovila, da le-ti veljajo za relativno nedemokratske v primerjavi z ureditvijo evropskih držav na tem področju. Ključnega pomena za to ugotovitev predstavlja predvsem dejstvo, da je turška republika v svojem osemdesetletnem obdobju obstoja doživela štiri vojaške udare. V luči tega dejstva bi relativno nedemokratski dejavnik civilno – vojaških odnosov lahko ogrozil t. i. societalno varnost EU, ki kot že povedano temelji na skupnih normah in vrednotah, v tem primeru demokraciji. Ne glede na manjšo formalno vlogo vojske v zadnjih nekaj letih, ki jo je v okviru sprememb Sveta za nacionalno varnost zahtevala EU, problem in s tem posledično tudi ogroženost societalne varnosti EU po mojem prepričanju predstavlja predvsem neformalna vloga vojske v Turčiji. V to našo razpravo sodi tudi možnost ponovne vzpostavitve vojaške oblasti v Turčiji, kar bi glede na opredelitev societalne varnosti v okviru EU pomenilo erozijo skupnih norm in vrednot, na katerih temelji varnost EU. Na tem mestu se je umestno vprašati, kakšne so pravzaprav možnosti ponovne vzpostavitve vojaške oblasti v Turčiji. Glede na specifično vlogo vojske v Turčiji, ki kot taka ukrepa predvsem v primerih ideološke ogroženosti države, to je, kot smo že poudarili, predvsem v primerih ogroženosti principa ločitve cerkve od države, je ponovna vzpostavitev vojaške oblasti v Turčiji (podobno kot se je to zgodilo leta 1997) povezana z morebitno uveljavitvijo šeriatskega prava. Možnosti Turčije, da zdrsne v radikalni islamizem, je po pisanju politologov treba iskati predvsem pri islamistično usmerjenih političnih strankah. O tem piše Abramowitz (2000a: 10), ki sicer dopušča možnost vzpostavitve islamistične politične agende v Turčiji, a hkrati ugotavlja, da so konzervativne, tradicionalno usmerjene politične stranke že dolgo časa prisotne na politični sceni in nimajo namena radikalno spremeniti družbe. Možnosti vzpostavitve šeriatskega prava v Turčiji se povečajo ob zavesti, da je ločitev cerkve in države potekala podobno kot v Franciji, po načelih jakobinstva, zaradi česar precejšen del prebivalstva še ni sprejel vizije sekularizma (Yilmaz 2002: 117 in Lowry 2000: 34). Rezultati parlamentarnih volitev v devetdesetih letih prejšnjega stoletja kažejo na to, da okoli 20 do 25 odstotkov turškega prebivalstva podpira vzpostavitev islamistične države (Cooper 2002: 121). Cooper v isti sapi dodaja, da je uspeh konzervativnih islamističnih strank v minulem desetletju mogoče pripisati

razočaranju turškega naroda nad stanjem na področju gospodarstva. Potemtakem v Turčiji le okoli deset do petnajst odstotkov prebivalstva resnično podpira vzpostavitev šeriatskega prava (Cooper 2002: 121).

Menim, da je dejavnik civilno – vojaških odnosov ob upoštevanju precejšnje neformalne vloge vojske v Turčiji in neobvladljivosti vojske s pomočjo formalnih instrumentov najproblematičnejši dejavnik, ki je na ta način v nasprotju z opredelitvijo varnostne perspektive EU.

Ko smo ocenjevali **gospodarske zmogljivosti Turčije**, smo dejali, da Turčija na tem področju kar precej zaostaja za državami EU. Največji zaostanek je bilo mogoče ugotoviti na področju makroekonomske stabilnosti in razvitosti finančnih institucij. Kljub zavidljivemu doseganju gospodarske rasti v primerjavi z državami EU na nizki ravni še vedno ostaja BDP na prebivalca, ki je glede na tekoče cene v letu 2002 dosegel le 23 odstotkov povprečja držav članic EU, takrat še petnajsterice (Evropska komisija 2003: 143). Ko smo v drugem poglavju opredeljevali problematične dejavnike, smo rekli, da je pričakovati, da bo ob morebitnem članstvu Turčije v EU ogrožena njena societalna varnost. Ali to drži? Že Schimmelfennig, Knobel in Engert (2003: 498) pišejo, da imajo države kandidatke za članstvo v EU skozi institucionalne vezi, kot so sporazumi o trgovini in sodelovanju in pridružitveni sporazum večji dostop do trgov EU. Poleg tega se tem državam obetajo tudi koristi v smislu ustvarjanja trgovine ter večje možnosti na področju investicij. Če sledimo Svetličiču (1996: 324), je mogoče razumeti, da je Turčija statične učinke kot posledico včlanitve v CU z EU že izkoristila, dinamičnih učinkov oz. bolj dolgoročnih koristi od včlanitve v CU pa še ni docela izkoristila. V tem kontekstu je zato smiselno pričakovati, da bo ob predvideni vzpostavitvi pogajanj oktobra 2005 Turčija v gospodarskem pomenu lahko le še napredovala. Strah EU pred številnimi turškimi delavci, ki bi lahko ogrozili societalno varnost EU, je ob predpostavki, da bodo ob bolj razvitem gospodarstvu Turki raje ostajali doma in pa ob predpostavki, da bodo morebitna pogajanja za članstvo Turčije v EU vsaj tako, če že ne bolj dolga kot so bila za Romunijo in Bolgarijo, odveč. Poleg tega je glede na številne nasprotnike včlanitve Turčije v EU (o tem pišem v uvodu) pričakovati podobne, če ne celo bolj stroge ukrepe, kot so bili vzpostavljeni pri novih državah članicah EU, ki so v EU vstopile 1. maja 2004, ko so stare države članice, razen Irske, Švedske in Velike Britanije določile prehodno

obdobje za sicer prost pretok delovne sile.⁹⁵ Vse to pomeni, da bo do prostega pretoka delovne sile za turške državljane minilo zadostno število let, da bo turško gospodarstvo na takšni ravni razvitosti, da bodo turški državljani res raje ostajali doma in ne bodo iskali dela v ostalih državah EU. To pomeni, da je v primeru gospodarskih zmogljivosti Turčije mogoče aplicirati koncept varnostne perspektive na članstvo Turčije v EU.

Za kurdsko problematiko in stabilnost demokratičnih institucij lahko pravzaprav rečemo podobno, kot smo delno povedali že pri zunanji politiki Turčije in ekonomskih zmogljivostih. V okviru teh dveh dejavnikov smo dejali, da ima Turčija še določene nedemokratične prvine, ki se navezujejo prevsem na nedemokratičnost sodne veje oblasti v preteklosti, ki se v določenem, sicer precej manjšem obsegu pojavlja tudi danes. V zvezi s kurdsko problematiko sem ugotovila, da so se v preteklih dveh desetletjih pojavljale sistematične kršitve pravic pripadnikov manjšin. S pomočjo poročil dveh uglednih mednarodnih institucij sem poleg tega povedala, da današnja situacija na področju zagotavljanja človekovih pravic v Turčiji ni povsem v skladu z mednarodnimi standardi. To predvsem pomeni, da se v Turčiji še vedno pojavlja mučenje in druge kršitve človekovih pravic. Na tem mestu se zopet vprašajmo, ali bi bila v primeru vstopa Turčije v EU ogrožena varnostna perspektiva EU oz. njena societalna varnost? Rečemo lahko, da je ob že omenjenem dejstvu, da EU uporablja politiko uveljavitve skozi nagrajevanje, ki spreminja vedenje in ravnanje države kandidatke za članstvo v EU, v prihodnosti mogoče pričakovati še večje izboljšanje situacije na področju zagotavljanja človekovih pravic in na področju stabilnosti demokratičnih pravic.

V poglavju o pojmovno – teoretičnih izhodiščih smo dejali, da se je varnostna agenda po koncu hladne vojne spremenila, kar pomeni, da je varnostni diskurz prešel iz t. i. 'trde' nevarnosti na t. i. 'mehko' nevarnost,⁹⁶ kot so npr. terorizem, ekološke katastrofe, družbena problematika, etnični konflikti in drugo (glej Cizre 2003: 217). S tega vidika v primeru članstva Turčije v EU uvažanje etničnega konflikta med Turki in Kurdi ni tako zelo v nasprotju s predpostavko varnostne perspektive EU. Za konec lahko rečemo, da kurdska problematika in stabilnost demokratičnih institucij niso v nasprotju z opredelitvijo varnostne perspektive EU.

⁹⁵ Prost pretok oseb med državami članicami ES predvidevata že Rimski pogodbi (Rimski pogodbi, člen 3).

⁹⁶ Medtem ko je bila v obdobju hladne vojne varnost skoraj izključno definirana v smislu t. i. 'trde' vojaške varnosti, varnostni diskurz v post-bipolarnem obdobju zajema t. i. 'mehko' konotacijo pojma varnosti, kamor spadajo gospodarski problemi, terorizem, etnični konflikti in drugo (Cizre 2003: 217).

6. ZAKLJUČEK

V pričujoči diplomski nalogi sem se lotila pridruževanja Turčije EU, v okviru katerega sem poskušala ugotoviti ali je mogoče aplicirati in na kakšen način ter do katere mere je mogoče aplicirati koncept varnostne perspektive EU v primeru morebitnega članstva Turčije v EU. Da bi to ugotovila, sem v uvodu formulirala hipotezo, ki pravi, da medtem ko je v sedemdesetih letih 20. stoletja predvsem zunanja politika Turčije ovirala pridruževanje Turčije takratni EGS, sta v osemdesetih in devetdesetih letih prejšnjega stoletja to postali kurdska problematika in gospodarske zmogljivosti, specifična teža civilno-vojaških odnosov pa se skozi celotno obdobje pridruževanja Turčije EU ni bistveno spreminjala in je vseskozi v večji meri ovirala kot pospeševala pridruževanje Turčije EU. Omenjena hipoteza me je vodila, ko sem skozi zgodovinski oris dogodkov poskušala ugotoviti, kateri vzroki oz. dejavniki so v določenem obdobju vplivali na specifičen vzorec pridruževanja Turčije EU. Pri tem sem prišla do zaključka, da te hipoteze ne morem v celoti potrditi, saj je v nasprotju s predpostavko hipoteze, ki pravi, da se skozi celotno obdobje pridruževanja Turčije EU specifična teža civilno-vojaških odnosov ni bistveno spreminjala, analiza pokazala, da sta le vojaška udara, ki sta Turčijo doletela leta 1960 in 1980, bistveno upočasnili pridruževanje Turčije EU.

Za razliko od dejavnika civilno-vojaških odnosov sem v okviru proučevanja ostalih elementov hipoteze ugotovila, da sta kurdska problematika in gospodarske zmogljivosti Turčije v osemdesetih in devetdesetih letih dvajsetega stoletja v največji meri ovirali pridruževanje Turčije EU, medtem ko so se odnosi Turčije z EGS v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja zaradi invazije Turčije na severni del otoka Ciper ohladili, kar je bistveno upočasnilo pridruževanje Turčije takratni EGS. Skozi zgodovinski oris dogodkov sem torej poskušala ugotoviti, kateri dejavniki so v določenem obdobju v največji meri vplivali na specifičen vzorec pridruževanja Turčije EU. Vendar pa to ni bil edini namen tega dela naloge, saj sem se poleg tega v okviru zgodovinskega konteksta hotela prepričati, ali so v okviru pridruževanja Turčije EU res najbolj problematični dejavniki tisti, ki sem jih izpostavila v drugi hipotezi. Ker sem ugotovila, da to velja, sem s pomočjo druge hipoteze, ki pravi, da je Turčija država, ki med vsemi dosedanjimi kandidatkami najdlje čaka v vrsti pred vrati EU ter, da je bistvenega pomena za nastanek tega edinstvenega vzorca v vsej zgodovini širitev EU predpostavka, da so zunanja politika Turčije, kurdska problematika, gospodarske zmogljivosti, nedemokratičnost institucij in civilno-vojaški odnosi najbolj problematični dejavniki, ki so v nasprotju z opredelitvijo varnostne perspektive EU, nadalje poskušala

ugotoviti, v čem je pravzaprav problematičnost teh dejavnikov. Upoštevajoč kriterije in norme držav članic sem v okviru omenjenih dejavnikov ugotovila, da v Turčiji obstaja relativna nedemokratičnost institucij, da se v zvezi s kurdsko problematiko še vedno pojavljajo določene kršitve človekovih pravic, da so gospodarske zmogljivosti Turčije na nekaterih področjih v primerjavi z državami članicami EU slabo razvite, da je v okviru civilno-vojaških odnosov mogoče govoriti o nekaterih prvinah nedemokratičnosti ter, da je kljub izboljšanju zunanjih odnosov Turčije z Grčijo še vedno mogoče govoriti o konfliktni zunanji politiki Turčije.

Na ta način ugotovljeno problematičnost dejavnikov sem nato s pomočjo že v drugem poglavju predstavljene varnostne perspektive EU uporabila, ko sem v prejšnjem poglavju poskušala ugotoviti, na kakšen način, če sploh, je mogoče aplicirati varnostno perspektivo EU v primeru morebitnega članstva Turčije v EU. Ker me je pri tem, kot že rečeno, vodila druga hipoteza, lahko rečem, da sem prišla do zaključka, da tudi druge hipoteze ni mogoče popolnoma potrditi, saj se je kljub temu, da je konfliktna zunanja politika Turčije v nasprotju z varnostno perspektivo EU, pokazalo, da v skladu s politiko uveljavitve skozi nagrajevanje, ki jo EU uporablja v odnosih z državami kandidatkami in bodočimi državami kandidatkami za članstvo v EU, zunanja politika Turčije ni v nasprotju z varnostno perspektivo EU. Prav tako gospodarske zmogljivosti Turčije, stabilnost demokratičnih institucij in kurdska problematika, kljub temu, da lahko ogrozijo ekonomsko oz. societalno varnost, na katerih temelji EU, niso v nasprotju z varnostno perspektivo EU. Tudi pri teh treh dejavnikih politika uveljavitve skozi nagrajevanje igra veliko vlogo, na podlagi katere se spreminja vedenje in ravnanje države kandidatke, s čimer je odpravljena t. i. problematičnost. V nasprotju z zgoraj omenjenimi dejavniki sem ugotovila, da je v primeru civilno-vojaških odnosov v Turčiji sicer prav tako mogoče govoriti o politiki uveljavitve skozi nagrajevanje, da pa s tem ni mogoče preprečiti neformalnega vpliva, ki ga ima v Turčiji vojska na politiko ter neobvladljivosti vojske s pomočjo formalnih elementov. Zato lahko rečemo, da v tem primeru problematičnost civilno-vojaškega dejavnika ni odpravljena, temveč le zmanjšana, kar posledično pomeni, da v primeru tega dejavnika ni mogoče aplicirati varnostne perspektive EU v primeru članstva Turčije v EU.

7. VIRI

7. 1. PRIMARNI VIRI

- Amsterdamska pogodba (1997) Amsterdamska pogodba, ki spreminja Pogodbo o Evropski uniji, pogodbe o ustanovitvi Evropskih skupnosti in nekatere, z njimi povezane akte, podpisana v Amsterdamu leta 1997, vključno s prečiščenim besedilom Pogodbe o Evropski uniji in Pogodbe o ustanovitvi Evropske skupnosti, neuradni prevod (OJ C 340, 10. 11. 1997) (11997D), v veljavo stopila 1. 5. 1999. Dostopno na: <http://www2.gov.si/svez/svez-web.NSF/0184934d2f4e1928c1256bc8003210d9/4683a548434339fcc1256d04004a40b7?OpenDocument> (17. 11. 2004).
- Barcelonska deklaracija (1995), sprejeta 27.-28. 11. 1995. Dostopno na: http://europa.eu.int/comm/external_relations/euromed/bd.htm (9. 12. 2004).
- Committee against Torture of the UN (2003) *Conclusions and Recommendations of the Committee against Torture, Turkey*. Dostopno na: <http://www1.umn.edu/humanrts/cat/observations/turkey2003.html> (4. 12. 2004).
- (1950) *Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, as amended by Protocol No. 11 from the 4. 11. 1950*, v veljavo stopila 3. 9. 1953. Dostopno na: <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Word/005.doc> (2. 12. 2004).
- Enotni evropski akt (1987), neuradni prevod (OJ L 169, 29. 6. 1987) (11986U). Dostopno na: <http://www2.gov.si/svez/svez-web.NSF/0184934d2f4e1928c1256bc8003210d9/c03de8c878627b2cc1256d04004783ec?OpenDocument> (17. 11. 2004).
- Evropska komisija (1989) *Commission Opinion on Turkey's request for Accession to the Community*, 20. 12. 1989 (SEC (89) 2290 final2). Dostopno na: http://europa.eu.int/comm/enlargement/turkey/pdf/sec89_2290f_en.pdf (17. 11. 2004).
- Evropska komisija (2004) *Communication from the Commission to the Council and the European Parliament: Recommendation of the European Commission on Turkey's Progress towards accession* (COM (2004) 656/F, 6. 10. 2004). Dostopno na: http://europa.eu.int/eur-lex/en/com/cnc/2004_0656en01.pdf (1. 11. 2004).

- Evropska komisija (2001a) *Regular Report from the Commission on Poland's Progress towards Accession*, 13. 11. 2001. Dostopno na: http://europa.eu.int/comm/enlargement/report2001/pl_en.pdf (16. 12. 2004).
- Evropska komisija (2001b) *Regular Report from the Commission on Slovenia's Progress towards Accession*, 13. 11. 2001. Dostopno na: http://europa.eu.int/comm/enlargement/report2001/si_en.pdf (29. 1. 2005).
- Evropska komisija (1998) *Regular Report from the Commission on Turkey's Progress towards Accession*, November 1998. Dostopno na: http://europa.eu.int/comm/enlargement/report_11_98/pdf/en/turkey_en.pdf (13. 10. 2004).
- Evropska komisija (2000) *Regular Report from the Commission on Turkey's Progress towards Accession*, 8. 11. 2000. Dostopno na: http://europa.eu.int/comm/enlargement/report_11_00/pdf/en/tu_en.pdf (29. 6. 2004).
- Evropska komisija (2003) *Regular Report on Turkey's progress towards accession*. Dostopno na: http://europa.eu.int/comm/enlargement/report_2003/pdf/rr_tk_final.pdf (29. 6. 2004).
- Evropska strategija varnosti (2003) *A secure Europe in a better world*, Brussels European Council 12 December 2003. Dostopno na: <http://ue.eu.int/uedocs/cmsUpload/78367.pdf> (9. 11. 2004).
- Evropski svet (2003) *Brussels European Council Presidency Conclusions 12 and 13 December*. Dostopno na: http://ue.eu.int/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/78364.pdf (18. 9. 2004).
- Evropski svet (2004) *Brussels European Council Presidency Conclusions 16 and 17 December*. Dostopno na: http://ue.eu.int/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/83201.pdf (26. 12. 2004).
- Evropski svet (1993) *Copenhagen European Council Presidency Conclusions 21 and 22 June*. Dostopno na: http://ue.eu.int/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/72921.pdf (19. 9. 2004).
- Evropski svet (2002) *Copenhagen European Council Presidency Conclusions 12 and 13 December*. Dostopno na: http://ue.eu.int/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/73842.pdf (18. 9. 2004).
- Evropski svet (1999) *Helsinki European Council Presidency Conclusions 10 and 11 December*. Dostopno na:

- http://ue.eu.int/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/ACFA4C.htm (18. 9. 2004).
- Evropski svet (1992) *Lisbon European Council Presidency Conclusions 26-27 June*. Dostopno na: <http://europa.eu.int/rapid/pressReleasesAction.do?reference=DOC/92/3&format=HTML&aged=1&language=EN&guiLanguage=en> (15. 12. 2004).
 - Evropski svet (2000) *Lisbon European Council Presidency Conclusions 23 and 24 March*. Dostopno na: http://ue.eu.int/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/00100-r1.en0.htm (29. 6. 2004).
 - Evropski svet (1997) *Luxembourg European Council Presidency Conclusions 12 and 13 December 1997*. Dostopno na: http://ue.eu.int/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/032a0008.htm (19. 9. 2004).
 - KVSE (1990) *Document of the Copenhagen Meeting of the Conference on the Human Dimension of the CSCE*, Copenhagen, 5-29 June. Dostopno na: <http://www.osce.org/docs/english/1990-1999/hd/cope90e.htm> (1. 12. 2004).
 - Mednarodni pakt o državljanskih in političnih pravicah, sprejet 16. 12. 1966, v veljavo stopil 23. 3. 1976. V *Človekove pravice: Zbirka mednarodnih dokumentov. I. del. Univerzalni dokumenti*. Ljubljana: Društvo za ZN za Republiko Slovenijo.
 - Mednarodni pakt o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah, sprejet 16. 12. 1966, v veljavo stopil 3. 1. 1976. V *Človekove pravice: Zbirka mednarodnih dokumentov. I. del. Univerzalni dokumenti*. Ljubljana: Društvo za ZN za Republiko Slovenijo.
 - Pridružitveni svet (1995) *Decision No 1/95 of the EC-Turkey Association Council of 22 December 1995 on implementing the final phase of the CU*, 1/90 (EN OJ L 35/1 1996). Dostopno na: http://europa.eu.int/comm/enlargement/turkey/pdf/ec_tk_ass_council_1_95_en.pdf (12. 11. 2004).
 - Pogodba iz Nice (2001) Pogodba iz Nice, ki spreminja Pogodbo o Evropski uniji, Pogodbe o ustanovitvi Evropskih skupnosti in nekatere z njimi povezane akte, neuradni prevod. Dostopno na: <http://www2.gov.si/svez/svez-web.NSF/0184934d2f4e1928c1256bc8003210d9/e64426f703917e30c1256d04004a4de3?OpenDocument> (28. 11. 2004).

- Pogodba o Evropski uniji, podpisana v Maastrichtu leta 1992, neuradni prevod (historično besedilo, OJ C 191) (11992M), sprejeta 7. 2. 1992, v veljavo stopila 1. 11. 1993. Dostopno na:
<http://www.2.gov.si/svez/svez-web.NSF/0184934d2f4e1928c1256bc8003210d9/7f08b8d637353345c1256d04004a374c?OpenDocument> (17. 11. 2004).
- Rimski pogodbi (1957), neuradni prevod. Dostopno na: <http://www2.gov.si/svez/svez-web.nsf/0184934d2f4e1928c1256bc8003210d9/f3c76f47e22e920ec1256d040037f91e?OpenDocument> (17. 11. 2004).
- (1948) *Splošna deklaracija človekovih pravic*. (1989) Beograd: Informacijski center ZN.
- Svet (2003) *Council Decision No 2003/398 of 19 May 2003 on the principles, priorities, intermediate objectives and conditions contained in the Accession Partnership with Turkey* (EN OJ L 145, 12/06/2003, 0040-0056). Dostopno na: http://europa.eu.int/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!DocNumber&lg=en&type_doc=Decision&an_doc=2003&nu_doc=398 (30. 1. 2005).
- Svet (1963) *Council Decision No 64/732 of 23 December 1963 on the conclusion of the Agreement establishing an Association between the European Economic Community and Turkey*, unofficial translation (EN OJ B 217, 3685-3686 1964). Dostopno na: <http://europa.eu.int/comm/enlargement/turkey/pdf/legislation.pdf> (12. 11. 2004).
- Svet (1998) *Council Regulation No 622/98 of 16 March on assistance to the applicant States in the framework of the pre-accession strategy, and in particular on establishment of Accession Partnerships* (EN OJ L 085, 20/03/1998, 0001-0002). Dostopno na:
<http://europa.eu.int/eur-lex/lex/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31998RO622:EN:HTML> (29. 1. 2005).
- (1982) *United Nations Convention on the Law of the Sea of 10 December 1982*, v veljavo stopila 16. 11. 1994. V International Tribunal for the Law of the Sea. Basic texts. (1998) The Hague, Boston, London: Kluwer Law International.
- (1945) *Ustanovna listina ZN in Statut Meddržavnega sodišča*. (1992) Ljubljana: Društvo za ZN za Republiko Slovenijo.

- Ustava Turčije (1982a) Part three/Fundamental Organs of the Republic. Dostopno na: <http://www.mfa.gov.tr/grupc/ca/cag/Part3.htm> (28. 6. 2004).
- Ustava Turčije (1982b) Part two/Fundamental Rights and Duties. Dostopno na: <http://www.mfa.gov.tr/grupc/ca/cag/Part2.htm> (28. 6. 2004).

7. 2. SEKUNDARNI VIRI

- Abramowitz, Morton (2000a) Introduction and Overview. V Morton Abramowitz (ur.) *Turkey's Transformation and American Policy*, 1-21. New York: The Century Foundation Press.
- Abramowitz, Morton (2000b) The Complexities of American Policymaking on Turkey. V Morton Abramowitz (ur.) *Turkey's Transformation and American Policy*, 153-84. New York: The Century Foundation Press.
- Ahtisaari, Martti (2004) Bo EU izpolnila obljubo, ki jo je dala Turčiji? *Delo*, 14. 9.: 5.
- Amnesty International (AI) (1996) *Tukey, No Security Without Human Rights*. London: Amnesty International Publications.
- Amnesty International (AI) (1997), *EU Member States: a silent witnesses to Turkey's human rights record*, 5. 3. 1997. Dostopno na: <http://web.amnesty.org/library/Index/ENGEUR440151997?open&of=ENG-TUR> (21. 12. 2004).
- Amnesty International (AI) (2002) *Turkey, Torture and prolonged detention in the Region under State of Emergency*, 1. 2. 2002. Dostopno na: <http://web.amnesty.org/library/Index/ENGEUR440102002?open&of=ENG-TUR> (21. 12. 2004).
- Avery, Graham in Fraser Cameron (1998) *The Enlargement of the European Union*. Sheffield, England: Sheffield Academic Press Ltd.
- Barnes, Ian in Pamela M. Barnes (1995) *The Enlarged European Union*. New York: Longman Publishing.
- Bebler, Anton (1990) Typologies Based on Civilian-Dominated Versus Military-Dominated Political Systems. V Anton Bebler in Jim Seroka (ur.) *Contemporary Political Systems: classifications and typologies*, 261-274. Boulder, London: Lynne Rienner Publishers.

- Benko, Vlado (2000a) *Sociologija mednarodnih odnosov*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Benko, Vlado (2000b) *Zgodovina mednarodnih odnosov*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Benko, Vlado (1997) *Znanost o mednarodnih odnosih*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Bennett, A. LeRoy in James K. Oliver (2002) *International Organizations*. New Jersey: Prentice Hall.
- Bigo, Didier (2000) When two become one: internal and external securitisations in Europe. V Morten Kelstrup in Michael C. Williams (ur.) *International Relations Theory and the Politics of European Integration*, 171-204. London in New York: Routledge.
- Bir, Cevik (1997) Shortened version of his presentation to the National Defense University, 24 November 1997. Dostopno na: <http://www.ndu.edu/inss/strforum/SF135/forum135.html> (8. 11. 2004).
- Boden, Martina (2004) *Evropa: naša preteklost in sedanost*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Bohte, Borut (1997) Mednarodno varstvo temeljnih pravic. V Marjan Pavčnik, Ada Polajnar-Pavčnik, Dragica Wedam-Lukić (ur.) *Temeljne pravice*, 440-88. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Boulton, Leyla (2003) Reform firmly on the agenda. *Financial Times, Special Report Turkey*, 2. 7.: 2.
- Buzan, Barry (1991) *People, states and fear: an agenda for international security studies in the post-cold war era*. New York: Harvester Wheatsheaf.
- Buzan, Barry in Thomas Diez (1999) The European Union and Turkey. *Survival* 41 (1), 41-57.
- Buzan, Barry, Ole Wæver in Jaap de Wilde (1998) *Security: a new framework for analysis*. Boulder, London: Lynne Rienner.
- Candar, Cengiz (2000) Some Turkish Perspectives on the United States and American Policy toward Turkey. V Morton Abramowitz (ur.) *Turkey's Transformation and American Policy*, 117-52. New York: The Century Foundation Press.
- Cardini, Franco (2003) *Evropa in islam*. Ljubljana: Založba/*cf.

- Cizre, Ümit (2003) Demythologizing The National Security Concept: The Case of Turkey. *Middle East Journal*, 57 (2), 213-29.
- Col, Christopher (ur.) (2004) *The Military Balance*, The International Institute for Strategic studies. Oxford University Press.
- Cook, Chris in Paxton, John (1998) *European Political facts 1900-1996*. Great Britain: MacMillan Press.
- Cooper, Malcolm (2002) The legacy of Atatürk: Turkish political structures and policy-making. *International Affairs* 78 (1), 115-28.
- Della Porta, Donatella (2003) *Temelji politične znanosti*. Ljubljana: Sophia.
- Derbyshire, Denis I. in Ian Derbyshire (1996) *Political systems of the world*. Helicon Publishing.
- Deubner, Christian (1999) The enlargement. Transforming Western Europe. V Victoria Curzon Price, Alice Landau in Richard G. Whitman (ur.) *The Enlargement of the European Union*, 118-28. London: Routledge.
- Deutsch, Karl W. in drugi (1957) *Political Community and the North Atlantic Area: International Organization in the light of Historical Experience*. New York: Princeton.
- Diez, Thomas (2000) *The Imposition of Governance: Transforming Foreign Policy through EU Enlargement*. Copenhagen Peace Research Institute. Dostopno na: <http://www.copri.dk/publications/WP/WP%202000/21-2000.doc> (8. 10. 2004).
- Eurostat (2000) Structural Indicators of Candidate Countries in 2000. Dostopno na: <http://europa.eu.int/comm/enlargement/turkey/pdf/indicators.pdf> (29. 6. 2004).
- Evans, Graham in Jeffrey Newnham (1998) *The Penguin dictionary of international relations*. London: Penguin Books.
- Fischer, Joschka (2004) Interview with Joschka Fischer for Berliner Zeitung. Dostopno na: http://www.auswaertiges-amt.de/www/en/ausgabe_archiv?archiv_id=5440 (24. 11. 2004).
- Foucher, Michel (1999) The strategies of enlargement. V Victoria Curzon Price, Alice Landau in Richard G. Whitman (ur.) *The Enlargement of the European Union*, 129-134. London: Routledge.

- Galtung, Johan, Carl G. Jacobsen in Kai Frithjof Brand-Jacobsen (2002) *Searching for peace: the road to transcend*. London, Sterling: Pluto Press in association with Transcend.
- Grilc, Peter in Tomaž Ilešič (2001) *Pravo Evropske unije. Prva knjiga*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Grizold, Anton (1999) *Evropska varnost*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Haynes, Mike (1999) Setting the Limits to Europe as an 'Imagined Community'. V Gareth Dale in Mike Cole (ur.) *The European Union and Migrant Labour*, 17-41, UK in USA: Berg.
- Heather, Derek (1992) *The idea of European Unity*. Leicester in London: Leicester University Press.
- Heffernan, Michael (1998) *The Meaning of Europe*, London, New York, Sydney, Auckland: Arnold.
- Hickok, Michael Robert (1998) The Imia/Kardak Affair, 1995-96: A case of Inadvertent Conflict. *European Security*, 7 (4), 118-36.
- Hill, Christopher (2004) EU Foreign policy since 11 September 2001. *Journal of Common Market Studies*, 42 (1), 143-63.
- Hoffman, Stanley (2000) Towards a Common European foreign and security policy? *Journal of Common Market Studies*, 38 (2), 189-98.
- Human Rights Watch (1991) *Turkey, Human Rights Developments*. Dostopno na: http://www.hrw.org/reports/1992/WR92/HSW-06.htm#P744_222349 (21. 12. 2004).
- Human Rights Watch (1995) *Turkey, Human Rights Developments*. Dostopno na: http://www.hrw.org/reports/1996/WR96/Helsinki-19.htm#P960_193943 (21. 12. 2004).
- Hyde-Price, Adrian (2004) European security, strategic culture and the use of force. *European security*, 13 (4), 323-343.
- Hyde-Price, Adrian (1999) The new pattern of international relations in Europe. V Victoria Curzon Price, Alice Landau in Richard G. Whitman (ur.) *The Enlargement of the European Union*, 111-117. London: Routledge.
- Jambrek, Peter (1997) Slovensko ustavno sodišče pod okriljem evropskih standardov in mehanizmov za varovanje človekovih pravic. V Marjan Pavčnik, Ada Polajnar-Pavčnik, Dragica Wedam-Lukić (ur.) *Temeljne pravice*, 330-61. Ljubljana: Cankarjeva založba.

- Javornik, Marjan in drugi (1988) *Enciklopedija Slovenije*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Jenkins, Gareth (2001) *Context and Circumstance: The Turkish Military and Politics*. London: Oxford University Press
- Jönsson, Christer, Sven Tägil in Gunnar Törngvist (2000) *Organizing European Space*. London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE Publications.
- Jung, Dietrich (2001) *Turkey and Europe: Ongoing Hypocrisy?* Copenhagen Peace Research Institute. Dostopno na:
<http://www.copri.dk/publications/WP/WP%202001/35-2001.doc> (8. 10. 2004).
- Južnič, Stane (1983) *Lingvistična antropologija*. Ljubljana: Univerzum.
- Kelstrup, Morten (1998) Integration theories: History, Competing Approaches and New Perspectives. V Anders Wivel (ur.) *Explaining European Integration*, 15-55. Copenhagen: Copenhagen Political Studies Press.
- Knop, Seta in Ksenija Dolinar (ur.) (2000) *Leksikon Cankarjeve založbe. Tretja izdaja*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Komac, Miran in Dean Zagorac (2002) *Varstvo manjšin*. Ljubljana: Društvo Amnesty International Slovenije, Inštitut za narodnostna vprašanja.
- Kramžar, Barbara (2004) Deset novink in Turčija bi bilo preveč. *Delo*, 18. 2.: 4.
- Lewis, Bernard (2002) *What Went Wrong? Western Impact and Middle Eastern Response*. Phoenix.
- Litvinoff, Miles (ur.) (1997) *World directory of Minorities*. London: Minority Rights Group International.
- Lorenci, Janko (2004) Meje zahodne enotnosti. *Delo*, 23. 3.: 5.
- Lowry, Heath W. (2000) Betwixt and Between: Turkey's Political Structure on the Cusp of the Twenty-First Century. V Morton Abramowitz (ur.) *Turkey's Transformation and American Policy*, 23-59. New York: The Century Foundation Press.
- Makovsky, Alan (2000) U.S. Policy toward Turkey: Progress and Problems. V Morton Abramowitz (ur.) *Turkey's Transformation and American Policy*, 219-66. New York: The Century Foundation Press.
- Maresceau, Marc (2003) Pre-accession. V Marise Cremona (ur.) *The Enlargement of the European Union*, 9-42. New York: Oxford University Press.

- McDonald, Frank (1999) Market Integration in the European Union. V Frank McDonald in Stephen Dearden (ur.) *European Economic Integration*, 34-72. Harlow, New York: Longman.
- McLaren, Lauren M. (2000) Turkey's Eventual Membership of the EU: Turkish Elite Perspectives on the Issue. *Journal of Common Market Studies*, 38 (1), 117-29.
- Ministry of Foreign Affairs of The Republic of Turkey (2000) *Highlights of the Turkish Economy. Turkey-EU Trade and Investment Relations*.
- Ministry of Foreign Affairs of The Republic of Turkey (1998) *Turkey: crossroads of civilization*.
- Ministry of Foreign Affairs of The Republic of Turkey (2001) *Turkey and the European Union*.
- Moussis, Nicolas (1999) *Evropska unija*. Slovenska izdaja: Littera picta.
- Moussis, Nicolas (2000) *Guide to EU policies*. Rixensart: European Study Service.
- Mufti, Malik (1998) Daring and Caution in Turkish Foreign Policy. *Middle East Journal*, 52 (1), 32-50.
- Müftüler-Bac, Meltem (2000) Turkey's Role in the EU's Security and Foreign Policies. *Security Dialogue*, 31 (4), 489-502.
- Munir, Metin (2003) The struggle to succeed in a risky environment. *Financial Times, Special Report Turkey*, 2. 7.: 3.
- Natek, Karel in Marjeta Natek (1999) *Države sveta 2000*. Ljubljana: Mladinska Knjiga.
- Nugent, Neill (2000) EU Enlargement and 'the Cyprus Problem'. *Journal of Common Market Studies*, 38 (1), 131-50.
- Oguzlu, Tarik H. (2003a) An Analysis of Turkey's Prospective Membership in the European Union from a 'Security' Perspective. *Security Dialogue*, 34 (3), 285-99.
- Oguzlu, Tarik H. (2003b) Is the latest Turkish-Greek Détente Promising for the Future? *European Security*, 12 (2), 45-62.
- Önis, Ziya (2000) The Turkish Economy at the Turn of a New Century: Critical and Comparative Perspectives. V Morton Abramowitz (ur.) *Turkey's Transformation and American Policy*, 95-115. New York: The Century Foundation Press.
- OVSE (2002) OSCE/ODIHR Assessment Report on Parliamentary Elections in the Republic of Turkey from 3 November 2002. Dostopno na: http://www.osce.org/documents/odihr/2002/12/1463_en.pdf (29. 1. 2005).

- Parker, Geoffrey (1997) *Zahodna geopolitična misel v dvajsetem stoletju*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Penketh, Keith (1999) External trade policy. V Frank McDonald in Stephen Dearden (ur.) *European Economic Integration*, 302-13. New York: Longman.
- Portal EU (2004a). Dostopno na: http://europa.eu.int/abc/treaties_en.htm (29. 1. 2005).
- Portal EU (2004b) Tourism on Turkey. Dostopno na: <http://europa.eu.int/comm/enterprise/enlargement/doc/turkey-tourism.pdf> (19. 9. 2004).
- Preston, Christopher (1997) *Enlargement and Integration in the European Union*. London in New York: Routledge.
- Quaisser, Wolfgang in Reppegather, Alexandra (2004) *EU-Beitrittsreife der Türkei und Konsequenzen einer EU-Mitgliedschaft*. Osteuropa-Institut München. Dostopno na: <http://www.lrz-muenchen.de/~oeim/wp252.pdf> (4. 12. 2004).
- Robins, Philip (2000) Turkey and the Kurds: Missing Another Opportunity? V Morton Abramowitz (ur.) *Turkey's Transformation and American Policy*, 61-93. New York: The Century Foundation Press.
- Rouleau, Eric (2000) Turkey's Dream of Democracy. *Foreign Affairs*, 79 (6), 100-14.
- Rumelili, Bahar (2003) Liminality and Perpetuation of Conflicts: Turkish-Greek Relations in the Context of Community-Building by the EU. *European Journal of International Relations*, 9 (2), 213-48.
- Russet, Bruce in Harvey Starr (1996) *Svetovna politika*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Salvatore, Dominick (1995) *International Economics*. Englewood Cliffs: Prentice Hall.
- Sapelli, Giulio (1995) *Southern Europe since 1945*. London in New York: Longman.
- Schimmelfennig, Frank, Engert Stefan in Knobel, Heiko (2003) Costs, Commitment and Compliance: The Impact of EU Democratic Conditionality on Latvia, Slovakia and Turkey. *Journal of Common Market Studies*, 41 (3), 495-518.
- Senjur, Marjan (1995) *Makroekonomija majhnega odprtega gospodarstva*. Ljubljana: Ekonomska fakulteta.
- Simonitti, Iztok (1997) Uvod. V Parker, Geoffrey *Zahodna geopolitična misel v dvajsetem stoletju*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

- Smith, Karen E. (2003) The Evolution and Application of EU Membership Conditionality. V Marise Cremona (ur.) *The Enlargement of the European Union*, 105-39, New York: Oxford University Press.
- Soban, Branko (2004a) Pol stoletja v čakalnici. *Delo. Sobotna priloga*, 30. 4.: 26-27.
- Soban, Branko (2004b) Prva kurdska šola v Turčiji. *Delo*, 2. 4.: 8.
- Soban, Branko (2004c) S Turčijo bi Evropa samo pridobila. *Delo*, 7. 4.: 4.
- STA (2004) Začetek prizivnega postopka Öcalana proti Turčiji. *Delo*, 10. 6.: 24.
- Statistični urad RS (2002) Popis 2002. Dostopno na:
http://www.stat.si/popis2002/si/rezultati/rezultati_red.asp?ter=SLO&st=4
(22. 2. 2005).
- Svet Evrope (2004). Dostopno na:
<http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ListeTraites.asp?PO=TUR&MA=999&SI=4&CM=3&CL=ENG> (2. 11. 2004).
- Svetličič, Marjan (1996) *Svetovno podjetje*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Teitelbaum, Michael S. in Philip S. Martin (2003) Is Turkey Ready for Europe? *Foreign Affairs* 82 (3), 97-111.
- Todaro, Michael P. (2000) *Economic development*. Reading: Addison Wesley Longman.
- Truesdell, Amy (1997) Nicosia raises the stakes on Cyprus. *Jane's Intelligence Review*, April, 166-69.
- Ünal, Seref (1999) *Turkish Legal System and The Protection of Human Rights*. Ankara: Center for Strategic Research.
- UNDP (2001) Human development index, Turkey. Dostopno na:
http://www.undp.org/hdr2001/indicator/cty_f_TUR.html (19. 9. 2004).
- UNDP (2004) Human Development Report, Human Development Index. Dostopno na: http://hdr.undp.org/reports/global/2004/pdf/presskit/HDR04_PKE_HDI.pdf (19. 9. 2004).
- UNDP (2003a) Human Development Report, Human development index, Hungary. Dostopno na: http://hdr.undp.org/statistics/data/cty/cty_f_HUN.html (22. 9. 2004).
- UNDP (2003b) Human Development Report, Human development index, Slovenia. Dostopno na: http://hdr.undp.org/statistics/data/cty/cty_f_SVN.html (29. 1. 2005).

- UNDP (2003c) Human Development Report, Human development index, Turkey. Dostopno na: http://hdr.undp.org/statistics/data/cty/cty_f_TUR.html (22. 9. 2004).
- UNDP (1995) Note on the human Development Index. Dostopno na: <http://hdr.undp.org.in/shdr/mhdr/html-mp95/methodology.html> (19. 9. 2004).
- Utenkar, Gorazd (2004) Edini ciprski zmagovalec. *Delo*, 28. 4.: 5.
- Verbinc, France (1991) *Slovar tujk*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Wæver, Ole (2000) The EU as a security actor. Reflections from a pessimistic constructivist on post-sovereign security orders. V Morten Kelstrup in Michael C. Williams (ur.) *International Relations theory and the politics of European Integration: Power, Security and Community*, 250-294. London in New York: Routledge.
- White, Paul J. (1997) Turkey: From Total War to Civil War. V Paul J. White in Logan, Williams (ur.) *Remaking the Middle East*, 225-57. Oxford, New York: Berg.
- Wilkinson, James (2000) The United States, Turkey and Greece-Three's a Crowd. V Morton Abramowitz (ur.) *Turkey's Transformation and American Policy*, 185-218. New York: The Century Foundation Press.
- Yesilada, Birol A. (2002) Turkey's Candidacy for EU Membership. *Middle East Journal*, 56 (1), 94-111.
- Yilmaz, Ihsan (2002) Secular Law and the Emergence of Unofficial Turkish Islamic Law. *Middle East Journal*, 56 (1), 113-131.
- Youngs, Richard (2003) European Approaches to Security in the Mediterranean. *Middle East Journal*, 57 (3), 414-431.
- Žitko, Stojan (2004a) Čigave so ciprske ribe? *Delo*, 27. 8.: 4.
- Žitko, Stojan (2004b) Različne predstave o primernosti kandidatke. *Delo*, 8. 9.: 4.